קרן שלם

صندوق شاليم، لتطوير الخدمات
للفرد ذي المحدوديّة العقليّة
التطوّريّة في السلطات المحلّيّة

The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils

פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

מחקר וידע – הזדמנות לשינוי

אסופת תקצירי עבודות גמר
של בוגרי תואר שני ושלישי
בתחום המוגבלות השכלית ההתפתחותית

אסופה שמינית

אדר א׳, תשע״ד, 2014

עבודות גמר אלה מומנו על ידי מענק מחקר
מקרן שלם
הקרן לפיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית
ברשויות המקומיות

אוניברסיטת חיפה

האוניברסיטה העברית בירושלים

אוניברסיטת בר אילן

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

חברי וועדת המחקר

✦ **יו״ר וועדת מחקר :**

פרופ׳ תלמה קושניר, המחלקה לסוציולוגיה של הבריאות, הפקולטה למדעי הבריאות, אונ׳ בן-גוריון בנגב.

✦ **חברי הועדה :**

- **ד״ר דליה ניסים**, מפקחת ארצית לניהול ידע, תורה והדרכה, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- **ד״ר אסי אהרונוב**, חוקר בכיר, האגף למחקר, תכנון והכשרה, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- **ויויאן אזרן**, מנהלת השרות בקהילה, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- **אריה שמש**, מפקח ארצי לגיל הרך ואומנה, השרות בקהילה, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- **אורנה בן ארי**, מפקחת ארצית על הדיור, האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.
- **נעמי גרינטל**, סגנית מנהל מח׳ שיקום באגף הרווחה , עיריית חיפה.
- **שרית רחמים**, מנהלת היחידה לצרכים מיוחדים, המחלקה לשירותים חברתיים, עיריית ירושלים.
- **ריבה מוסקל**, מנכ״ל, קרן שלם

✦ **מרכזת הועדה:**

שרון גנות, מנהלת תחום ניהול ידע, קרן שלם

קרן שלם, בית דגן 50200
טל. 03-9601122 פקס. 03-9604744
www.kshalem.org.il

הקדמה

קרן שלם, המסייעת לפיתוח שירותים בקהילה לאוכלוסייה עם מוגבלות שכלית התפתחותית, פועלת מתוך החזון כי לאדם עם צרכים מיוחדים בכלל ולאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית בפרט יש זכות בסיסית לחיות חיים נורמליים בסביבתו הטבעית, לממש את הפוטנציאל הגלום בו ולהשתלב במרקם החברתי, התרבותי והתעסוקתי בהתאם ליכולתו, רצונו ולצרכיו.
כחלק מהפעילות למימוש חזון זה , מעודדת הקרן את העיסוק האקדמי בחקר מוגבלות שכלית התפתחותית. בעזרת המחקר בתחום זה ניתן להעמיק את הידע הקיים, לפתח כיווני חקירה חדשים, ליזום ולפתח תוכניות התערבות ותמיכה ועוד. תודה לחברי וועדת המחקר של קרן שלם הפועלת לקידום ההשקעה בתשתיות כח האדם והמחקר בנושא מוגבלות שכלית התפתחותית .
הקרן מאמינה כי תמיכתה במחקרים ובעבודות של סטודנטים לתארים מתקדמים מכוונת להשפעה על העשייה בשטח, לניסוח שאלות מחקר חדשניות ומשמעותיות ולהשגת איכות חיים מיטבית לאדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית והסובבים אותו.
אנו מתכבדים להביא בחוברת זו תקצירים של עשר תזות ללימודי תואר שני ושלוש עבודות דוקטורט, בארבעה מוסדות להשכלה גבוהה : אונ׳ עברית, אונ׳ חיפה, אונ׳ בן גוריון, אונ׳ בר אילן. כל המחקרים בוצעו בתמיכת מענק מקרן שלם.
שאלות המחקר וההערכה בעבודות אלו, הביאו לתובנות, המלצות ותוצרים התורמים לידע המקצועי ומשפיעים על איכות חייו של האדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית ואיכות העבודה הטיפולית והתומכת בשטח.
חוברת תקצירים זו מהווה אמצעי נוסף להפצת והנגשת הידע המקצועי שאנו מקווים כי תעודד קריאת חומר מקצועי, והמשך מחקרים לקידום העיסוק בנושא מוגבלות שכלית התפתחותית בכל תחומי האקדמיה.

בברכת הצלחה

פרופ׳ תלמה קושניר
יו״ר וועדת מחקר, קרן שלם
המחלקה לסוציולוגיה של הבריאות,
הפקולטה למדעי הבריאות,
אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

מר מאיר דהן
יו״ר הנהלת קרן שלם
ראש מועצת מזכרת בתיה

גב׳ ריבה מוסקל
מנכ״ל קרן שלם

תוכן עניינים

מס	שם המחקר	עמ׳
1	הגברת מעורבות משפחתית באוכלוסיית אנשים עם מוגבלות שכלית במעונות פנימייה בחברה הערבית בישראל (עבודת דוקטורט) מק״ט 578 כרים נסר, אוניברסיטת חיפה, 2013	8
2	נכונות מעסיקים להעסיק אדם עם פיגור שכלי לאור תקנות שכר מינימום מותאם מק״ט 591 מעיין פיין, אוניברסיטת חיפה, 2013	15
3	קידום השילוב הקהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית ואבחנה כפולה על ידי אנשי צוות תומך מק״ט 594 דותן סגל, האוניברסיטה העברית, 2013	18
4	תהליכי זיכרון דקלרטיבי ופרוצדורלי בקרב בעלי תסמונת וויליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי תסמונת ה-X השביר בהשוואה לבעלי התפתחות תקינה בעלי רמה קוגניטיבית זהה מק״ט 559 מיטל יחיה, אוניברסיטת בר-אילן, 2012	22
5	איכות חיים של מזדקנים עם תסמונת דאון בחברה הערבית מק״ט 585 אשרף חג׳אזי, אוניברסיטת חיפה, 2012	27
6	עידוד אינטראקציות תקשורתיות חברתיות בקרב תלמידי החינוך הרגיל ותלמידי החינוך המיוחד באמצעות שיעורי בחירה משותפים במסגרת הניסוי ״ממרחק למרחב״ מק״ט 590 מאיה קובה, אוניברסיטת חיפה, 2012	29
7	הקשר בין תחרות ופוליטיקה ארגונית לבין אימוץ ערכי ניהול חדשים בארגונים המספקים שירותי דיור בקהילה לאנשים עם פיגור שכלי, פגועי נפש וקשישים מק״ט 592 אמיר אזולאי, אוניברסיטת חיפה, 2012	31

מס	שם המחקר	עמ׳
8	הכרת תודה, רווחה נפשית וצמיחה אישית בקרב אימהות לילד עם/וללא נכות אינטלקטואלית בחברה החרדית והחילונית מק״ט 568 צימרמן שירלי, אוניברסיטת בר-אילן, 2011	33
9	תפיסות אנשי צוות את השימוש במחשבי תקשורת אצל בוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות מק״ט 573 רותם ניצן וולקוביץ, אוניברסיטת חיפה, 2011	37
10	תרומת לימודי המשך באקדמיה לאוריינטציית עתיד, מסוגלות עצמית ואופטימיות בקרב אנשים עם לקויות קוגניטיביות: המקרה של ״כפר תקווה״- דיור מוגן לבוגרים עם צרכים מיוחדים מק״ט 584 נועה טבת טובול, אוניברסיטת חיפה, 2011	39
11	דימוי עצמי ושביעות רצון מעבודה בקרב נשים וגברים בעלי לקות אינטלקטואלית בתעסוקה מוגנת מק״ט 588 דקלה טוירמן, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2011	42
12	תכנית מעבר להכנה לחיי עבודה לתלמידים עם מוגבלות שכלית הלומדים בחינוך מיוחד (עבודת דוקטורט) מק״ט 562 יונת יבזורי, אוניברסיטת חיפה,2010	45
13	טיפוח נחישות עצמית בקרב תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים בקהילות לומדים באמצעות למידה (עבודת דוקטורט) מק״ט 544 פנינה שביט, אוניברסיטת חיפה, 2007	51

הגברת מעורבות משפחתית באוכלוסיית אנשים עם מוגבלות שכלית במעונות פנימייה בחברה הערבית בישראל

כרים נסר
בהנחיית : ד״ר דליה זק״ש וד״ר עמליה סער
עבודת גמר לתואר שלישי, אונ׳ חיפה
2013
(מק״ט 578)

רקע ורציונל למחקר

להשמה המעונית של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה הערבית בישראל מאפיינים ייחודיים. מצד אחד, זוהי תופעה חדשה יחסית אשר התחילה בשנות השבעים, המתרחשת באופן פרדוקסלי בתקופת התחזקות תנועת האל-מיסוד במדינות הפוסט-תעשייתיות (כולל מדינת ישראל), ומאז היא נמצאת במגמת עלייה. מצד שני, מדובר בתופעה שאינה מקובלת חברתית, כך שלמרות שכיחות גבוהה של מוגבלות שכלית בחברה הערבית, אנשים עם מוגבלות שכלית מאוכלוסייה זאת עדיין מהווים רק 14% מכלל דיירי המעונות בארץ. נתונים אלה ממחישים את מורכבות התופעה, מחזקים את הצורך לגלות את הגורמים המשפיעים על התרחשותה ולהעמיק את הבנתם, ומדגישים את הרלוונטיות שבפיתוח תכניות התערבות רגישות תרבותית המאפשרות מתן מענה לצרכים האמיתיים של אוכלוסייה זו.

בחמשת העשורים האחרונים, אנו עדים לשינויים דרמטיים בתחום הבריאות והרווחה בעולם ובישראל, אשר כוללים מעבר מתפיסת בריאות כהעדר מחלה ועד לראייה הוליסטית של בריאות כמצב של רווחה אשר נותן מקום רב יותר לסוכנות של החולים. כתוצאה מכך מסגרות ומקצועות טיפוליים ושיקומיים, כולל הריפוי בעיסוק, נדרשים לספק שירותים הממורכזים במשפחה ומאפשרים את מעורבותה.

על אף היתרונות הרבים של המעורבות המשפחתית במעונות הפנימייה ותרומתה האפשרית להגברת איכות חיי הדיירים ומשפחותיהם ושיפור השירותים במעון, קיימת ספרות מחקרית מועטה בנושא, והיא מתמקדת בעיקר בתיאור דרכי ותדירות המעורבות והגורמים המשפיעים עליה, אך לא בהצעת כיוונים או מודלים תיאורטיים ויישומיים להגברתה.

יתר על כן, לקונה בולטת היא שכמעט כל הידע הקיים, בשדה המוגבלות השכלית בכלל, וההשמה המעונית בפרט, מבוסס על מחקרים שנערכו בחברות הפוסט-תעשייתיות. כתוצאה מכך, מודלים תיאורטיים ויישומיים קיימים מעוגנים בתפיסות, באמונות ובערכים אירופאים-אמריקאיים המשקפים התפתחות היסטורית, חברתית-תרבותית ופוליטית-כלכלית ספציפית. קיים ידע

מועט בתחום המוגבלות השכלית בכלל ובתופעת ההשמה המעונית בפרט, בקרב קבוצות תרבות והקשרים אחרים, כמו אלה הקשורים בחברה הערבית בישראל. מתוך כך עולה הצורך במחקר הנוכחי, אשר התבסס על תיאוריות ועל מודלים עדכניים במדעי החברה, ובמיוחד בריפוי בעיסוק ובאנתרופולוגיה של תרבות וזהות.

מטרות המחקר:

1. לזהות את המשמעויות ואת הגורמים אשר מעצבים את תופעת ההשמה המעונית של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה הערבית בישראל.
2. לפתח, ליישם ולהעריך מודל תיאורטי ויישומי, בעל רלוונטיות תרבותית, המכוון להגברת מעורבות משפחתית במעונות בקרב אוכלוסייה זו.

שאלות המחקר:

1. מהי משמעות השמה מעונית בחברה הערבית עבור הורים לאנשים עם מוגבלות שכלית? ומהם הגורמים המשפיעים על החלטתם להשמת ילדיהם במעונות פנימייה?
2. מה המשמעות של מעורבות משפחתית לאחר ההשמה? ומהם הגורמים המאפשרים ומעכבים את התרחשותה?

משתני המחקר והשערותיו:

התכנית להגברת המעורבות המשפחתית, אשר פותחה ויושמה במחקר הנוכחי, נבדקה באמצעות ארבעה משתנים: מעורבות משפחתית, תפיסת הורים את השירותים במעון כממורכזים במשפחה, מידת הדחק שנחווה על-ידי הורים ותפיסת אנשי מקצוע את השירותים במעון כממורכזים במשפחה. נקבעו ארבע השערות למחקר, אשר נבדקו בשיטות כמותיות. שוער כי יימצאו הבדלים מובהקים במדדי התוצאה שנבחרו לצורכי המחקר, בקרב משתתפי התכנית (הורים ואנשי מקצוע), בין תחילת העברת התכנית ובין סיומה. עוד שוער כי יימצאו הבדלים מובהקים במידת השינוי שחל במדדי המחקר בין קבוצת משתתפי התכנית (הורים ואנשי מקצוע) לבין קבוצת הביקורת, בסיום העברת תכנית ההתערבות.

שיטת המחקר

במחקר הנוכחי נעשה שימוש בשיטת "מחקר פעולה" (Participatory Action Research), אשר כללה גישות משולבות, איכותניות וכמותיות. החקירה האיכותנית התמקדה בהעמקת ההבנה של תפיסת ההורים את תופעת ההשמה המעונית של ילדיהם עם המוגבלות השכלית, ונעשה שימוש בחקירה הכמותית

להערכת תכנית ההתערבות.

אוכלוסיית המחקר כללה משפחות של אנשים עם מוגבלות שכלית ואנשי מקצוע העובדים עמם, משני מעונות פנימייה פרטיים הממוקמים בישובים ערביים באזור הגליל: האחד שימש כקבוצת המחקר ובו נבנתה והועברה תכנית התערבות והשני שימש כקבוצת ביקורת. בחקירה האיכותנית השתתפו 18 משפחות בראיונות עומק אישיים (10 מקבוצת ההתערבות ו9 מקבוצת הביקורת). בפיתוח תכנית ההתערבות השתתפו 4 הורים ו-4 אנשי מקצוע מקבוצת ההתערבות. בהערכת יעילות התכנית, המדגם כלל 46 משפחות (23 בקבוצת ההתערבות ו-23 בקבוצת הביקורת) ו-34 אנשי מקצוע (16 מקבוצת ההתערבות ו-18 מקבוצת הביקורת), אשר השתתפו במילוי שאלונים לפני ואחרי יישום ההתערבות.

כלי הערכה: בחקירה האיכותנית נעשה שימוש בראיונות עומק חצי מובנים. השערות המחקר נבדקו באמצעות 4 שאלונים: שאלון מעורבות משפחתית; שאלון הערכת תהליכי הטיפול עבור הורים (MPOC-20); שאלון משאבים ודחק (QRS-F); ושאלון הערכת תהליכי הטיפול עבור אנשי מקצוע (MPOC-SP). שלושת השאלונים הראשונים מולאו על-ידי הורים והרביעי על-ידי אנשי המקצוע. כל השאלונים עברו תהליך של תרגום לשפה הערבית והתאמה להקשר החברתי תרבותי של אוכלוסיית המחקר.

הליך המחקר התרחש בשנים 2010-2011, נמשך כשנה ו-11 חודשים וכלל מספר שלבים: תחילה מולאו השאלונים על-ידי משתתפי המחקר משני המעונות ונערכו ראיונות עומק עם ההורים. בהמשך, פותחה תכנית התערבות ויושמה באחד משני המעונות. לאחר סיום המחקר מולאו השאלונים שוב על-ידי המשתתפים מקבוצת ההתערבות ומקבוצת הביקורת.

עיבוד נתונים: נערך ניתוח תוכן של ראיונות העומק לזיהוי ולקידוד קטגוריות של משמעות, לארגונם לתבניות ולתמות ולמציאת יחסי הגומלין ביניהן. הנתונים מהשאלונים עובדו באמצעות מבחנים סטטיסטיים א-פרמטריים, לאחר שבבדיקה ראשונית נמצא כי משתני המחקר אינם מתפלגים נורמלית. עיבוד הנתונים לבדיקת הבדלים במשתני המחקר בתוך קבוצת ההתערבות וקבוצת הביקורת, בין תחילת העברת המחקר לבין סיומו, נעשה על-ידי שימוש במבחן Wilcoxon Test. עיבוד הנתונים לבדיקת הבדלים בין קבוצת המחקר לבין קבוצת הביקורת בגודל השינוי במשתנים, בסיום המחקר, נעשה על-ידי השימוש במבחן Mann-Whitney Test.

ממצאים

ממצאים איכותניים: ניתוח הראיונות העלה שלוש תמות מרכזיות: השמה מעונית כבחירה בפתרון הכואב פחות; הצטברות קשיים בשל מיעוט בתמיכה;

ומאמץ מתמשך לאפשר הורות טובה. בתמה הראשונה תיארו ההורים תהליך של מעבר מהתנגדות להשמה ומתפיסתה כהזנחה וכנטישה של ילדיהם, דרך האילוץ לבחירה בה כבאלטרנטיבה היחידה והכואבת פחות שעומדת בפניהם, ועד לקבלתה כפתרון תמידי אך לא בהכרח אופטימלי, המלווה ברגשות של צער, אובדן ואשם ובחוויית אמביוולנטיות עמוקה.

התמה השנייה מציגה את הגורמים שהשפיעו על קבלת ההחלטה, אשר התגבשה בעקבות הצטברות קשיים בגידול האנשים עם המוגבלות במסגרת הביתית. ככל שהם גדלו חלה החמרה בקשייהם התפקודיים, התקווה להחלמה נמוגה בהדרגתיות וההורים התקשו לדאוג לצורכיהם היומיומיים, ובמקביל לעמוד בשאר המחויבויות ההוריות והמשפחתיות. כמו כן עלה חשש לפגיעה בילדים האחרים במשפחה, אם בשל מיקוד הטיפול בילד עם המוגבלות ואם בשל אלימות שלו/ה כלפיהם. הקושי בהתמודדות ההורים חושף הקשר חברתי-תרבותי המאופיין במחסור קשה במשאבים ובשירותים, במיעוט בתמיכה משפחתית וביחס חברתי שלילי וסטיגמטי.

התמה השלישית מבטאת את האופן שבו תופסים ההורים את תפקידם ההורי ואת מוגבלות ילדיהם, ואת השפעתה על התמודדותם לאורך התהליך. הניתוח עוקב אחר ההשפעה של תפיסות אלה על יכולת ההורים לקבל את ההחלטה להשמה מעונית של ילדיהם ולשמור על המשכיות מעורבותם בחייהם לאחר ההשמה. לפי ההורים, החסמים אשר הקשו על מעורבותם היו קשורים במשפחה ובסביבה הפיזית, החברתית והארגונית של המעון. תמה זו מדגישה את החשיבות של חיזוק גישת המשפחה במרכז במעון.

ממצאים כמותיים: ניתוח הנתונים שהתקבלו ממילוי השאלונים בתחילת התכנית ובסיומה אישש באופן חלקי את ההשערות. במקביל להעדר שינוי מובהק בקבוצת הביקורת בכל מדדי התוצאה, התכנית קידמה באופן מובהק את תפיסתם של ההורים בקבוצת ההתערבות את מידת מעורבותם בקבלת החלטות הקשורות בילדיהם. כמו כן, נמצאה נטייה למובהקות בחלק מהאינדיקטורים של מדדי הערכת תהליכי הטיפול (MPOC, MPOC-SP) בקבוצת ההתערבות, עם פערים בין ההורים לבין אנשי המקצוע. ההורים דיווחו על עלייה בתפיסתם את השירותים במעון כמכבדים וכמותאמים לילדים ולמשפחה. בשונה מההורים, אנשי המקצוע דיווחו על שיפור בתפיסתם את השירותים כמספקים מידע ספציפי להורים אודות ילדיהם. שיפור זה נמצא מובהק גם בהשוואה בין אנשי המקצוע בקבוצת ההתערבות ובקבוצת הביקורת. עם זאת, לא נמצאו שינויים מובהקים בשאר משתני המחקר, בין תחילת התכנית לסיומה, ולא נמצאו הבדלים בשינוי במדדים השונים בין הקבוצות לאחר סיום ההתערבות.

דיון ומסקנות

ממצאי המחקר העלו כי השמה מעונית היא תהליך מורכב ומתמשך של התמודדות הורית, אשר מתחיל זמן רב לפני קבלת ההחלטה ולא נגמר עם יישומה. עוד מצביעים הממצאים על האפשרות להגביר את מעורבות המשפחות בחיי ילדיהן המתגוררים במעונות פנימייה באמצעות תכנית התערבות מתאימה.

המחקר מעלה כמה תובנות תיאורטיות ואמפיריות חשובות: אמפירית, הממצאים מתעדים התייחסות להשמה מעונית כאל תופעה שאינה נורמטיבית בחברה הערבית, ואשר שונה מהתפיסות המתועדות בחברות פוסט-תעשייתיות. תיאורטית, המחקר הנוכחי מחזק את הטיעונים הקיימים בנוגע לחשיבות הבית כמקום האופטימלי עבור הילדים עם המוגבלות השכלית, אך עם הבדל חשוב: בניגוד למיקוד בילד עם המוגבלות כאינדיבידואל, השכיח בנרטיב של תנועת האל-מיסוד, מחקר זה שם דגש על הפרט, כולל הילד עם המוגבלות, כמשוקע ביחידה המשפחתית, ועל המחויבות המוסרית והתרבותית של ההורים לקיים את המכלול האינטגרטיבי הזה.

יתר על כן, לקשר בין העמדות כלפי מעונות פנימייה ובין תפיסת העצמי כמשוקע במשפחה ובקהילה, השלכות כלליות יותר על תפיסות הקשורות ברווחה. בניגוד לנטייה הקיימת בספרות לבטא תפיסות מעין אלה במושגים אוניברסליים ואינדיבידואליסטים, המחקר הנוכחי מראה שהן מושרשות במשמעות קולקטיביסטית של זהות ושל נאמנות. בו בזמן, המחקר מערער על טענות מהותניות הרואות בזהויות בעלי אוריינטציה קולקטיביסטית כמעודדות התנהגויות סטטיות וקבועות מראש. הממצאים מראים כי התנהגות ותפיסות ההורים, הן דינמיות, תלויות הקשר, מצב ויחסים; דבר שמרמז כי אוריינטציה קולקטיביסטית אינה שוללת את קיומו של יסוד אמביוולנטי קבוע בבסיסה. ההורים גילו סוכנות אקטיבית אינדיבידואליסטית כאשר בחרו בפתרון שאינו מקובל חברתית, אך בו בזמן הם עשו זאת ממניעים קולקטיביסטיים, המדגישים ערכים דומיננטיים בחברה, לפיהם המשפחה חשובה ומוערכת יותר מאשר הצרכים של חלק מחבריה.

בניגוד למיקוד הקיים בספרות המחקרית, בגורמים פסיכולוגיים אישיים שמאחורי ההחלטה (רימרמן, 1997), המחקר הנוכחי מציע מודל תיאורטי רב-ממדי לניתוח מורכבות החלטת ההורים והתמודדותם רווית האמביוולנטיות. הממצאים מעלים תמונה מורכבת לפיה במקביל לחוויית הכישלון ההורי, קבלת ההחלטה נחוותה על-ידי ההורים גם כביטוי של אחריות ומסוגלות הוריות. השמה מעונית התגלתה כהחלטה כואבת, אך הרציונלית ביותר, בהתחשב במציאות שבה הם חיו ובמחויבויות כלפי שאר הילדים במשפחה. במילים אחרות, ההורים בחרו בהשמה, למרות רגשות הכאב והאשמה, כי הם היו מונחים על-ידי הבנה מקיפה וכוללנית של התפקיד ההורי.

מעבר למשמעות ההורית והתרבותית, הממצאים מדגישים את **הממדים הפוליטי והכלכלי** של תופעת ההשמה המעונית, אשר נמצאה קשורה למחסור במשאבים ובשירותים בקהילה. אחת התובנות העולות היא שהתפתחות תנועת האל-מיסוד במדינות הפוסט-תעשייתיות אינם קשורים בערכים המדגישים את חשיבות המשפחה ומרכזיותה בלבד, אלא גם, ואולי בעיקר, במידת הזמינות והנגישות של שירותי התמיכה הקהילתיים למשפחות.

בנוסף, הממצאים מדגישים תהליך השמה ייחודי, שבו ההחלטה התקבלה לרוב בפתאומיות ויושמה במהירות, ללא שלב ביניים, ולאחר ביקור בודד במעון פנימייה אחד. מאפיינים אלה של התהליך שונים מהמודלים הקיימים, אשר מתארים את קבלת ההחלטה ואת יישומה כתהליך הדרגתי, הנמשך לפעמים מספר שנים, מכיל כמה שלבים (מחשבה, כוונה וההחלטה עצמה) וכולל התלבטויות לגבי חלופות דיור שונות.

יישום ההחלטה היה כרוך בתחושות של צער ואובדן ורגשות אשם, אתם ניסו ההורים להתמודד על-מנת להשלים עם מציאות ההשמה. תהליך זה הוא מתמשך, כאשר למעון יש מרחב רב לסייע להורים, בעיקר דרך סלילת מסלולים אקטיביים להגברת המעורבות המשפחתית. המחקר הנוכחי מציג מודל דינמי אשר רואה במעורבות המשפחתית ביטוי של תפיסת ההורים את התפקיד והאחריות ההוריים לאחר ההשמה. לפי המודל, המעורבות היא תוצר של האינטראקציה בין המשפחה, הדיירים והמעון.

בהיבט היישומי, המחקר הנוכחי מציע מודל להגברת המעורבות המשפחתית דרך שיפור טיב ותדירות האינטראקציה שבין המשפחה למעון ובין המשפחה לדיירים. הממצאים שמצביעים על תרומה חלקית של התכנית, מחזקים את הצורך בעריכת התערבויות ארוכות טווח, המותאמות לצורכי ההורים ולמוגבלות הדיירים, אשר נבנות ומיושמות בשיתוף עם הורים, ועושות התאמות של הסביבה הפיזית, החברתית והארגונית של המעון. התערבויות מעין אלה יכולות לחזק את הקשר המשפחתי ולעודד מעורבות ההורים בקבלת החלטות אודות ילדיהם. בנוסף, הפער שנמצא בין ההורים לבין אנשי המקצוע בתפיסתם את השירותים במעון מדגיש את הצורך בהתערבויות להגברת מודעות אנשי הצוות והנהלת המעון לצורכי המשפחות ולשיפור כישוריהם בעבודה עמן.

בהקשר זה, המרפאים בעיסוק, עם ההבנה של הפילוסופיה שבבסיס הביצוע העיסוקי והטיפול הממורכז במשפחה, הם במעמד מפתח לפיתוח וליישום התערבויות לסילוק המחסומים המקשים על המעורבות המשפחתית ולשיפור הביצוע העיסוקי ההורי בהקשר זה של מעונות פנימייה.

בהיבט המתודולוגי, תרומתו של המחקר הנוכחי הוא בשימוש בשיטת מחקר פעולה, אשר נחשבת לשיטה ישימה ורלוונטית בתחום הבריאות, מתאימה לעקרונות הבסיסיים של מקצוע הריפוי בעיסוק ויכולה לקדם עשייה המבוססת

על גישת המשפחה במרכז. תכנית ההתערבות במחקר הנוכחי התבססה על ממצאי ניתוח ראיונות עומק שנערכו עם ההורים ונבנתה על-ידי קבוצה של הורים ואנשי מקצוע אשר הגדירו את הצרכים, פיתחו את התכנית והשתתפו ביישומה. במובן זה, מחקר פעולה אפשר תהליך ייחודי של התמקדות בבעיות המשפחות ובצורכיהן ובעידודן לקחת חלק פעיל בשיפור איכות חייהן כמשפחה וחיי ילדיהן עם המוגבלות. שילוב שיטות מחקר כמותניות להערכת יעילות התכנית אפשר הצלבה של הנתונים ותרם להגברת אמינות המחקר ולביסוס הממצאים והכללתם.

למחקר היו מספר מגבלות: גודל המדגם, התבססות על דיווח רטרוספקטיבי של ההורים, פיזור האוכלוסייה הערבית בישראל וטווחי הזמן של מדידת תרומת התכנית למשתתפיה. מוצע להמשיך ולחקור את התופעה בקבוצות תרבות אחרות, עם מוגבלויות שונות, באזורים שונים בארץ, ולכלול במדגם דיירי מעונות ומשפחות המגדלות את ילדיהן עם המוגבלות בבית. נוסף על כך, מוצע לבצע מחקרים ארוכי טווח לבדיקות יעילות התערבויות המכוונות להגברת המעורבות המשפחתית, אשר יכללו גם שימוש בשיטות איסוף נתונים חלופיות, כגון תצפית ישירה.

<u>נכונות מעסיקים להעסיק אדם עם פיגור שכלי לאור תקנות שכר מינימום מותאם</u>

מעיין פיין
בהנחיית : פרופ' אילנה דבדבני
עבודת גמר לתואר שני, אונ' חיפה
2013
(מק"ט 591)

תעסוקה ממלאת תפקיד מכריע ביכולתם של פרטים להשיג זהות, סטאטוס,תחושת הישג,ערך עצמי וכן מאפשרת פעילות גומלין חברתית)הרפז ;2003Moore,Feist Price,Alston,2003,). העבודה עונה על צרכים חברתיים, מתחזקת יחסים חברתיים ומגבירה את הערך העצמי של האדם Ward & baker,2005)). היא מסייעת בעיצוב אישיותו, השתייכותו וזהותו. לאדם עם המוגבלות היא מספקת את הצורך להיות עסוק ופרודוקטיבי, וכן שייכות וקבלה חברתית
(דבדבני ונאור ,2004). אנשים עם מוגבלות מהווים קבוצה משמעותית הנעדרת מההשתתפות בכוח עבודה. (נאון,קינג וולדה צדיק,2006) לאוכלוסייה זו חסמים הייחודים לה: אנשים עם פיגור שכלי סובלים מדלות במשאבים אישיים, מאופציות מצומצמות ומהיעדר גמישות והיעדר חופש בבחירת דרכם. עבודה כתהליך שיקומי,מגדילה את ריבוי האופציות שלהם ומחזירה להם את הגמישות והחופש בבחירת הדרך (לוריא ודבדבני , 2009) .
בעשור האחרון ניכרת מגמה עולמית לקידום חקיקת שוויון זכויות לנכים בעולם. החקיקה הראשונה הייתה חוק שוויון זכויות לנכים בארצות־הברית בשנת - 1990 -ADA
Americans (with Disabilities Act, 1990), שהדגישה את אחריות המדינה לפעול לשוויון זכויות בכל מישורי החיים, לרבות תחבורה ,נגישות למבני ציבור ותעסוקה. (אברמי ורימרמן, 2005).
לחוק שוויון זכויות האמריקני לאנשים עם מוגבלויות הייתה השפעה בינלאומית, בעיקר בחברה המערבית. הוא קבע סטנדרטים חדשים לזכויות האזרח, תוך הגנה על זכויותיהם של בעלי הנכות וניסיון לקדם אוכלוסיה זו משולי החברה לזרם המרכזי (טלר,2001)
בשנת 2007 עבר בכנסת חוק זכויות לאנשים עם מוגבלויות המועסקים כמשתקמים ,אשר מסדיר את זכויותיהם ומעמדם התעסוקתי של עובדים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים. החוק אוסר אפליה וכן מבהיר מיהו המשתקם על פי יכולות עבודתו וכיצד יקבע שכרו.(חוק זכויות לאנשים עם מוגבלות המועסקים כמשתקמים (הוראת שעה), תשס"ז-2007). בשנת 2002

הותקנו בישראל תקנות שכר מינימום המותאם לעובד עם מוגבלות ובעל יכולת עבודה מופחתת, המועסק במקום שאינו מפעל מוגן וזאת במטרה להגביר את שילובם של אנשים עם מוגבלות בעבודה לקדם ולעודד את שילובם בשוק העבודה (אלפסי 2009, זהר 2007).

לעמדות המעסיקים יש תפקיד קריטי בתעסוקתם של אנשים עם פיגור שכלי Hernandez,Cometa,Velcoff,Rosen,Schober&Luna ,2007)).

למעסיקים קיימים חששות רבים ומגוונים לגבי העסקת אדם עם פיגור שכלי,חששות כלכלים הנוגעים לזמן הכשרה ועלות התאמות במקום העבודה, חששות חברתיים בהקשר שינוי דפוסי העבודה לאור השמתו של אדם עם פיגור שכלי. (רימרמן ויניאי,1997, Peck & Kikbrided,2000) קיימים חסמים המשפיעים על עמדותיו של המעסיק להעסיק אדם עם פיגור שכלי אך ישנם מעסיקים המחזיקים בעמדות חיוביות בנושא העסקת אדם הלוקה בפיגור שכלי.

מסקירת הספרות עולה כי "צוואר הבקבוק" בהעסקת אדם עם פיגור שכלי מתקשר לחשיפה לאוכלוסיה זו, היכרות עימה, והעסקה ראשונית . מגע קודם וכן ידע על המגבלה כפי שעולה במחקרים הקשורים לעמדות הציבור בעלי חשיבות לשיפור העמדות כלפי אוכלוסייה זו כך גם לעמדות מעסיקים, יכולים לשפר את סיכויי ההעסקה שלהם.(מנדלר ונאון 2003 ;רימרמן ואח' Morgan & Alexander,2005, 1997 ;).

מטרת המחקר הייתה לבחון את ההשלכות של תקנות שכר מינימום מותאם על נכונות מעסיקים להעסיק אדם עם פיגור שכלי והגורמים המסייעים לעמדה חיובית כלפי אדם עם פיגור שכלי, לשם כך נבדקו חמש השערות:

* מעסיקים המכירים את תקנות שכר מינימום מותאם, יביעו נכונות גבוהה יותר להעסיק אנשים עם פיגור שכלי.
* מעסיקים בעלי עמדות חיוביות כלפי אדם עם פיגור שכלי יביעו נכונות גבוהה יותר להעסיק אדם עם פיגור שכלי מאשר מעסיקים בעלי עמדות שליליות יותר.
* ככל שהמעסיקים יהיו בעלי רמת השכלה גבוהה יותר כך יהיו בעלי נכונות גבוהה להעסקת אדם עם פיגור שכלי.
* מעסיקים בעלי היכרות מוקדמת עם אדם עם פיגור שכלי, יביעו נכונות גבוהה יותר להעסקת אדם עם פיגור שכלי.
* ככל שהעסק גדול יותר (מבחינת כמות עובדים) כך תהיה נכונות גבוהה יותר להעסיק אדם עם פיגור שכלי.

לגבי כל השערה נבחנה העמדה על פי שלושה מרכיבים:השפעה חיובית של עבודת האדם עם הפיגור השכלי על המפעל והעובדים,השלכות חיוביות על האדם עם הפיגור השכלי בעקבות שילובו במקום העבודה,ראיית האדם כבעל מיומנות תעסוקתית ויכולת להשתלב בעבודה.

האוכלוסייה הנבדקת כללה 79 נבדקים מתחומי תעשיה, מסחר ושירותים, 39 נבדקים אשר מעסיקים אנשים עם פיגור שכלי ו-40 נבדקים שאינם מעסיקים אנשים עם פיגור שכלי.

כלי המחקר כללו 3 שאלונים-שאלון דמוגרפי, שאלון עמדות כלפי העסקת אנשים עם פיגור שכלי (ATEPSD) ושאלון מגע עם אנשים עם פיגור שכלי .

במחקר נערכה בדיקה האם החקיקה הסוציאלית משפיעה בפועל על מעמדו החברתי של האדם עם פיגור שכלי ושילובו בחברה ,האם חקיקה היא כלי מספיק יעיל המשפיע על שינוי עמדות מעסיקים לגבי העסקת אנשים עם פיגור שכלי, מתוצאות המחקר עולה כי מעסיקים המכירים את תקנות שכר מינימום מותאם אכן רואים באדם עם פיגור שכלי כמיומן תעסוקתית לעומת מעסיקים אשר אינם מכירים את תקנות שכר מינימום מותאם אך למרות זאת אין השפעה ישירה של היכרות עם תקנות שכר מינימום מותאם על הנכונות להעסקת אדם עם פיגור שכלי.

מכך ניתן להסיק כי אין די בחקיקה על מנת ליצור שינוי משמעותי ומודעות חברתית.יש צורך בהטמעה חברתית של חשיבות התעסוקה של אנשים עם פיגור שכלי וצדדיה החיובים.

תוצאות המחקר מחזקות את המחלוקת הקיימת בספרות העוסקת בשיקום לגבי חשיבותם של משתנים דמוגרפים ,במחקר לא נמצא שקיימת השפעה למרכיב ההשכלה לגבי נכונות להעסקת אנשים עם פיגור שכלי וכן גודל העסק אינו מרכיב המשפיע על נכונות להעסקה.

בנוסף תוצאות המחקר מחזקות את הקשר בין מרכיב ההיכרות והמגע הקודם של המעסיקים עם אדם עם פיגור שכלי לנכונות להעסקת אדם עם פיגור שכלי .

המחקר תורם להבנה רחבה יותר של הגורמים המביאים לעיצוב עמדות כלפי אנשים עם פיגור שכלי ונותן ידע נוסף לאנשי השיקום , באילו תחומים יש לחזק ולקדם את המגע וההיכרות על מנת לשפר את העמדות החיובית כלפי אוכלוסיה זו.

המלצות המחקר הינם להרחיב את השימוש בשיווק חברתי על מנת לקדם את מעמדו של האדם עם הפיגור השכלי בנוסף להטמעת החקיקה. הגישה של שיווק חברתי מתמקדת בהשפעה של המערכה השיווקית על שינוי של דפוסי התנהגות שליליים וברווחתם של הלקוחות (בהם,2003) עקב השינויים הכלכליים הפך שוק העבודה תחרותי יותר. כל ארגון נדרש להיות אטרקטיבי לא רק מבחינה כלכלית, אלא גם מבחינה חברתית ואידיאולוגית. עצם העסקת אדם עם פיגור שכלי תורמת למעסיק רווח כפול, העסקת אדם בשכר הנמוך משכר מינימום במשק, שיווק העסק כבעל ערכים חברתיים ואחריות קהילתית.

קידום השילוב הקהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית ואבחנה כפולה על ידי אנשי צוות

תומך דותן סגל
בהנחיית : ד״ר שירלי ורנר

עבודת גמר לתואר שני, האוניברסיטה העברית
2013
(מק״ט 594)

רקע

בספטמבר 2012 אשררה מדינת ישראל את אמנת האו״ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות (2006), המחייבת נקיטת פעולות אקטיביות לקידום זכותם של אנשים עם מוגבלויות לשוויון ולשילוב בחברה. אימוץ האמנה מבטא את שינוי הגישה ביחס לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות בכל הקשור למקומם בחברה, תוך הבנה כי איכות חייהם תושפע באופן חיובי מתהליך ההכללה והשילוב החברתי. על רקע תהליך זה מתקיימת מדיניות המעודדת חיים בקהילה של אנשים עם מוגבלות שכלית ככלל, ומגורים בדיור קהילתי בפרט, תוך ליווי של צוות תומך המוביל את תהליך השילוב הקהילתי במגוון תחומים בשיתוף עם אנשים בעלי מוגבלות שכלית ובני משפחותיהם. בנוסף, ידוע כי לאנשים בעלי אבחנה כפולה של מוגבלות שכלית ובעיית התנהגות או מחלה פסיכיאטרית, ישנם צרכים ייחודיים נוספים המקשים על תהליך השילוב הקהילתי. מחקרים שונים עסקו בעמדות של אנשי צוות כלפי שילוב קהילתי, אולם ההתייחסות המחקרית שניתנה לקשר שבין עמדות אלו וביצוע פעילות המקדמת שילוב קהילתי הינה מצומצמת. יתרה מכך, לא נבדקה הסוגיה של ביצוע פעילות המקדמת שילוב קהילתי תוך השוואה בין אנשים עם מוגבלות שכלית לאלו עם אבחנה כפולה. כמו כן, מספר גורמים דמוגרפיים ותעסוקתיים נוספים ידועים כקשורים להיקף השילוב הקהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית.

מטרתו של מחקר זה הייתה לבחון אלו גורמים קשורים לביצוע פעילות המקדמת את השילוב הקהילתי על ידי אנשי הצוות התומך במסגרות דיור קהילתי. נבדקו הקשרים לביצוע פעולות המקדמות שילוב קהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית עם עמדות אנשי הצוות כלפי שילוב קהילתי, ומאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים. משתנים דמוגרפיים התייחסו למגדר, גיל ושנות השכלה של אנשי הצוות. מאפיינים תעסוקתיים התייחסו לגודל מסגרת הדיור, הכשרה וידע לגבי עקרונות של שילוב קהילתי, ורמת הפיקוח במסגרת. גורם מרכזי נוסף שנבדק הקשר להיקף הפעילות אותה מבצעים אנשי הצוות לקידום השילוב הקהילתי, הוא קיומה של אבחנה כפולה בקרב הדיירים.

השערות המחקר

ההשערה המרכזית של המחקר הייתה כי ימצא קשר חיובי בין עמדות הצוות כלפי שילוב קהילתי לבין ביצוע מטלות המקדמות שילוב קהילתי, כך שאנשי צוות שלהם עמדות חיוביות יותר כלפי שילוב קהילתי יבצעו יותר מטלות המקדמות שילוב קהילתי. השערה מרכזית נוספת הייתה כי ימצא הבדל בעמדות שבהן מחזיק הצוות כלפי שילוב קהילתי ובהיקף ביצוע מטלות שילוב קהילתי ביחס לאנשים עם אבחנה כפולה, כאשר עמדות כלפי שילוב קהילתי של אדם עם מוגבלות שכלית יהיו חיוביות יותר מאשר העמדות כלפי שילוב קהילתי של אדם עם אבחנה כפולה, ויבוצעו מטלות רבות יותר המקדמות שילוב קהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית מאשר של אדם עם אבחנה כפולה. השערות מחקר משניות עסקו בקשרים בין מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים לביצוע מטלות המקדמות שילוב קהילתי.

שיטה

מערך המחקר כלל סקר רוחב, שהתבצע באמצעות העברת שאלונים לדיווח עצמי בשני נוסחים, בקרב 107 אנשי צוות העוסקים בתמיכה ישירה באנשים עם מוגבלות שכלית ואבחנה כפולה במסגרות דיור קהילתי. נערכה דגימת נוחות במערכי דיור מרכזיים, המופעלים על ידי עמותת אקים בערים הגדולות בארץ. עמותת אקים נבחרה היות והיא פועלת בהתאם להנחיות ופיקוח של האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית במשרד הרווחה, נמנית עם ספקי שירות הדיור הקהילתי הגדולים בתחומם, ומספקת שירותי דיור קהילתי על כל רצף אפשרויות הדיור. יש לציין כי החוקר עובד במסגרת מערך הדיור אקים ת״א-יפו ועל כן בעל נגישות לאוכלוסייה הנבדקת. מחצית מהמשתתפים השיבו על נוסח שהתייחס למוגבלות שכלית ומחציתם השיבו על נוסח שני שהתייחס לאבחנה כפולה. הנוסחים זהים בתצורתם מלבד כך שבכל מקום בו הופיע המונח ״מוגבלות שכלית״ בנוסח הראשון, הופיע במקומו המונח ״אבחנה כפולה״ בנוסח השני.

שאלון המחקר הורכב מארבעה חלקים:

- חלק ראשון התייחס לפרטים דמוגרפיים ותעסוקתיים של המשתתפים.
- חלק שני התייחס לעמדות כלפי שילוב קהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית ואבחנה כפולה, כפי שנמדד על-ידי שאלון העמדות כלפי שילוב קהילתי, אשר מציג ארבעה סולמות מדידה המתייחסים לנושאים של העצמה, בידוד, מוגנות ודמיון.
- חלק שלישי בחן את הקדימות הניתנת לביצוע מטלות שילוב קהילתי.
- חלק רביעי איפשר התייחסות לנושאים הקשורים לשילוב קהילתי במסגרת שאלות פתוחות.

בהתאם להערכה ראשונית שנערכה, נמצאו בכל המסגרות דיירים המאובחנים כבעלי מוגבלות שכלית וכן דיירים בעלי אבחנה כפולה של מוגבלות שכלית ומחלה פסיכיאטרית או בעיות התנהגות ועל כן הסברה כי לכלל המדריכים הכרות עם שתי האוכלוסיות.

ממצאים

השערת המחקר המרכזית שטענה כי ימצאו עמדות חיוביות יותר, ויבוצעו פעולות רבות יותר המקדמות שילוב קהילתי של אנשים עם מוגבלות שכלית, לעומת אנשים עם אבחנה כפולה לא אוששה, ולא נמצא הבדל מובהק בין הקבוצות. עמדות חיוביות של אנשי צוות כלפי שילוב קהילתי נמדדו בתחומים של העצמה, בידוד ודמיון. עבור תחום המוגנות נרשמו עמדות שליליות, כך שאנשי הצוות נטו במידה רבה לאמץ עמדות, על פיהן אנשים עם מוגבלות שכלית זקוקים להגנה רבה מפני סיכונים הטמונים בחיים בקהילה. בניגוד להשערות המחקר, לא נמצא קשר בין עמדות חיוביות, לביצוע פעולות המקדמות שילוב קהילתי, כשבפועל רק סולם הדמיון נמצא בקשר שלילי עם ביצוע מטלות שילוב קהילתי.

נמצאו שני סוגים מרכזיים של מטלות המקדמות שילוב קהילתי. קבוצה ראשונה של מטלות ממוקדת בדייר ובהן אנשי הצוות מספקים תמיכה פשוטה יחסית בפעולות המקדמות שילוב קהילתי אותן נדרש הדייר לבצע באופן ישיר. קבוצה שנייה של מטלות ממוקדת בצוות, ומאופיינת במטלות מורכבות יותר הדורשות יוזמה ומעורבות, אותן נדרש איש הצוות לבצע בכדי לקדם את השילוב הקהילתי של הדייר. נרשם ממוצע ביצוע מטלות שילוב קהילתי בינוני עד גבוה בקרב אנשי הצוות, תוך נטייה מובהקת לביצוע פחות פעולות מורכבות ממוקדות צוות. כמו כן, ממצאי המחקר העלו כי גודל מסגרת הדיור, ידע בנושא שילוב קהילתי וסולם הדמיון מתוך משתנה העמדות, מנבאים 20% מהשונות במשתנה ביצוע מטלות שילוב ממוקדות דייר. משתנים של גיל וידע סובייקטיבי לגבי שילוב קהילתי נמצאו כמנבאים 36% מהשונות במשתנה ביצוע מטלות שילוב ממוקדות צוות.

דיון

דיון בממצאי המחקר מבהיר כי על מנת להביא לשיפור ההזדמנויות של אנשים עם מוגבלות שכלית המתגוררים במסגרות קהילתיות לשילוב קהילתי באמצעות אנשי הצוות התומך, יש לפעול בכמה מישורים. ראשית, יש לייצר הגדרה אחידה לגבי עקרונות השילוב הקהילתי ואופן היישום שלהן בין כל השותפים בתהליך. שנית, יש לקדם הכשרות קצרות וממוקדות לצוותים הישירים שיתמקדו בידע רלוונטי לגבי עקרונות השילוב הקהילתי ואופן יישומו, ובנושא זיהוי צרכים של אנשים עם אבחנה כפולה ובניית תכניות מותאמות עבורם בסביבה קהילתית.

על הכשרות אלו לעסוק בקונפליקט הטמון במסגרות הדיור הקהילתי בין ערכים של הגדרה עצמית, לבין הצורך בשמירה על בטיחות ומוגנות הדייר בקהילה.
כמו כן, יש להתמקד בקיום הכשרות צוות במסגרות דיור גדולות, בהן היקף השילוב הקהילתי נמוך יותר, וכן לקדם מדיניות ופרקטיקה המקדמות ותומכות בהתאם במגורים במסגרות דיור קהילתיות קטנות בעלות אופי אינדיבידואלי.
יש לעודד ביטוי עמדות חיוביות של צוות תומך כלפי שילוב קהילתי ולהביא למעורבות מוגברת של מפקחי ומנהלי מסגרות בתהליך השילוב הקהילתי והנחייתו. כמו כן, יש להוסיף ולפתח את המחקר בנושא שילוב קהילתי של אנשים בעלי אבחנה כפולה.

תהליכי זיכרון דקלרטיבי ופרוצדורלי בקרב בעלי תסמונת וויליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי תסמונת ה-X השביר בהשוואה לבעלי התפתחות תקינה בעלי רמה קוגניטיבית זהה

מיטל יחיה
בהנחיית : פרופ׳ חפציבה ליפשיץ ופרופ׳ אלי וקיל
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת בר-אילן
2012
(מק״ט 559)

מטרתו העיקרית של המחקר הנוכחי היתה לבדוק את תהליכי הזיכרון הדקלרטיבי והפרוצדורלי בקרב חניכים עם מוגבלות שכלית בעלי אטיולוגיות שונות בהשוואה לבעלי התפתחות תקינה בעלי רמה קוגניטיבית זהה. השתתפו נבדקים בעלי תסמונת ה- X השביר (N = 15) (Fragile X Syndrome), בעלי תסמונת וויליאמס (N = 15) (Williams Syndrome), נבדקים בעלי תסמונת דאון (N = 20) (Down Syndrome) ובעלי התפתחות תקינה (N = 20). רמת הפיגור של הנבדקים בעלי מוגבלות שכלית נעה בטווח הפיגור קל (IQ = 55-70) והבינוני (IQ = 40-54).

לבדיקת הרמה הקוגניטיבית של הנבדקים ולצרכי השוואה בין נבדקים בעלי האטיולוגיות השונות לבין בעלי התפתחות תקינה הועבר **מבחן המטריצות של רייבן** (Raven׳s Colored Progressive Matrices, 1956).

במחקר נעשה שימוש בארבעה כלים : שניים לבדיקת הזיכרון הדקלרטיבי **(מבחן Rey, 1964** (Rey AVLT -Rey Auditory Verbal Learning Test), בגרסתו העברית (וקיל, 1991), לבדיקת מדדי למידה ושימור של זיכרון וורבלי דקלרטיבי, **ומבחן ׳Rey צורה מורכבת׳ - Rey complex figure Test (Rey, 1941)** לבדיקת מדדי למידה ושימור של זיכרון צורני דקלרטיבי. שני מבחנים נוספים – קוגנטיבי ותפיסתי הועברו לבדיקת הזיכרון הפרוצדורלי **מטרתו של מבחן Tower of Hanoi (Cohen & Corkin, 1981)** – מטלה קוגניטיבית, הינה בדיקת למידה, זכירה מיידית, זכירה מעוכבת, מציאת חוקים, תכנון מהלכים ושימור של מידע פרוצדוראלי מרחבי צורני. מטרתו של **מבחן Serial Reaction Time (Vakil, Kahan, Huberman, & Osimani, 2000)** – מטלה תפסיתית הינה לבדוק למידת רצף סידרתי מרחבי של גירויים.

ייחודו של המחקר הנוכחי מתבטא בנקודות הבאות : א. בדיקת שני סוגי הזכרון לטווח הארוך (LTM) בקרב בעלי תסמונת ה- X השביר. כפי שיפורט ברקע התיאורטי, מרבית מחקרי הזיכרון בקרב אטיולוגיה זו התמקדו בבדיקת הזכרון לטווח הקצר (STM). בדיקת הזיכרון הדקלרטיבי והפרוצדורלי בקרב

בעלי אטיולוגיה זו נערכה בהשוואה לבדיקת אותם המדדים בקרב תסמונת דאון ותסמונת וויליאמס, וכן בהשוואה לבעלי התפתחות תקינה. בדיקה שכזו עשויה לשפוך אור על אופיו של הליקוי בקרב בעלי תסמונת ה- X השביר לעומת התסמונות האחרות; ב. נערכו מחקרים שבדקו זיכרון לטווח ארוך בקרב בעלי תסמונת דאון ובעלי תסמונת וויליאמס אך, מחקרנו הוליסטי שכן בתחום הדקלרטיבי הוא בודק זכרון מילולי וחזותי, ובתחום הפרוצדורלי הוא בודק מטלה קוגניטיבית ותפיסתית, בדיקה המאפשרת גם כן לקבל מידע באשר לאבחנה בין כל אחד מסוגי הזיכרון בקרב בעלי התסמונות השונות.
להלן נתייחס לתוצאות המחקר בשני סוגי הזיכרון.

זיכרון דקלרטיבי

חלק א׳: בדיקת הזיכרון הדקלרטיבי בקרב בעלי תסמונת ה- X השביר בהשוואה לבעלי תסמונת וויליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי התפתחות תקינה
מטרת המחקר הראשונה הייתה לבדוק את יכולת הזכרון הדקלרטיבית בקרב בעלי תסמונת וויליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי תסמונת ה- X השביר בהשוואה לבעלי התפתחות תקינה.
שיערנו שיכולת הזכרון הדקלרטיבית המילולית בקרב בעלי התפתחות תקינה תהיה הגבוהה מבין ארבע קבוצות המחקר הן בשלב הזכרון המיידי והן בשלב הלמידה והשימור. כמו כן, יכולת הזכרון הדקלרטיבית המילולית של בעלי תסמונת וויליאמס תהיה גבוהה יותר בהשוואה לבעלי תסמונת דאון, ויכולת הזכרון הדקלרטיבית בקרב בעלי תסמונת ה- X השביר תהיה הנמוכה מבין ארבע קבוצות המחקר.
מהתוצאות עולה כי קבוצת הנבדקים בעלי התפתחות תקינה זכרה יותר מילים באופן מובהק בהשוואה לשלוש קבוצות המחקר האחרות בכל מדדי המבחן, הן בלמידה הראשונית, במבחן ההיזכרות וההיכר, והפרעה רטרואקטיבית והפרעה פרואקטיבית, השערות המחקר אוששו בחלקן: קבוצת הנבדקים בעלי תסמונת וויליאמס זכרה יותר מילים באופן מובהק מאשר הנבדקים בעלי תסמונת דאון וה- X שביר, אך לא נמצאו הבדלים בין בעלי תסמונת דאון ובעלי X שביר. בעלי תסמונת ה-X השביר קבלו את הציון הנמוך ביותר בכל המדדים, אם כי גם אצלם חלה למידה.
דפוס למידה נמצא דומה בין בעלי ההתפתחות התקינה לבין בעלי תסמונת וליאמס: לא נמצא הבדל בין שתי הקבוצות במידת השיפור בין הניסיון החמישי לראשון. יחד עם זאת, קיים הבדל בין שתי הקבוצות ביכולת הלמידה הראשונית. כאמור, נמצא דפוס למידה שונה בין בעלי תסמונת דאון לבעלי תסמונת ה-X השביר, ולא נמצא הבדל בין שתי התסמונות במידת השיפור בין הניסיון החמישי לראשון.
בנוסף, בכל הקבוצות ציוני מבחן הזיהוי היו גבוהים יותר ממבחן ההיזכרות.

לסיכום, ניתן לומר כי ההבדל בין שלוש האטיולוגיות של בעלי המוגבלות השכלית לבין בעלי ההתפתחות התקינה מתבטא בעיקר בשלב הרכישה כלומר, בשלב הלמידה הראשוני. בנוסף, נמצא פרופיל למידה דומה בין בעלי תסמונת וויליאמס לבעלי התפתחות תקינה. כמו כן, נמצא פרופיל למידה דומה בין בעלי תסמונת דאון לבעלי תסמונת ה-X השביר.

אופנות חזותית: מבחן 'Rey צורה מורכבת' - Rey complex figure Test (Rey, 1941)

בניגוד למבחן המילולי, שיערנו כי במבחן החזותי יכולת ההעתקה והזכירה של בעלי תסמונת דאון תהיה גבוהה יותר בהשוואה לבעלי תסמונת וויליאמס.

כל השערות המחקר אוששו באופנות זו, פרט להשערה אחת ונמצאו התוצאות הבאות:

א. בעלי התפתחות תקינה ביצעו את מטלת העתקה והזכירה טוב יותר באופן מובהק בהשוואה לשלוש קבוצות המחקר האחרות; ב. במטלת הזכירה לא נמצאו הבדלים במידת השכחה בין שלוש האטיולוגיות של בעלות מוגבלות שכלית; בעלי תסמונת וליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי תסמונת ה- X השביר; הפער בין ציוני העתקה לזכירה היה גבוה יותר דווקא בקרב בעלי ההתפתחות התקינה, בשל העובדה שציוני שלוש האטיולוגיות של המחקר היו הנמוכים ביותר ולא היה להם ממה לרדת (Floor Effect);

ג. בניגוד להשערת המחקר, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין לבעלי תסמונת דאון לבין בעלי תסמונת וויליאמס, אך יכולתם של בעלי תסמונת דאון הייתה גבוהה יותר בהשוואה לבעלי תסמונת ה- X השביר.

מתוצאות שני המבחנים עולה כי בעלי תסמונת ה- X השביר הם בעלי יכולת נמוכה בתחום הזיכרון הדקלרטיבי בהשוואה לשתי האטיולוגיות האחרות.

זיכרון פרוצדורלי

חלק ב': בדיקת יכולת הזיכרון הפרוצדורלית בקרב בעלי תסמונת ה-X השביר בהשוואה לבעלי תסמונת וויליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי התפתחות תקינה

א. מטלה קוגניטיבית: מבחן (Tower Of Hanoi (Cohen & Corkin, 1981

מטרת המחקר השנייה הייתה לבדוק את יכולת הזכרון הפרוצדורלית בקרב בעלי תסמונת וויליאמס, בעלי תסמונת דאון ובעלי תסמונת ה- X השביר בהשוואה לבעלי התפתחות תקינה.

שיערנו שיכולת הלמידה הפרוצדורלית של בעלי התפתחות תקינה תהיה גבוהה מבין שלוש קבוצות המחקר האחרות ושיכולת הזיכרון הפרוצדורלית של בעלי תסמונת ה- X השביר, הן בשלב ה- Base line, והן בשלב הלמידה, תהיה נמוכה יותר מאשר יכולת הזיכרון הפרוצדוראלית בקרב בעלי תסמונת ווליאמס ובעלי תסמונת דאון.

במספר המהלכים נמצא כי קבוצות הנבדקים בעלי התפתחות תקינה ובעלי תסמונת דאון ביצעו פחות מהלכים בהשוואה לנבדקים בעלי תסמונת X שביר. יחד עם זאת, ההשערה לגבי תסמונת דאון לא אוששה בניגוד לתוצאות מחקרים אחרים: נבדקים בעלי תסמונת דאון לא ביצעו מספר מהלכים נמוך יותר בהשוואה לבעלי תסמונת וויליאמס והביצוע של שתי הקבוצות היה נמוך משל בעלי התפתחות תקינה. תוצאה זו הוסברה על ידינו באופייה של מטלת T.O.H לעומת מטלות פרוצדורליות אחרות שנבדקו במחקרים אחרים.

בהבדלים בין המפגשים נמצא כי במפגשים השני והשלישי הנבדקים ביצעו פחות מהלכים בהשוואה למפגש הראשון, כאשר לא נמצא הבדל במספר המהלכים בין המפגש השני והשלישי כלומר, לאחר המפגש הראשון חל שיפור בלמידה.

במשך הזמן נמצא כי קבוצות הנבדקים בעלי התפתחות תקינה ביצעו את מגדל האנוי במשך זמן הקצר באופן מובהק בהשוואה לשלוש קבוצות המחקר האחרות. בנושא משך הזמן, ההשערה לגבי תסמונת דאון אוששה חלקית: נבדקים בעלי תסמונת וויליאמס ביצעו את מגדל האנוי במשך זמן ארוך יותר מהנבדקים בעלי תסמונת דאון, אך מגמה זו לא נמצאה מובהקת. כמו כן, לא נמצאו הבדלים במשך הזמן בינם לבין הנבדקים בעלי תסמונת ה- X שביר. עם זאת, בעלי תסמונת דאון ביצעו את מגדל האנוי במשך זמן הקצר באופן מובהק בהשוואה לנבדקים בעלי תסמונת ה- X שביר.

ב. מטלה תפיסתית: מבחן Serial Reaction Time (Vakil, Kahan, Huberman, & Osimani, 2000)

מן התוצאות עולה כי בעלי ההתפתחות התקינה ביצעו את מטלת SRT במשך הזמן הקצר ביותר ואילו בעלי תסמונת ה-X השביר ביצעו את המשימה בזמן הארוך ביותר. השערת המחקר לגבי ביצוע גבוה יותר של בעלי תסמונת דאון בהשוואה לבעלי תסמונת וויליאמס נדחתה אף היא: כאשר משך הזמן בקרב בעלי תסמונת וויליאמס אינו שונה ממשך הזמן בשלוש קבוצות המחקר האחרות. עם זאת חל שיפור בלמידה בכל הקבוצות. בין הניסיון השישי והשביעי חלה עליה במשך הזמן רק בקרב בעלי ההתפתחות התקינה, כלומר למידה פרוצדורלית חלה רק בקרב קבוצה זו ואילו ביתר הקבוצות לא חלה למידה פרוצדוראלית.

לסיכום, מתוצאות המבחן הדקלרטיבי מבחן Rey AVLT – Rey Auditory Verbal Learning Test (Rey, 1964), שנערך במחקרנו עולה כי במבחני ההיזכרות החופשית (Free call) שנערכו כ-30 דק' לאחר שלב הלמידה המיידית חלה ירידה בקרב כל קבוצות המחקר, ואילו הלמידה הפרוצדורלית נשמרה בקרב כל קבוצות המחקר אף לאחר שבוע. ממצאים אלה מאוששים את הטענה הקיימת בספרות ולפיה הזכרון הפרוצדורלי בקרב בעלי מוגבלות שכלית עמיד

יותר מאשר יכולת הזכרון הדקלרטיבי. תוצאות אלה מחזקות את טענותיו של רבר ועמיתיו (Reber et al., 1991) כי בקרב נבדקים בעלי התפתחות תקינה למידה פרוצדורלית אינה תלויה ברמת ה-IQ של נבדקיה. עובדה זו עומדת בסתירה ללמידה דקלרטיבית התלוייה בהחלט ברמת האינטלגנציה של הנבדקים.

איכות חיים של מזדקנים עם תסמונת דאון בחברה הערבית

אשרף חג'אזי
בהנחיית : פרופ' אריק רימרמן
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת חיפה
2012
(מק"ט 585)

מטרת מחקר זה הייתה לבדוק את איכות חייהם של בעלי תסמונת דאון בחברה הערבית. המחקר בחן שאלה זו דרך שני מודלים, המודל הרפואי והמודל התפקודי-חברתי. משתני המודל הרפואי הם מצב בריאותי, רמת מוגבלות שכלית ותפקוד יומי, לעומת השתתפות ותפקוד יומי במודל החברתי-תפקודי. הציפייה שבחברה שיש בה מוטיב חזק של בושה באדם עם מוגבלות שכלית, התפקוד וההשתתפות יהיו נמוכים ויתקשרו לאיכות חיים נמוכה ומאידך גיסא גם לבריאות ירודה. ממצאי המחקר שופכים אור על השאלות הללו בחברה הערבית.

נבדקו ההשערות הבאות : (1) נבדקים להם רמת מוגבלות שכלית גבוהה יותר יבטאו רמות איכות חיים גבוהות יותר ; (2) נבדקים להם תפקוד יומי גבוהה יותר יבטאו רמת איכות חיים גבוהה יותר ; (3) נבדקים להם רמת השתתפות גבוהה יותר יבטאו רמת איכות חיים גבוהה יותר ; ו-(4) נבדקים שמתגוררים בקהילה יבטאו רמת איכות חיים גבוהה יותר.

אוכלוסיית המחקר כללה 68 בוגרים עם תסמונת דאון המועסקים במפעלי עבודה שיקומיים (מע"שים) באזור הצפון ; 51 מתוכם נכללו במחקר, 33 גברים ו-18 נשים. הנחקרים מועסקים בעשרה מע"שים באזור הצפון, ומאובחנים על ידי וועדת האבחון של השירות לטיפול בבעלי מוגבלות שכלית. הנחקרים חולקו לפי גיל כרונולוגי בחלוקה קוהורטית לארבע קבוצות, בגילאי 30-21, 40-31, 41-50 ו-60+-51.

הממצאים מראים כי שני המשתנים, תפקוד קוגניטיבי ותפקוד יומי קשורים קשר חיובי מובהק עם איכות חיים כוללת, בעוד שלא נמצא קשר מובהק בין המשתנים השתתפות בפנאי וסוג הדיור לאיכות חיים כוללת.

למרות שממבט ראשון נראה כאילו שלא נמצא קשר בין משתנה ההשתתפות לבין איכות חייהם של בעלי תסמונת דאון, הסתכלות מעמיקה מראה כי דווקא נקודה זו הינה נקודת חוזקו של המודל חברתי-תפקודי. הממצא המרכזי הוא שבעוד משתנים רפואיים תפקודיים מתקשרים לאיכות חיים באופן סימטרי, מדדי ההשתתפות נמצאים בהקשר למרכיב התפקוד. למדד התפקוד משקל מרכזי במודל איכות חיים ובחברה בה אדם עם תסמונת נראית ובולטת נודעת למדד הזה חשיבות גבוהה במיוחד.

ממצאי המחקר מראים מורכבות במיוחד כשנכנסים לרזולוציות עמוקות יותר. לתפקוד ובעיות רפואיות יש השפעה דרמטית על איכות חיים של אנשים עם תסמונת דאון בחברה הערבית. מה שמעניין הוא שהשתתפות חברתית אינה עומדת בפני עצמה בקשר ישיר לאיכות חיים של אנשים עם תסמונת דאון בחברה הערבית , ופירוש הדבר שרמות השתתפות נמוכות וגבוהות תלויות ברמת התפקוד.
במודל הרגרסיה נמצא כי המשתנה בעל התרומה הייחודית הגבוהה ביותר לניבוי איכות החיים של אנשים עם תסמונת דאון במחקר הנוכחי היה בעיות רפואיות.

ממצא חשוב וחדש שנמצא במחקר זה, המתקשר למודל החברתי-תפקודי של נכות, הוא הקשר בין האינטראקציה בין השתתפות ותפקוד לבין איכות חיים בהקשר המגדרי. על פי ממצאנו, האינטראקציה ביו השתתפות ותפקוד אצל נשים עם תסמונת דאון ניבאה באופן חזק מאוד את איכות חייהן של נשים עם תסמונת דאון ואילו לא נמצא מנבא מובהק לאיכות חיי גברים. יש להניח כי ממצא זה מבטא את החסמים
החברתיים הניצבים בפני הנשים בהיותן נשים בחברה הערבית ללא קשר לתסמונת ולנכות. לאור ממצא זה אנו מסיקים כי המודל הרפואי ידע לנבא איכות חיים של בעלי תסמונת דאון באופן שטחי ונתן הסתכלות כללית בלבד, ואילו המודל החברתי תפקודי ידע לנבא איכות חיים של אוכלוסיה זו באופן עמוק ומדוקדק יותר דרך הארת הצד התפקודי של הלקות ותוצאותיה וגם של הצד האישי והחברתי על חסמיו ומרכיביו.

עידוד אינטראקציות תקשורתיות חברתיות בקרב תלמידי החינוך הרגיל ותלמידי החינוך המיוחד באמצעות שיעורי בחירה משותפים במסגרת הניסוי "ממרחק למרחב"

מאיה קובה
בהנחיית: פרופ' שונית רייטר
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת חיפה
2012
(מק"ט 590)

יכולת חברתית מוגדרת דרך היכולת לקיים אינטראקציה תקשורתית וחברתית יעילה עם בוגרים בני אותו גיל (לוינגר, 2007), שבעזרתן האדם יכול להשתלב ביעילות בחברה. במחקר זה נבדקו כישורים אלו כפי שהם באים לידי ביטוי במודל שילוב חדשני, שמציעים שני בתי-ספר מחיפה: אחד לחינוך מיוחד ושני לחינוך רגיל. השילוב מתייחס להפרדה בין התלמידים במסגרות לימוד שונות על-פי יכולות וצרכים ולמידה משותפת בתחומים המאפשרים זאת (רייטר, לייזר ואבישר, 2007). במודל המוצע, תלמידי כיתות ג-ו מהחינוך הרגיל ותלמידי כיתות ד-ח מהחינוך המיוחד נפגשים פעם בשבוע במשך שעתיים לצורך למידה חווייתית משותפת, כחלק ממערכת השעות הקבועה. שני בתי-הספר הופכים למרחב למידה משותף ובאמצעות הקרבה הפיזית הם והצוות עוברים ביניהם, יוצרים קבוצות הטרוגניות משניהם ולומדים יחדיו.

במחקר שלפנינו נעשו תצפיות על השיעורים ומהן נותחו אינטראקציות תקשורתיות חברתיות אלו מבחינה כמותית וחולקו לחיוביות ולשליליות (אינטראקציה מילולית, אינטראקציה בלתי מילולית, שאילת שאלות, נתינת מחמאות, מתן פקודות, בהייה, משחק בודד, קרבה מיוחדת לילד בעל צרכים מיוחדים). במחקר הנוכחי נבדקו אינטראקציות תקשורתיות-חברתיות, המתנהלות בין העמיתים בשיעורים הראשון והאחרון במשך ארבעה חודשים טרם תוכנית שיעורי הבחירה ואחריה. נתוני העמדות נבדקו על-פי הגישה הרב-ממדית המזדהה עם המרכיבים שלהלן:

המרכיב הרגשי – רגשות המתעוררים כלפי האובייקט.

המרכיב הקוגניטיבי – אמונות, דעות ומידע כלפי אובייקט או רעיון מסוים.

והמרכיב ההתנהגותי – הנטייה להתנהג באופן מסוים כלפי האובייקט.

כמו כן, הועברו שאלוני עמדות לתלמידי החינוך הרגיל לפני המפגשים ואחריהם בתכנית לב"י (לימודי בחירה יחדיו). "עמדה" הוא מונח פסיכולוגי המתייחס לנטייה להגיב באופן מסוים על גירויים – עצמים, אנשים ומאורעות, המבטא עד כמה האדם בעד או נגד דבר מסוים (רייטר, לייזר ואבישר, 2007).

כל 54 מועמדי לב"י מ-11 המרחבים, הלומדים בכיתות ג'-ו', ענו על שאלון

העמדות. כל 11 התלמידים שהיו בארבע הקבוצות הנבדקות השתתפו בתצפיות ובמקביל, כל ארבע הקבוצות מבית-הספר לחינוך מיוחד, 18 תלמידים הלומדים בכיתות ה׳-ח׳, נצפו. על-פי נתוני שאלון העמדות, התלמידים, השתנו דעותיהם ואמונתם וידיעותיהם פחתו. על-פי הניתוחים, נצפה כי היה שינוי באינטראקציות החברתיות תקשורתיות החיוביות בקרב שני בתי-הספר.
תלמידי החינוך הרגיל הראו עלייה מובהקת במספר האינטראקציות החיוביות כלפי עמיתיהם מהחינוך המיוחד. הם התקרבו יותר ופנו זה אל זה והדבר מעיד על התאמה לשאלון העמדות, שהראה שינוי עמדות לטובה מבחינה התנהגותית ורגשית. עם זאת, עמיתיהם מהחינוך המיוחד הראו ירידה במספר האינטראקציות החברתיות תקשורתיות, שהפגינו כלפי עמיתיהם מהחינוך הרגיל: נראו פחות פניות וקרבה.
בניתוחי החלק התצפיתי (על סמך צילומי ווידאו) של המחקר לא נראתה עלייה מובהקת באינטראקציות החיוביות בקרב שני בתי-ספר, אך כן נראתה ירידה באינטראקציות השליליות בשני בתי-הספר. על-פי הניתוחים הסטטיסטיים, נמצא כי התלמידים משחקים פחות לבדם ובוהים אלו באלו פחות, נראה שהשגרה סייעה להם והם התרגלו לשהות אחד עם השני.

אחת המחשבות ממחקר זה היא שבמהלך המפגשים עולה תחושת פחד בקרב המשתתפים בעקבות היכרות ביכולות וקשיים של האחר. תחושה זו עלולה להרתיע את המשתתפים עוד טרם כניסתם למפגשים ואף ללוותם במפגשים הראשונים, עד שיכירו ביכולותיהם אלו של אלו. זאת, בנוסף לכך שנראתה בשאלונים עלייה בהרגשתם של התלמידים כי הם יודעים פחות על עמיתיהם לאחר שלמדו יחד ולכן נדרשת הכנה ללומדים, למידה שוטפת על עמיתיהם, תמיכה רגשית ובחינה מחודשת בכל פרק זמן.
המחקר הנוכחי בוחן את החדשנות באמצעות מפגשים שיטתיים פעם בשבוע שאורגנו בין שני בתי-ספר, רגיל ומיוחד, אשר בשנים הקרובות תופץ כנראה כמודל של שילוב תלמידים רגילים ובעלי לקות קוגניטיבית ללמידה תחת קורת גג אחת בעת פתיחת המרחבים. תכלית המרחבים ליצור שילוב שוויוני בסביבה המותאמת לכל אחד מהלומדים, שעוצבה מראש כמאפשרת וכמעודדת אינטראקציות תקשורתיות וחברתיות. מסקנות המחקר חשובות, מפני שהן עשויות להביא להצלחה בהנחלת מודל שיטת הלמידה המשלבת, כחלק ממערכות חינוך שונות וקרבות פיזית, שבאמצעותן לפתוח עולמות תקשורתיים וחברתיים בפני תלמידים משני סוגי בתי-ספר.

הקשר בין תחרות ופוליטיקה ארגונית לבין אימוץ ערכי ניהול חדשים בארגונים המספקים שירותי דיור בקהילה לאנשים עם פיגור שכלי, פגועי נפש וקשישים

אמיר אזולאי
בהנחיית: פרופ' אמנון בהם
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת חיפה
2012
(מק"ט 592)

בשנים האחרונות נושא הפרטת שירותי הרווחה והעברתם מהממשלה לארגונים פרטיים והתנדבותיים הפך לשכיח בשיח האקדמי והציבורי. תהליכי הפרטה אלו הביאו לידי כניסתם של מושגים חדשים, כגון אוריינטציית שוק ותחרות, שהיו לנחלתם הבלעדית של ארגונים כלכליים-עסקיים. ארגוני ושירותי הרווחה כיום נדרשים, על מנת לשרוד בשוק תחרותי, לאמץ ערכי ניהול חדשים. גישת ערכי ניהול חדשים מהווה עידן חדש בתחום השירות הציבורי ששואף לשפר את ביצועי השירותים החברתיים.
מחקר זה בחן שני גורמים, האחד תחרות (חיצוני לארגון) והשני פוליטיקה ארגונית (פנימי לארגון) שעשויים לקדם או לבלום אימוץ של ערכי הניהול החדשים אצל מנהלים ועובדים במסגרות דיור בקהילה המספקים שירותים לאנשים עם פיגור שכלי, פגועי נפש וקשישים. המחקר התייחס לשלושה מרכיבים של ערכי ניהול חדשים: חדשנות, הישגיות ושקיפות. זאת ועוד המחקר העלה השערות כי קיים קשר חיובי בין תחרות לאימוץ ההיבטים השונים של ערכי ניהול חדשים וכן קיים קשר שלילי בין פוליטיקה ארגונית לאימוץ ההיבטים השונים של ערכי ניהול חדשים.
מדגם המחקר כלל 156 מנהלים ועובדים המועסקים ב-80 ארגונים המספקים שירותים לאנשים עם פיגור שכלי, פגועי נפש וקשישים. השאלונים נמסרו ונאספו באופן אישי לנבדקים. שאלון המחקר היה סגור ונבנה מפנייה לנבדקים, שאלון פרטים אישיים ושאלון על המשתנים. שאלון המשתנים נחלק לארבעה חלקים: שאלון ערכי ניהול חדשים (חדשנות, הישגיות, שקיפות) ברמת הארגון ושאלון ערכי ניהול חדשים (חדשנות, הישגיות, שקיפות) ברמת העובד (Meiri & Vigoda-Gadot, 2008), שאלון תחרות שהתבסס על עבודתו של בהם (Boehm, 1996) בתחום שירותי אנוש, ועל שאלון שפותח בתעשייה (Pecotich & Hattie & Low, 1999) והיה מבוסס על גישת חמשת הכוחות של פורטר: איום כניסתם של ארגונים חדשים, תחרות בין ארגונים קיימים, איום של שירותים חלופיים, כוח המיקוח של הספקים וכוח המיקוח של הלקוחות (Porter, 1980), ושאלון פוליטיקה ארגונית (Vigoda-Gadot & Kapun, 2005). הנתונים עובדו במספר

רמות: בדיקת מהימנות, ניתוחים תיאוריים של משתני המחקר וכן המשתנים הדמוגרפיים והארגוניים, מתאמי פירסון בין המשתנים התלויים לבלתי תלויים, מבחני t ו-F, ניתוח גורמים של מרכיבי התחרות וניתוח רגרסיה.
ממצאי המחקר מלמדים כי קיים קשר בין מרכיבי תחרות לבין אימוץ חלק ממאפייני ערכי הניהול החדשים. מרכיבי תחרות מסוימים נמצאו תורמים באופן חלקי לניבוי אימוץ ערכי ניהול חדשים ברמת הארגון וברמת העובד. בנוסף, נמצא שלמרכיב התחרות איום כניסתם של ארגונים חדשים קשר שלילי בניגוד להשערת המחקר הראשונה שסברה כי קיים קשר חיובי בין תחרות לערכי ניהול חדשים. בנוסף, ניתן ללמוד מהממצאים כי לפוליטיקה ארגונית השפעה שלילית על אימוץ ערכי ניהול חדשים והיא מנבאת אימוץ של חלק מערכי הניהול החדשים. מעבר להשערות המחקר נמצא כי רמת ההכנסה של העובד מנבאה אימוץ ערכי ניהול חדשים. בהתייחס למאפיינים ארגוניים נמצא כי עמותות יותר מארגונים פרטיים מאמצות ערכי ניהול חדשים וכן מנהלים יותר מעובדים מן השורה מאמצים ערכי ניהול חדשים.
מתוך מחקר זה עלו מספר כיוונים למחקר המשך. הראשון, בחינת המודל המוצע במחקר על ארגוני רווחה המספקים שירותים שונים מאלה המתוארים במחקר הנוכחי. שנית, בחינת שירותי רווחה כלליים ושאינם מיועדים לאוכלוסיות מיוחדות בפרט. שלישית, כיוון שבמחקר זה נעשה לראשונה בכלי חדש לבחינת תחרות, יש צורך לבחון את יישומו ותקפותו במחקרים נוספים. בנוסף, כיוון ששאלון המחקר מתייחס לעמדות סובייקטיביות של עובדי הארגון, קיים צורך לבחון את עמדותיהם של הספקים והלקוחות על מנת להגיע למידת אובייקטיביות רבה יותר. כיוון חקירה נוסף שרצוי לבדוק הוא בדיקה השוואתית של מגזרים שונים במדינת ישראל, בשל השוני התרבותי הרב הקיים בין המגזרים השונים ובשל העובדה שהמחקר הנוכחי לא דגם באופן מייצג את כלל המגזרים חשוב לבחון כל מגזר בנפרד ולקיים השוואה בין המגזרים. כיוון חקירה אחרון הוא בחינה של מרכיבים נוספים של ערכי ניהול חדשים. גישת ערכי הניהול החדשים הינה גישה רחבה המכילה מרכיבים רבים, כגון אוריינטציה שיווקית, תגובתיות ללקוח, ניצול משאבים וביצועיות. מרכיבים אלו משמעותיים כאשר בוחנים את התמודדות הארגונים עם התחרות ולכן יש צורך לבחון את השפעתה על אימוצם.

הכרת תודה, רווחה נפשית וצמיחה אישית בקרב אימהות לילד עם/ וללא נכות אינטלקטואלית בחברה החרדית והחילונית

צימרמן שירלי
בהנחיית : ד״ר ליאורה פינדלר
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת בר-אילן
2011
(מק״ט 568)

הורות לילד הנה אתגר גדול אשר טומן בחובו קשיים, העשויים להתעצם אף יותר כאשר הילד מאובחן עם נכות אינטלקטואלית. לנוכח מציאות זו עשויים ההורים להתמודד עם מגוון רחב של רגשות וקשיים תפקודיים וחברתיים. התמודדות זו הנה נחלתם המשותפת של שני ההורים, אך במרבית המשפחות האימהות הן אלו אשר נוטלות על עצמם את הטיפול בילד, והדבר עלול לגרום אצלן לתחושת דחק גדולה יותר ולירידה דרמטית בתחושת הרווחה הנפשית. למול דחק זה יש אימהות אשר כורעות תחת העומס, ויש אימהות המתמודדות בהצלחה עם הקשיים ואף צומחות מכך.

בשנים האחרונות הספרות המחקרית עוסקת יותר ויותר בבחינת המשאבים אשר עשויים לתרום לרווחה הנפשית ולצמיחה אישית לנוכח משבר בכלל ולנוכח גידול ילד עם נכות אינטלקטואלית בפרט. היות והרווחה והצמיחה האישית שונות מאדם לאדם, מתרבות לתרבות וממשפחה למשפחה ועשויות להיות קשורות למגוון רחב של משאבים : תרבותיים, משפחתיים ואישיותיים, בחר המחקר הנוכחי לבדוק לראשונה את תרומתם של המשאב האישיותי (התקשרות), המשאב התרבותי (השתייכות לחברה החרדית), והמשאב המשפחתי (תמיכה חברתית נתפסת של סבים\ות) וכן את הכרת התודה כלפי תמיכה זו לרווחה הנפשית ולצמיחה האישית של אימהות לילדים עם\ ללא נכות אינטלקטואלית בחברה החרדית לעומת החברה החילונית. מטרת המחקר הייתה לבחון את השוני והדמיון בהכרת התודה, הצמיחה האישית, והרווחה האישית ובמשאבים התורמים להן בקרב אימהות לילד עם\וללא נכות אינטלקטואלית בחברה החרדית לעומת החברה החילונית.

במחקר נטלו חלק 187 אמהות, מתוכן 98 (52.4%) שילדן עם נכות אינטלקטואלית (להלן קבוצת המחקר) ו-89 (47.6%) שילדם עם התפתחות נורמטיבית (להלן קבוצת הביקורת). מבין משתתפות המחקר 91 (48.7%) חרדיות ו-96 (51.3%) חילוניות.

לצורך המחקר נעשה שימוש במספר כלי מחקר : שאלון צמיחה אישית ממשבר (Tedeschi &
Calhoun, 1996) שאלון להערכת תמיכה פונקציונאלית של סבים\ות (Dunst,

,Trivett & Deal
1988) שאלון תמיכה סטרוקטוראלית לבחינת רשת התמיכה של האמהות (Kazak & Wilcox,
1984), שאלון לסיווג סגנונות התקשרות (Brennan, Clark & Shaver, 1998), שאלון הכרת תודה (McCullough, Emmons & Tsang, 2002), שאלון רווחה נפשית (Bech, 1998)ושאלון פרטים אישיים.

מממצאי המחקר ניתן לראות כי בהשוואה בין האימהות החרדיות לחילוניות עלה כי האימהות החרדיות דיווחו על רמות נמוכות יותר של הימנעות וחרדה בהתקשרות וכן נמצא כי רווחתן הנפשית, צמיחתן האישית והכרת תודתן הייתה גבוהה יותר. עוד נמצא כי לאימהות החרדיות ישנה רשת חברתית גדולה יותר אולם התמיכה שהן מקבלות מהסבים\ות הינה דומה לתמיכה אותה מקבלות האימהות החילוניות. במחקר נמצא עוד כי התמיכה החברתית של סבים\ות הייתה נמוכה יותר בקרב אמהות לילד עם נכות אינטלקטואלית וכי רווחתן הנפשית גם כן נמוכה יותר. מאידך גיסא לא נמצאו הבדלים בין אימהות לילד עם נכות אינטלקטואלית לבין אמהות לילד עם התפתחות נורמטיבית בגודל הרשת החברתית, בהכרת התודה כלפי סבים\ות ואף לא בצמיחה האישית.

עוד נמצא במחקר כי בקרב כלל הקבוצות עלה כי התמיכה האמוציונאלית של הסבים\ות גבוהה מהתמיכה האינסטרומנטאלית וכי תמיכת הורי האם גבוהה מתמיכת הורי האב בשני המדדים. בהתאם לכך גם הכרת התודה כלפי הורי האם הייתה גבוהה מהכרת התודה כלפי הורי האב.

במחקר נבדקו גם הקשרים בין המשתנים השונים ונמצא כי אימהות המאופיינות ברמות נמוכות של הימנעות מדווחות על צמיחה אישית ורווחה נפשית גבוהות יותר וכן על הכרת תודה גבוהה יותר כלפי ההורים בנוסף נמצא כי אימהות המאופיינות ברמת חרדה נמוכה יותר דיווחו על צמיחה אישית גבוהה יותר וכן על הכרת תודה גבוהה יותר הן כלפי ההורים והן כלפי החמים. בהתייחס לקשר בין החרדה בהתקשרות לבין הרווחה הנפשית נמצאו הבדלים בין אימהות לילד עם נכות אינטלקטואלית לבין אמהות לילד עם התפתחות תקינה כאשר נמצא כי בקרב האימהות לילד עם נכות אינטלקטואלית הקשר השלילי הקיים הינו גבוה יותר כך שככל שאימהות אלה מאופיינות בהתקשרות חרדה יותר כך הן חשות פחות רווחה נפשית. במחקר נמצא גם כי תמיכת הסבים קשורה לרווחתן האישית אולם היא אינה קשורה לצמיחתן האישית בנוסף קיים קשר בין תמיכת הסבים\ות לבין הכרת התודה כלפיהם. בהמשך לכך עולה כי לא רק שהכרת התודה קשורה לתמיכת הסבים\ות אלא שבהתייחס לאימהות החרדיות, קיים קשר בין הכרת תודה זו לבין רווחתן הנפשית וצמיחתן האישית של האימהות.

מממצאי הרגרסיות של הכרת התודה ניתן היה לראות כי הכרת התודה להורי האם שונה מהכרת התודה להורי האב, וכי המשתנים אשר תרמו להכרת התודה להורי האם אינם בהכרח אלה אשר תרמו להכרת התודה להורי האב. הגורם אשר תרם בצורה המשמעותית ביותר להכרת התודה כלפי כלל ההורים היה תמיכת הסבים והסבתות, כאשר באותם מקרים שבהם יש תמיכה רבה של הורי האב יש דווקא פחות הכרת תודה להורי האם. עוד ניתן לראות כי הכרת התודה לא נמצאה קשורה למצבו ואילו אוריינטציית ההתקשרות של האם והחברה אליה היא משתייכת נמצאו תורמים רק להכרת התודה כלפי הורי האם ולא להכרת התודה כלפי הורי האב.

מממצאי הרגרסיות של הרווחה הנפשית והצמיחה האישית עולה כי בהתייחס לרווחה הנפשית ולצמיחה האישית נמצא כי ההשתייכות לחברה החרדית היוותה גורם משמעותי אשר נמצא קשור הן לצמיחה הן לרווחה הנפשית.

מאידך גיסא, הימצאות ילד עם נכות אינטלקטואלית במשפחה, קשורה לרווחה נפשית נמוכה של האימהות אולם לא תרמה לצמיחתן האישית. אוריינטציית ההתקשרות והרשת החברתית תרמו גם הן היא לרווחה הנפשית ולצמיחה ומאידך תמיכת הסבים\ות לא נמצאה תורמת לרווחה או לצמיחה. בבחינת האינטראקציות נמצא כי בהתייחס לרווחה הנפשית ולצמיחה האישית עלה כי בקרב האימהות שלהן ילד עם התפתחות נורמטיבית אין הבדל ברווחה הנפשית ובצמיחה האישית בין החרדיות לחילוניות לעומת זאת בקרב האמהות לילד עם נכות אינטלקטואלית הרווחה הנפשית והצמיחה האישית המדווחות על ידי החרדיות גבוהה מזו של החילוניות.

מסיכום ממצאי המחקר עלה כי קיימים הבדלים בין האימהות המשתייכות לקבוצות השונות, הבדלים אלו מצביעים על כך כי קיים שוני רב בין האימהות החרדיות והחילוניות הן במשאביהן הפנימיים והן במשאביהן החיצוניים וייתכן כי שוני זה עשוי להיות קשור ליכולתן של האימהות לחוש רווחה נפשית וצמיחה אישית. מאידך גיסא העובדה שבהשוואה בין האימהות לילד עם נכות אינטלקטואלית לבין האימהות לילד עם התפתחות תקינה נמצאו הבדלים רק בהתייחס לתמיכת הסבים\ות והרווחה הנפשית מעידה על כך שאימהות לילד עם נכות אינטלקטואלית אינן שונות באופן מהותי מאימהות לילד עם התפתחות תקינה וכי למרות הפגיעה ברווחתן הנפשית ולמרות העובדה שהסבים\ות מתקשים לספק לאימהות אלה את התמיכה הנדרשת להן על פי תפיסתן, אימהות אלה עדיין מסוגלות לצמוח מתוך המשבר.

הבנת קווי השוני והדמיון תסייע לאנשי המקצוע לפתח התערבויות מקצועיות המכוונות לסייע לאימהות השונות להתמודד בהצלחה עם הקשיים העומדים מולן תוך התחשבות במאפיינים השונים של קבוצת ההשתייכות. כמו כן המחקר הנוכחי סייע להבנת המאפיינים השונים אשר תורמים להכרת התודה,

לרווחה הנפשית ולצמיחה האישית של האימהות ובכך יסייע לאנשי המקצוע אשר עובדים עם האימהות לחזק את אותם המשאבים העשויים לסייע לצמיחה האישית או לרווחה הנפשית של האימהות. בנוסף יסייע המחקר להעלאת המודעות של האימהות לכך שהכרת תודה כלפי הסבים\ות עשוייה לעודד את הסבים\ות להמשיך ולספק תמיכה וכי ביכולתה של הכרת התודה לחזק את הקשרים המשפחתיים.

<u>תפיסות אנשי צוות את השימוש במחשבי תקשורת</u>
<u>אצל בוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות</u>

רותם ניצן וולקוביץ
בהנחיית : ד״ר דליה זק״ש וד״ר טל לבל
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת חיפה
2011
(מק״ט 573)

ילדים ובוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות חווים לעתים גם קשיים משמעותיים בתקשורת, בנוסף לאתגרים הרבים שיש להם בתחומי תפקוד אחרים. אחת מגישות ההתערבות הטיפולית המאפשרת לילדים ובוגרים אלה להתמודד עם צרכים מורכבים בתקשורת, הינה תקשורת תומכת וחליפית (תת״ח), המאפשרת תקשורת עם הסביבה בעזרת מערכות שמותאמות לכל אדם באופן אישי.

התהליך המורכב של הטמעת השימוש בעזרי תת״ח בכלל ומחשבי התקשורת בפרט, מלווה בקשיים העלולים לגרום לנטישתם. הטמעה מוצלחת תלויה, בין היתר, בצוות רב-מקצועי מיומן לשם ניצול יעיל ומקסימאלי של מחשבי התקשורת בחיי היומיום. יחד עם זאת, חשובות לא פחות תפיסותיהם ועמדותיהם של אנשי הצוות ביחס לטכנולוגיה המסייעת ובאשר ליישום השימוש היומיומי באמצעי התת״ח.

מחקרים שבחנו תפקידים ועמדות של אנשי צוות, התייחסו לטכנולוגיה מסייעת, או לעזרי תת״ח באופן כללי, אך לא לתפיסותיהם בנוגע למחשבים כאמצעי תקשורת חדשניים ולתהליך הטמעת השימוש בהם. כמו כן, מחקרים קודמים לא כללו את המקצועות השונים המעורבים בתהליך. לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון תפיסות של צוות רב-מקצועי לגבי השימוש במחשבי תקשורת אצל בוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות, תוך התמקדות במשמעות תפיסות אלה בתהליכי הטמעתם ויישומם.

שאלות המחקר: 1) כיצד תופסים אנשי הצוות את יתרונות ומגבלות השימוש במחשבי התקשרות אצל בוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות? 2) כיצד תופסים אנשי צוות את תפקידו של המחשב כאמצעי לתקשורת אצל בוגרים אלה? 3) כיצד תופסים אנשי הצוות את חווית האינטראקציה שלהם עם בוגרים עם מוגבלויות התפתחותיות המתקשרים בעזרת מחשבי תקשורת? 4) כיצד תופסים אנשי הצוות את תהליך הטמעת השימוש במחשבי תקשורת אצל בוגרים אלה? 5) מהי לדעת אנשי הצוות ההשפעה שיש לשימוש במחשבי תקשורת על המשתמשים בהם ועל סביבתם?

שיטה: שיטת המחקר האיכותני נבחרה לניהול המחקר הנוכחי. אוכלוסיית

המחקר מנתה 8 אנשי צוות העובדים בבית נועם - מרכז יום לבוגרים בגילאי 21 ומעלה עם מוגבלויות התפתחותיות. במחקר השתתפו 2 מרפאות בעיסוק, 2 קלינאיות תקשורת, 2 רכזות כיתה, רכזת מחשבים והמנהלת המקצועית של המקום. בחירת המשתתפות נעשתה באמצעות דגימה מכוונת.

כלי המחקר: 1) ראיונות עומק - איסוף הנתונים התבצע באמצעות ראיונות עומק מובנים חלקית אשר הוקלטו ושוכתבו; 2) תצפית משתתפת –נערכו ארבע תצפיות על קבוצות הכוללות את משתתפות המחקר ובוגרים המשתמשים במחשבי תקשורת. התצפיות על הקבוצות הוסרטו.

הליך המחקר: לאחר קבלת אישור לביצוע המחקר מהנהלת בית נועם, נבחרו 8 אנשי צוות אשר הביעו הסכמתם בכתב להשתתף במחקר לאחר שקיבלו הסבר על מטרתו ועל אופן ביצועו. כל משתתפת נטלה חלק בשתי תצפיות, בעקבותיהן התקיים ראיון עם כל אחת מהן.

ניתוח הנתונים: בתום תהליך איסוף המידע, נערך ניתוח תוכן שיטתי של הראיונות והתצפיות, והמידע שהתקבל קודד באופן אינטגרטיבי ומחזורי.

אמינות המחקר: במחקר הנוכחי האמינות הושגה על ידי: 1) הצלבה (Triangulation) - בין המידע שהתקבל מהראיונות והתצפיות. 2) אשרור (Confirmability) - מנחות המחקר לוו ובחנו את תהליך איסוף הנתונים, הקידוד ופירוש המידע שהתקבל מהראיונות ומהתצפיות

ממצאים: מניתוח הנתונים ניתן לזהות שלוש תמות מרכזיות: 1) קשר בין מחשבי תקשורת לתהליך התקשורת עצמו; 2) קשיים והזדמנויות הנלווים לשימוש במחשבי תקשורת; 3) התייחסות להטמעה כתהליך משמעותי ומקצועי, המתאפיין בדרישות מצד השותפים לו - הצוות, החניכים והמשפחות.

דיון: תפיסות אנשי הצוות ביחס למחשבי התקשורת נעות על רצף בין התנגדויות, חששות וקשיים ועד אהבה לתחום וניסיונות להתגבר על הקשיים, על מנת להפוך את המחשבים לאמצעים משמעותיים לתקשורת. בנוסף, הם מאמינים בתרומתם הייחודית של המחשבים כאמצעים לתקשורת. אנשי הצוות מדגישים כי מחשבי התקשורת הינם אמצעים בלבד, בעוד שהמטרה העיקרית הינה התקשורת עצמה. החשש מפגיעה בה עלול להיות גורם מעכב בהרחבת השימוש במחשבים. המחקר הנוכחי מדגיש את מרכזיותו של תהליך הטמעת השימוש במחשבים כעזרים מתאמים לתקשורת. התייחסות מעמיקה לכלל ההיבטים הנדרשים מביאה לתהליך קליטה ויישום איטי מאוד, הנמשך תקופה ארוכה, מערב אנשי צוות מתחומים שונים, אך יחד עם זאת הנו משמעותי ומקצועי.

תרומת לימודי המשך באקדמיה לאוריינטציית עתיד, מסוגלות עצמית ואופטימיות בקרב אנשים עם לקויות קוגניטיביות: המקרה של "כפר תקווה"- דיור מוגן לבוגרים עם צרכים מיוחדים

נועה טבת טובול
בהנחיית : פרופ' שונית רייטר
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת חיפה
2011
(מק"ט 584)

עבודה זו עוסקת בלימודי המשך אקדמאיים (Continuing Education) של אנשים עם לקויות קוגניטיביות (פיגור שכלי קל – בינוני) המתגוררים ב"כפר תקווה". כפר תקווה הינו כפר עבור אנשים עם צרכים מיוחדים, שם הם חיים, עובדים וחלקם גם לומדים בתוכנית לימודי המשך המתקיימת בכפר.
לימודי המשך כוללים בתוכם תכניות לימוד מיוחדות, הנבנות ומותאמות במיוחד לאוכלוסייה זו ומטרתם לשלב את הבוגרים בקהילה ולהעניק להם אפשרות של צמיחה, התפתחות ורכישת השכלה וידע.
המחקר הנוכחי בחר להתמקד בתכנית לימודים אחת המתקיימת ב"כפר תקווה" משום שבכפר מתקיימת תכנית לימודי המשך כבר 16 שנה, אולם על אף מספר השנים הרב, לא נעשו מחקרים ממשיים שבדקו את תרומת התוכנית ואת השפעותיה האפשרויות על הלומדים. בנוסף הכפר מאגד בתוכו מספר רב של נבדקים, אשר ניתן לסווגם לשתי קבוצות המתאימות למשתני המחקר הנוכחי (כל הנבדקים זהים במאפייניהם העיקריים פרט לנושא ההשתתפות בתוכנית הלימודים). עם זאת יש לציין שההתמקדות בקבוצת נחקרים המגיעה ממקום אחד היא כמובן גם מגבלה הקיימת במחקר זה.
מחקר זה מתבסס על התפיסה ההומניסיטית, המקדשת את איכות החיים של הפרט ללא כל קשר למגבלותיו. מטרת המחקר היא לבדוק האם קיים קשר בין השתתפות בתכנית לימודי המשך של אנשים עם לקויות קוגניטיביות לבין אוריינטציית העתיד (בתחומים : השכלה וקריירה), תחושת המסוגלות העצמית, והאופטימיות שלהם. מטרה נוספת היא ללמוד יותר על מחשבותיהם של אנשים עם לקויות קוגניטיביות בקשר לעתידם ולהבין את התרומה האפשרית של לימודי ההמשך עבור אוכלוסייה זו.

בעבודה נסקרת התפתחות הגישה למוגבלויות במשך השנים : מ"נורמליזציה" לגישה הומניסטית, השינויים החוקתיים הנובעים מכך והמצב בפועל, כיום. בנוסף נסקרים הרציונאל והמודלים של תכניות לימודי ההמשך.
לצורך המחקר נבחרו שלושה משתנים אשר בעקבות סקירת הספרות שערנו

שיימצאו כקשורים להשתתפות בלימודי המשך: אוריינטציית עתיד בתחומי השכלה ועבודה, מסוגלות עצמית ואופטימיות. במחקר הנוכחי נבחנו שלושת המשתנים הנ"ל, במטרה לבדוק האם גם במקרה של "כפר תקווה" יש קשר ביניהם לבין השתתפות בלימודים.

במחקר הושוו שתי קבוצות של נחקרים עם לקויות קוגניטיביות המתגוררים ב"כפר תקווה" (N=70). קבוצה אחת של נחקרים (N=35) שלא לומדים באף מסגרת של לימודי המשך וקבוצה שנייה של נחקרים (N=35) הלומדים בתוכנית של "כפר תקווה".

הנבדקים סווגו לפי רמת הלקות שלהם: כל הנבדקים הינם ברמת פיגור שכלי קל עד בינוני.

שאלוני המחקר הותאמו בבדיקת חלוץ לאוכלוסייה זו: כחלק מהבדיקה נעשו התאמות כגון שינוי הנוסח של השאלונים (תוך שמירה על מהות הפריטים) והתאמת התכנים לאוכלוסייה הנחקרת.

השערות המחקר הן:

1. אנשים עם לקויות קוגניטיביות המתגוררים ב"כפר תקווה" ומשולבים בתוכנית לימודי המשך יהיו בעלי אוריינטציית עתיד "פעילה" יותר ויעניקו חשיבות רבה יותר ל"מסלול החיים העתידי" מאשר חבריהם בכפר שאינם משולבים בלימודי המשך.
2. תחושת המסוגלות העצמית של הלומדים בתוכנית לימודי המשך של "כפר תקווה" תהייה גבוהה יותר לעומת חבריהם בכפר שלא לומדים.
3. נחקרים עם לקויות קוגניטיביות הלומדים במסגרת לימודי המשך של "כפר תקווה" יביעו אופטימיות רבה יותר ביחס לעתידם לעומת חבריהם לכפר שלא לומדים.
4. יימצא קשר חיובי בין תפיסת עתיד לבין תחושות של מסוגלות עצמית ואופטימיות: ככל ש"הדפוס הפעולתי" בולט יותר באוריינטציית העתיד של הפרט הוא יהיה גם בעל תחושות גבוהות יחסית של אופטימיות ומסוגלות עצמית.

תוצאות המחקר מראות כי אין כמעט הבדלים בין שתי קבוצות המחקר פרט לתחום שבו הן מובדלות, תחום הלימודים. כלומר לא נמצא שקבוצת הלומדים הם בעלי מסוגלות עצמית גבוהה יותר מהלא לומדים או בעלי תחושות גבוהות יותר של אופטימיות ביחס לעתיד. מכאן שהשערת המחקר הראשונה אוששה באופן חלקי, בעיקר ביחס לאוריינטציית העתיד של הנבדקים כלפי תחום הלימודים. לא נמצאו הבדלים ביחס לאוריינטציית העתיד בתחום העבודה. כאמור, לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות ביחס לרמת המסוגלות העצמית או האופטימיות ומכאן שהשערה השנייה והשלישית לא אוששו.

השערת המחקר הרביעית אוששה באופן חלקי: נמצאו קשרים חיוביים בין

אוריינטציית העתיד (עבור חלק מהממדים) לבין תחושת המסוגלות עצמית ואופטימיות.
לפי ממצאי המחקר נראה כי אין הבדלים רבים בין הלומדים והלא לומדים ב"כפר תקווה". ניכר כי כל דיירי הכפר בעלי רמות גבוהות יחסית של מסוגלות עצמית ואופטימיות. מכאן שעולות שאלות לגבי יעילות תכנית הלימודים ולגבי הדרכים והאמצעים שניתן לנקוט על מנת להפוך את התכנית למשמעותית יותר ומעצימה יותר עבור הלומדים.
בסיום המחקר מוצעים כיווני מחקר נוספים אשר יכולים להתבסס על ממצאי מחקר זה ולהוסיף עליו. אנו רואים חשיבות רבה בהמשך חקירה ולמידה של נושא לימודי ההמשך של אנשים עם לקויות קוגניטיביות- נושא זה נמצא בתהליך של למידה ומכאן שמחקרים בתחום יכולים רק להעשיר את העוסקים בנושא בשטח ויכולים לסייע להפוך את התכניות למשמעותיות יותר עבור הלומדים בהן.

<u>דימוי עצמי ושביעות רצון מעבודה בקרב נשים וגברים בעלי לקות אינטלקטואלית בתעסוקה מוגנת</u>

דקלה טוירמן
בהנחיית: ד״ר דורית סגל-אנגלצ׳ין וד״ר אורלי שריד
עבודת גמר לתואר שני, אוניברסיטת בן גוריון בנגב
2011
(מק״ט 588)

במחקרים קודמים, בהם נבחנו הבדלי מגדר בדימוי עצמי ובשביעות רצון מתעסוקה, נמצא כי קיימים הבדלים משמעותיים בין נשים לגברים במדדים אלו. הממצאים תרמו להגברת המודעות לקיומם של הבדלים בין נשים לגברים ובכך לשיפור שירותים שונים הניתנים להם. לנוכח מיעוט המחקרים אשר בדקו את ההבדלים בין נשים לגברים במדדים אלו בקרב אנשים בעלי לקות אינטלקטואלית, מחקר זה נועד לפתוח לאוכלוסיה זו פתח אל השיח המגדרי, במגמה להגביר את המודעות בקרב נותני השירותים לחשיבות הבדלי המגדר ביניהם, ולתרום לשיפור השירותים התעסוקתיים הניתנים להם במקומות העבודה המוגנים בפרט, ובמקומות העבודה הנוספים על פני הרצף התעסוקתי בכלל. המחקר הנוכחי מבקש לבדוק את ההבדלים בין נשים לגברים בעלי לקות אינטלקטואלית המשולבים בחמש מסגרות מוגנות (מע״ש - מרכז עבודה שיקומי) של עמותת אלווין ישראל בדימוי העצמי ובשביעות הרצון מהעבודה ומהשכר.

בבסיס המחקר עמדו שלוש השערות מרכזיות:

1. דימויים העצמי של הגברים יהיה גבוה מזה של הנשים.
2. שביעות הרצון מהתעסוקה תהיה גבוהה יותר בקרב נשים בהשוואה לגברים.
3. מגדר, גיל, רמת לקות אינטלקטואלית, מידת דתיות ודימוי עצמי ינבאו שביעות רצון מעבודה.

השערות המחקר נבדקו באמצעות שאלון לבדיקת דימוי עצמי (Tennessee Self Concept Scale) שנבנה על ידי פיטס (Fitts, 1965)), שאלון לבדיקת שביעות רצון מתעסוקה שפותח על ידי שאלוק וקית׳ (Schalock & Keith, 1993), ארבע שאלות שחוברו על ידי החוקרת לשם בדיקת המאפיינים התעסוקתיים של משתתפי המחקר ושאלון דמוגרפי אשר בדק את המשתנים: מין, גיל, רמת תפקוד, מצב משפחתי, מוצא, מידת דתיות ומקום מגורים.

במחקר השתתפו 96 נשים וגברים בעלי לקות אינטלקטואלית קלה וקלה-בינונית העובדים בתעסוקה מוגנת לפחות שנתיים, בחמישה מע״שים של עמותת אלווין ישראל בארץ, מתוכם 50 גברים ו- 46 נשים, בני 23 עד 64 שנים. משך התעסוקה של משתתפי המחקר במע״ש נע בין 34-2 שנים, ובממוצע כ-10

שנים, כאשר הגברים מועסקים בממוצע זמן רב יותר מהנשים באופן מובהק.
רוב משתתפי המחקר (85%), דיווחו כי הם אוהבים לעבוד במע״ש וכי העבודה שהם עושים במע״ש מעניינת, ללא הבדל מגדרי. כ-42% מן הגברים וכ- 63% מן הנשים דיווחו כי היו רוצים לעבוד בתעסוקה נתמכת, הבדל אשר נמצא מובהק סטטיסטית.
הן הגברים והן הנשים דיווחו על רמת דימוי עצמי גבוהה באופן יחסי ואף ניתן להצביע על קשר חיובי ומובהק סטטיסטית בין אהבה לעבוד במע״ש לבין דימויים העצמי של משתתפי המחקר. לעומת זאת, הרצון לעבוד בתעסוקה נתמכת נמצא בקשר הפוך עם דימויים העצמי. כלומר, ככל שהמשתתפים אוהבים יותר לעבוד במע״ש כך דימויים העצמי חיובי יותר, אך ככל שהם רוצים לעבוד בתעסוקה נתמכת (כלל המדגם וגברים), כך דימויים העצמי נמוך יותר. בנוסף, נמצא כי ככל שגיל המשתתפים מבוגר יותר, דימויים העצמי גבוה יותר, ושביעות רצונם מהעבודה נמוכה יותר, ללא הבדל מגדרי.
ממצאי המחקר, המצביעים על דימוי עצמי גבוה יותר בקרב הגברים לעומת הנשים, מאוששים את השערת המחקר הראשונה. השערת המחקר השנייה לפיה שביעות הרצון מהתעסוקה תהיה גבוהה יותר בקרב הנשים בהשוואה לגברים, לא אוששה. נמצא כי שביעות הרצון מהתעסוקה גבוהה יותר בקרב הגברים.
השערת המחקר השלישית, לפיה מגדר, גיל, רמת לקות אינטלקטואלית, מידת דתיות ודימוי עצמי ינבאו שביעות רצון מעבודה, אוששה באופן חלקי. הממצאים הראו כי גיל ורמת לקות אינטלקטואלית מנבאים שביעות רצון מתעסוקה באופן שככל שהמשתתף צעיר יותר ובעל לקות אינטלקטואלית קלה (לעומת קלה בינונית), שביעות רצונו מן התעסוקה והשכר רבה יותר. מגדר, רמת דתיות ודימוי עצמי אינם משפיעים על שביעות הרצון מהתעסוקה.
לאור העובדה שהדימוי העצמי ושביעות הרצון מהעבודה נמצאו גבוהים באופן יחסי בקרב הנחקרים, יתכן כי המע״ש מהווה אופציה ראויה לתעסוקה עבור אנשים בעלי רמת לקות אינטלקטואלית קלה וקלה - בינונית, ועל כן, למרות המגמות בארץ ובעולם הדוגלות בסגירתו, יש להוסיף ולחקור מסגרת תעסוקתית זו במטרה לשפר את השירותים הניתנים בה.
על אף שדימויים העצמי ושביעות רצונם של הנחקרים נמצאו גבוהים באופן יחסי, חשוב להתייחס לפערים שנמצאו בין הנשים לגברים, לטובת הגברים, במדדים אלה. יתכן כי ממצאים אלה מרמזים על אפשרות שהשירותים הניתנים במע״ש מתאימים לגברים יותר מאשר לנשים מבחינת סוגי העבודות המתבצעות במע״ש, מבחינת יחס הצוות ומבחינת השכר. מומלץ לבדוק השערה זו לעומק במחקר שיתמקד בעמדות המגדריות של אנשי צוות במע״שים ואת מידת השפעתן בפועל על המשולבים בהם.
על סמך ממצאי מחקר זה מומלץ לקיים הדרכות לצוות המע״שים על מנת

להגביר את מודעותם לתפיסות סטריאוטיפיות אשר מביאות ליצירת אפליה בלתי מודעת בין גברים לנשים. מודעות זו עשויה להביא להכללת נשים גם בעבודות הנתפסות כגבריות ובכך להרחיב את תחומי העיסוק שלהן. עוד מומלץ לבנות וליישם תכניות להדרכת משולבי המע״ש עצמם בנושאים מגדריים.
מומלץ אף לבנות וליישם קבוצת העצמה נפרדת לנשים, ולעודד אותן להבין את הצרכים שלהן בנוגע לעבודה ואת הדרכים לבטאם.
בשל היותו של המע״ש מסגרת חברתית חשובה, ניתן ליצור במסגרתו התערבות שמטרתה העצמה קהילתית. מטרת ההתערבות לעזור למשולבים במע״ש להכיר ביכולתם לייצוג עצמי וליצור בעזרת אנשי המקצוע במע״ש שיח על שיפור תנאי עבודתם.
מן המחקר הנוכחי עולה כי שביעות הרצון מהעבודה יורדת עם הגיל. על כן מומלץ לתת את הדעת להשלכות של ההתבגרות על העבודה במע״ש ולערוך שינויים בהתאם.

תכנית מעבר להכנה לחיי עבודה לתלמידים עם מוגבלות שכלית הלומדים בחינוך מיוחד

יונת יבזורי

בהנחיית: דר' דליה זק"ש ופרופ' שונית רייטר

עבודת גמר לתואר שלישי, אוניברסיטת חיפה

2010

(מק"ט 562)

רקע

תהליך המעבר ממעמד של תלמיד בבית הספר לבוגר החי בקהילה הוא אחד מתהליכי המעבר המשמעותיים והמורכבים במעגל חיי אדם. בתהליך זה כל אחד זקוק לתמיכה והשונות מתבטאת ברמת אינטנסיביות של התמיכה ובמרכיביה (Gillan & Coughlan, 2010; Hughes, 2001). תלמידים עם מוגבלות שכלית זקוקים לתמיכה רבה וכוללנית בעת תהליך המעבר, זאת בשל קשיי הסתגלות בתחומי חיים רבים ובשל חוסר נגישות ואי התאמה של החברה לצורכיהם. מדיווחים של תלמידים, הורים ואנשי מקצוע עולה כי תלמידים עם מוגבלות שכלית זקוקים לסיוע בתהליכי מעבר לקראת דיור עצמאי וחיים בקהילה, כמו גם לסיוע בתהליכי ההסתגלות לחיים בחברה פתוחה והטרוגנית השונָה מהחברה שהכירו בבתי הספר לחינוך מיוחד. נוסף על כך הם זקוקים להדרכה, לתיווך, ללמידה, לתמיכה ולליווי בתהליך השתלבותם בעולם העבודה (Benz, Yovanoff, & Doren, 1997; Clark, 2004; Cooney, 2002; Johnson, Sword, & Habhegger, 2005).

השתלבות בעולם העבודה נתפסת כמדד עיקרי להצלחה בתחום השיקום (לוריא ודובדבני, 2009). תלמידים והורים מדווחים כי יש בהם רצון עז להשתלב בעבודה, וגם מעצבי מדיניות שואפים להכליל אוכלוסיות מוחלשות במעגל העבודה (ועדת לרון, 2005; תב"ת, 2006). דומה שהמאמץ לשלב אוכלוסיות עם צרכים מיוחדים בעבודה הוא נחלת החברה, נחלתם של ההורים והתלמידים עצמם. גם באגף לחינוך מיוחד שבמשרד החינוך נתנו את הדעת לנושא זה: בעשור האחרון פותחו תוכניות מעבר המתבססות על תפיסות של איכות חיים, כגון התוכניות 'לקראת בגרות לגילאי 21-16, ל"ב 21' (רייטר, צ'דר, ושלומי, תשנט, תשסא, תשסג) ו'מעברים' (טל ואחרים, 2006).

לנושא זה נדרש המחקר הנוכחי. במסגרת המחקר נבנה מודל תיאורטי להכנה לעבודה ונכתבה תוכנית התערבות מפורטת העוסקת בהכנה לחיי עבודה. המודל התיאורטי והתוכנית היישומית מתבססים על תיאוריות מתחום החינוך ההומניסטי, על דרך הוראה קונסטרוקטיביסטית (רייטר, 2004), על מדעי העיסוק ועל תיאוריות שעניינן היחסים אדם-עיסוק-סביבה ובמרכזן מודל

העיסוק האנושי (Kielhofner, 2002, 2004). התפיסות שבבסיס המודל היישומי ותוכנית המעבר גורסות כי ההשתתפות בעבודה תקודם בעקבות פיתוח יכולות ביצוע בעבודה, הרחבת הידע אודות עולם העבודה ומסוגלוּת תעסוקתית ובניית זהות עיסוקית של אדם עובד. זה יעשה באמצעות התערבות שיטתית וקשר מתמיד עם הסביבה.

תכנית המעבר כוללת שלושה רכיבים: **הרכיב הראשון** הוא התנסות בעבודה בשוק פתוח, ביזמות עצמית בבתי הספר וקבלת משוב עקבי. המשוב ניתן בהתאם למודל 'מעגל ההפנמה' (רייטר, 2004; שביט, 2007; Reiter, 2008) המייצג תהליך בן חמישה שלבים – הצגת נושא הרלוונטי להתנסות בעבודה, פיתוח ידע ומושגים, הצעות לפתרון בעיות בנושא הנדון, התנסות חוזרת, רפלקציה ומשוב להתנסות החוזרת. **הרכיב השני** של התוכנית הוא פיתוח ידע על עולם העבודה ולמידה עיונית של שמונה מושגים מתחום המסוגלוּת התעסוקתית: נוכחות בעבודה, בטיחות בעבודה, סביבת עבודה, זכויות עובד, עבודת צוות, קבלת סמכות, שכר ויוזמה. **הרכיב השלישי** הוא פיתוח זהות עיסוקית של אדם עובד באמצעות כלים של סָנגור עצמי והכוונה עצמית.

מטרת המחקר

בדיקה של תרומת התכנית לשיפור מוכנותם לעבודה של המשתתפים בה וביסוס ראיות בדבר יעילוּת התוכנית בהשוואה לתוכניות מעבר אחרות המקובלות היום בחינוך המיוחד.

משתני המחקר והשערותיו

התכנית נבדקה באמצעות מדידה של ארבעה משתנים: ידע אודות עולם העבודה, הבנה של מושגים מתחום המסוגלוּת התעסוקתית, פיתוח זהות עיסוקית ויכולות ביצוע בעבודה. שתי ההשערות שבבסיס המחקר נבדקו בשיטות כמותיות. ההשערה הראשונה טענה שיימצאו הבדלים מובהקים בארבעת מדדי המחקר בקרב משתתפי התוכנית הנבחנת בין התחלת התוכנית לסיומה. ההשערה השנייה טענה כי בסיום תהליך העברת התוכנית יימצאו הבדלים מובהקים במדדי המחקר בין קבוצת המחקר לבין קבוצת ביקורת. נוסף על שתי ההשערות האלו נבדקו משתני רקע של המחקר - תפיסת מצב בריאות ותפקוד בפעילויות יומיומיות בסיסיות ואינסטרומנטאליות ושאלות בדבר תרומת התוכנית למשתתפיה.

שיטת המחקר

בדיקתה של התוכנית נעשתה בשיטות כמותיות בשילוב רכיב איכותני. ההערכה הכמותית התבצעה בהתאם לגישה של 'עשייה מבוססת ראיות' ולמודל להערכת תוכניות הכשרה (Kirkpatrick, 1975, 1994) ואילו הרכיב האיכותני כלל

ראיונות עם קבוצות מיקוד מבין משתתפי התוכנית. 'עשייה מבוססת ראיות' היא גישה הנהוגה במקצועות הבריאות לצורך הערכת התערבות. המודל של קירקפטריק נפוץ ביותר בבדיקת תוכניות הכשרה. מודל זה בודק תוכניות הכשרה בארבע רמות: רמת התגובה – באמצעות מדידת שביעות הרצון; רמת הלמידה – באמצעות מדידת התוצאות בסיום ההכשרה; רמת ההתנהגות – באמצעות מדידה של יישום הנלמד בחיי היום-יום; ורמת התוצאות – השוואת התוצאות לתוצאות המתקבלות בתוכניות אחרות ולתוצאות שהתקבלו בתחילת התוכנית.

אוכלוסיית המחקר: המדגם כלל 77 תלמידים בני 16-21 עם מוגבלות שכלית. 48 תלמידים קיבלו את תוכנית המעבר הנחקרת (קבוצת המחקר), ואילו 29 תלמידים קיבלו תוכניות מסורתיות הנהוגות בחינוך המיוחד (קבוצת הביקורת). התלמידים למדו בשישה בתי ספר לחינוך מיוחד במחוז הצפון אשר מיועדים לתלמידים עם מוגבלות שכלית קלה ובינונית רב-בעייתית. ששת בתי הספר הללו נבחרו בשל הסכמת מנהליהם להשתתף במחקר. התוכנית הועברה בארבעה בתי ספר, ואילו שני בתי הספר הנוספים נכללו בקבוצת הביקורת. באחד מבתי ספר למדה כיתה אחת לפי התוכנית הנחקרת, ואילו כיתה אחרת נכללה בקבוצת הביקורת. התוכנית הועברה לכיתות שלמות, שנדגמו בדגימת 'אשכולות'. מאוכלוסיית המחקר הוצאו תלמידים שלמדו בכיתות שנדגמו והיו עם מאפיינים של לקות תקשורת או מוגבלות שכלית קשה.

כלֵי ההערכה: השערות המחקר נבדקו באמצעות שבעה כלי הערכה:

1. מב"ת - מבדק בתמונות לבחינת התעניינויות תעסוקתיות חלק א' - ידע (רייטר, 1997).
2. שאלון מושגים – בודק הבנה של שמונה מושגים מתחום המסוגלות התעסוקתית ופותח לצורך המחקר הנוכחי.
3. שאלון הערכה עצמית עיסוקית (OSA: The Occupational Self Assessment) שלב 1 (Baron et al., 2002).
4. שאלון מצב בריאות מקוצר (SF12: Short Form health survey) (Ware & Sherbourne, 1992).
5. שאלון תפקוד בפעילויות יומיומיות (ADL: Activities of Daily Living) (זק"ש, יעקובי-וקרט, וזוסמן, 1995).
6. כרטיס עובד – נועד למדוד התקדמות ביכולות ביצוע ונבנה לצורך המחקר הנוכחי.
7. שאלון משוב לבדיקת מידת שביעות הרצון של תלמידים ומנחים מהשתתפותם בתוכנית. השאלון נבנה לצורך מחקר זה.

הליך המחקר: לפני תחילת המחקר נערך מחקר מקדים לבדיקת מהימנות ותקפות שני כלי הערכה אשר פותחו לצורך המחקר – 'שאלון מושגים' ו'כרטיס

עובד'. המחקר עצמו כלל שתי מדידות, בתחילת התוכנית ובסיומה. המדידות נעשו בהפרש של שמונה חודשי לימוד זו מזו – 11 חודשים קלנדריים. במדידות הועברו שאלונים לבדיקת ידע על עולם העבודה, הבנה של מושגים ממסוגלות תעסוקתית, הערכה עצמית של זהות עיסוקית, תפיסת מצב בריאות ותפקוד בפעילויות יומיומיות. למשתתפים בקבוצת המחקר ולמנחים הועבר בסיום התוכנית גם שאלון לבדיקת שביעות רצון. כמו כן, במהלך התוכנית המדריכים במקומות העבודה של משתתפי קבוצת המחקר מילאו ארבע פעמים את שאלון 'כרטיס עובד' עבור כל אחד מהמשתתפים. נוסף על כך נערכו שלושה ראיונות עם שתי קבוצות מיקוד – שני ראיונות במהלך התוכנית וריאיון אחד בסיומה.

עיבוד נתונים: הממצאים הכמותיים שנאספו עובדו בתחילת העברת התוכנית באמצעות מבחני t למדגמים בלתי תלויים (Independent samples t-test) וביניתוח שכיחויות. עיבוד הנתונים בסיום העברת התוכנית נעשה בניתוח שונות מדידות חוזרות – Repeated Measures ANOVA. הממצאים האיכותניים נותחו על פי עקרונות מחקר איכותני (קסן וקרומר-נבו, 2010; שקדי, 2003; Corring, 2001).

תוצאות

מניתוח התוצאות שהתקבלו בתחילת התוכנית עולה כי לא נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת המחקר לבין קבוצת הביקורת במשתנים הדמוגרפים, במשתני הרקע ובמדדי המחקר. אי לכך,

הקבוצות נמצאו ברות השוואה. התלמידים בשתי הקבוצות תפסו את מצבם הבריאותי הפיזי והנפשי כטוב ודיווחו שהם עצמאיים בפעילויות יומיומיות בסיסיות, אך נזקקים לסיוע בפעילויות יומיומיות אינסטרומנטאליות כגון עריכת קניות, אחזקת בית ושימוש במשאבים ציבוריים בקהילה.

ניתוח ממצאי המחקר שהתקבלו בתחילת התוכנית ובסיומה אישש את שתי השערות המחקר. נמצא שקבוצת המחקר אשר קיבלה את תוכנית המעבר שיפרה באופן מובהק את הידע שלה אודות עולם העבודה, שיפרה את מידת הבנתה מושגים בתחום המסוגלות התעסוקתית, ביססה יותר זהות עצמית של עובד ושיפרה באופן מובהק את יכולות הביצוע בעבודה במהלך העברת התוכנית. כמו כן, נמצא שהישגיה של קבוצת המחקר במדדי המחקר היו גבוהים יותר באופן מובהק מהישגיה של קבוצת הביקורת. הממצאים האיכותניים שעלו מהראיונות הצביעו אף הם על פיתוח תפיסת העבודה ממרכיבים למהות, פיתוח זהות של אדם עובד וגיבוש תפיסה של תפקיד בית הספר כמכין לחיים את התלמיד. נוסף על כך נמצא שהתלמידים והמנחים היו שבעי רצון במידה גבוהה מהשתתפותם בתוכנית, רמת שביעות הרצון לא הייתה קשורה להתקדמות של משתתפי התוכנית על פי תפיסתם, במדדי המחקר.

ממצאי המחקר המקדים העלו שלשני כלֵי הערכה שפותחו במחקר זה יש

מהימנות מבחן חוזר טובה; לשאלון מושגים נמצא תוקף מבחין ותוקף מבנה מבוססים.

דיון ומסקנות

ממצאי המחקר הצביעו על כך שבאמצעות תוכנית מתאימה אפשר להפוך ידע על עולם העבודה ומושגים מופשטים מתחומי המסוגלות התעסוקתית לנגישים עבור תלמידים עם מוגבלות שכלית. הממצאים חיזקו את המודלים התיאורטיים והיישומים אשר מצדדים שהשתלבות בעבודה תיעשה באמצעות פיתוח יכולות ביצוע, ידע ומושגים, ביסוס של ערכים, מודעות לרצונות וקבלת משוב מן הסביבה. ממצאי המחקר תמכו בתפיסות הקוראות לשילוב למידה קונסטרוקטיביסטית בתוכניות הוראה בחינוך המיוחד ובהתערבות בריפוי בעיסוק. למידה כזו מכוונת לעולמו של התלמיד, מעודדת שיח קבוצתי ודרכי ביטוי אישיות.

חשיבותו של המחקר בכמה היבטים. **בהיבט התיאורטי** המחקר מציג מודל אשר רואה בהשתלבות בעבודה תוצר של קשרים בין האדם, מאפייני עיסוקו והסביבה. הסביבה נתפסת במודל זה כמאפשרת צמיחה, מעניקה הזדמנויות ונותנת משוב. לאדם יש נטיות, העדפות, רצונות, כישורים ויכולות. המוגבלות השכלית קיימת, אך היא אינה מהווה חסם בפני התפתחות אישיות תעסוקתית אלא גורם המניע לבנייה של תוכניות מתאימות ודרכי הוראה מעוררים לפעולה ולביטוי עצמי. המושגים והתפיסות של המודל התיאורטי נשענים על תיאוריות של איכות חיים ועל גישות שיקומיות אשר עולות בקנה אחד עם המודלים העדכניים של ארגון הבריאות העולמי ומתקשרים לשדה החינוכי והקליני המתפתח בישראל בתחומי החינוך המיוחד והריפוי בעיסוק.

בהיבט היישומי המחקר התמקד בבנייה ובבדיקה של תוכנית התערבות בעלת פרוטוקול מובנה של תכנים ולוח זמנים. התוכנית מציגה מספר חידושים ויתרונות: היא משתלבת במגמות כלליות בתחום השיקום התעסוקתי, מגמות אשר קוראות להכללת כישורים 'רכים' של מסוגלות תעסוקתית בהכשרה לעבודה; התוכנית מעודדת שינוי בקרב אוכלוסיות עם מוגבלות שכלית בנושאים מורכבים דוגמת שיפור הידע על אודות עולם העבודה ופיתוח של זהות עיסוקית (משתנה מורכב ורב-ממדי המצריך התערבות כוללנית ורב-מקצועית, כזו העוסקת גם ברכיבים תוך-אישיים ובין-אישיים); התוכנית משפרת מִגוון יכולות ביצוע, יכולות המצריכות הסתגלות והשתלבות במסגרות פתוחות. לצד החידושים התוכנית גם משלבת דרכי הוראה של תוכניות קימות בחינוך המיוחד כמו התוכנית 'לקראת בגרות לגילאי 21-16 ל"ב 21' ובכך מבססת את נגישותה לצוותים רב-מקצועיים הכוללים מחנכים ומרפאים בעיסוק.

בהיבט המתודולוגי תרומתו של המחקר הנוכחי הוא בשימוש בשיטות הערכה המקובלות היום במקצועות הבריאות ובמדעי החברה, בעולם ובישראל: עשייה

מבוססת ראיות והמודל של קירקפטריק להערכת תוכניות הכשרה. גישות אלו לא נמצאות עדיין בשימוש בתחום של הערכת תוכניות בחינוך המיוחד בישראל, אך במדינות אחרות עולות קריאות להכלילן גם בחינוך המיוחד (Cook et al., 2008, 2009). תרומות מתודולוגיות נוספות של המחקר הנוכחי הן פיתוח של שני כלֵי הערכה המשמשים לבדיקת הבנה של מושגים בתחום המסוגלות התעסוקתית ולהערכת יכולות ביצוע וכן, שימוש במתודולוגיה איכותנית כדי להבין לעומק את תרומת רכיבי התוכנית למשתתפיה.

למחקר הנוכחי היו מספר מגבלות: גודל המדגם ואקראיות, פיזור האוכלוסייה בישראל וטווחי הזמן של מדידת תרומת התוכנית למשתתפיה. מוצע להמשיך ולבדוק את יעילות התוכנית – חקירת אוכלוסיות עם מוגבלויות אחרות, מאזורים נוספים בישראל, ממגזרים שאינם יהודים – ולעקוב לאורך זמן רב יותר אחַר השפעתה של התוכנית. כן מוצע להמשיך לבדוק את מהימנוּת ותוקף כלֵי ההערכה שפותחו במחקר זה.

טיפוח נחישות עצמית בקרב תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים באמצעות למידה בקהילות לומדים

פנינה שביט
בהנחיית : פרופ' שונית רייטר
עבודת גמר לתואר שלישי, אוניברסיטת חיפה
2007
(מק"ט 544)

מטרת המחקר הייתה לבדוק את השפעתה של הלמידה בקהילות לומדים לפי מודל מעגל ההפנמה על הטיפוח של נחישות עצמית ושל איכות חיים אצל תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים. עוד מטרה הייתה לבדוק אם העלייה בנחישות העצמית היא זו שמביאה לשיפור באיכות החיים. מטרה נוספת הייתה לאתר את המאפיינים של השיטה אשר תורמים להצלחתה.
המחקר הנוכחי מעוגן בתפיסה של החינוך ההומניסטי החותר לטיפוח אישיות אותנטית של התלמיד מתוך תחושת מימוש עצמי. עניינו של החינוך ההומניסטי הוא בפיתוח וחיזוק אמונתו של היחיד בכוחו לממש ולהביע את הייחודי שבו - מתוך מוּדעוּת ונאמנות לְמה שהוא מזהה כ"אני פנימי". טיפוח האוטונומיה של היחיד מטרתו להעצים את כוחו של היחיד כדי שבאופן בלתי מותנה ובלתי מושפע יפעל לעשיית הבחירות וההחלטות העוסקות בחייו, וזאת תוך כדי בחינת מציאות חייו והפעלת שיקול דעת באשר לחלופות. המונח אוטונומיה קשור קשר הדוק לאיכות החיים של הפרט; משמעותו היא מידה מֵרבית של שליטה בסגנון החיים, יכולת לבחור בין אפשרויות שונות, שיפוט אישי של חוויות חיים וקביעת יעדים אישיים לפי מערכת ברורה של קדימויות.
הספרות הדנה בנושא של איכות חיים בקרב אנשים עם ליקויים קוגניטיביים רואה אותו כתפיסה חברתית המהווה מסגרת למטרות המשותפות לחברה, למערכת החינוך ולאדם. תפיסה זו מהווה מטרה ואמצעי לפיתוח ולהערכה של השירותים הניתנים לאדם עם הליקוי. איכות חיים משפיעה על רצונו של האדם בתנאי חיים ההולמים את סגנונו והמבוססים על שמונה מוקדים בחייו: רווחה רגשית, יחסים בין-אישיים, רווחה חומרית, התפתחות אישית, רווחה פיזית, נחישות עצמית, שילוב חברתי וזכויות שאלוק(Schalock , 1996) ממדים אלה יש להעריך תוך כדי התייחסות להיבטים אובייקטיביים וסובייקטיביים בחייו של האדם. מכאן שנחישות עצמית היא רכיב באיכות החיים, ויש אף שמדגישים כי נחישות עצמית היא רכיב הכרחי של איכות חיים. מאפיינים של התנהגות בעלת נחישות עצמית קיימים אצל אדם הפועל באופן אוטונומי, מווסת את התנהגותו, מכוון את פעולותיו, מגיב לסביבתו מתוך תחושת העצמה ופועל מתוך רצון למימוש עצמי .

כיום המצב הוא שרובם של התלמידים עם ליקויים קוגניטיביים המסיימים את לימודיהם בבית הספר אינם יודעים מה הם אוהבים, מה הם רוצים ומה הם יודעים לעשות. מוגבלוֹת ההתנסויות שלהם אשר עוסקות בקבלת החלטות המשפיעות על חייהם ומוגבלוֹת ההזדמנויות להביע את העדפותיהם. כתוצאה מכך הם חסרי יָזמה ונחישות עצמית ואינם אוטונומיים. הסבר אפשרי לתמונת מצב זו נעוץ בסביבת הלמידה המגבילה את הזדמנויות הלמידה ואינה מאפשרת התנסויות מספקות לטיפוח נחישות עצמית ותחושת איכות חיים. ההנחה המהווה גם את הנחת היסוד של המחקר הנוכחי היא כי אם יאפשרו לתלמידים עם מוגבלויות להיות בסביבה אשר תתמוך באופן אפקטיבי בנחישותם העצמית, הם ישתמשו ביעילות בתהליכים אשר יאפשרו להם לשלוט בחייהם ולקבל אחריות גבוהה יותר עליהם. פיתוח יכולת של נחישות עצמית אפשרי על ידי מתן הזדמנויות לבחירה ולקבלת החלטות של האדם באשר לחייו, והוא מהווה תנאי חשוב לשיפור באיכות החיים שלו.

כדי לבדוק מהי הסביבה הלימודית המתאימה יותר לטיפוח של נחישות עצמית ושל תחושת איכות חיים נעשתה השוואה בין שתי שיטות הוראה: הוראה פרונטלית מסורתית והוראה בקהילות לומדים לפי מודל "מעגל ההפנמה" (רייטר, 1997ב'). בהוראה הפרונטלית המורה הוא מקור הידע העיקרי, ותפקידו הוא להנחיל אותו לתלמידיו. שיטת הוראה זו היא ביטוי למודל ההוראה של אוזובל (Ausubel, 1968) המכונה "הוראה מבוארת" ומבוססת על רעיונותיה של תיאוריית עיבוד המידע.

לעומת זאת מודל "מעגל ההפנמה" מתבסס על הפילוסופיה ההומניסטית ויישומה בקרב אנשים עם ליקויים התפתחותיים ועל תיאוריית הלמידה הקונסטרוקטיביסטית הסוציו-תרבותית. המודל מציג שלבים ותהליך של שינוי אשר מתחולל בתלמיד במהלך האינטראקציות בקבוצת השווים. ההנחה הבסיסית היא כי מיסודו האדם הוא רציונלי ובעל יכולת קוגניטיבית; הוא מסוגל להגיע לידי הבנה של סביבתו ושל עצמו. ככזה הוא ניחן ביכולת לשלוט על עצמו ועל התנהגותו, להציב לעצמו יעדים, לתכנן את ביצועם ולפעול למען השגתם.

כדי לענות על מטרות המחקר שילב המחקר בין שתי שיטות חקירה: כמותית ואיכותית.

במחקר השתתפו 74 תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים - מתבגרים ובוגרים - מבתי-ספר לחינוך מיוחד. המשתתפים נחלקו לקבוצת ניסוי ולקבוצת ביקורת ונבדקו בכלים הכמותיים בתחילת ההתערבות ובסופה. חמישה חודשים לאחר סיום תכנית ההתערבות נבדקה מידת השיור באמצעות שאלון של נחישות עצמית. מבין הכלים הכמותיים מולאו שני שאלונים, שאלון נחישות עצמית ושאלון איכות חיים, בידי התלמיד המשתתף; שאלון אחד, שאלון תוצרי

תלמיד, מולא בידי המורה בתחילת תכנית ההתערבות ובסופה. כדי ללמוד על אודות יחסי הגומלין בכיתה ועל אודות אופן העיבוד של התכנית בכל אחת משיטות ההוראה, תוכנן המחקר האיכותי . ההליך כלל תיעוד בווידאו של שיעורים העוסקים בתכניות הכנה לחיים בכיתת ניסוי אחת ובכיתת ביקורת אחת ותמלולם "מילה במילה". לאחר מכן אותרו ואופיינו התופעות הבולטות בכל אחת מהכיתות שהשתתפו בהליך זה.

הממצאים העיקריים של המחקר הכמותי מצביעים על כך שהייתה השפעה מובהקת של תכנית ההתערבות על כל המדדים של נחישות עצמית - אוטונומיה, ויסות עצמי והעצמה - ועל כל המדדים של איכות חיים: שביעות רצון, יכולת יצרנית ושייכות חברתית. בכל המדדים שנבדקו השיפור בקבוצת הניסוי היה גדול יותר באופן מובהק סטטיסטית מהשיפור בקבוצת הביקורת.

מטרה נוספת של המחקר הייתה להראות כיצד תכנית ההתערבות העוסקת בטיפוח נחישות עצמית עשויה להביא לשיפור גם בתחום של איכות חיים; ואכן, ניכר שיפור ברכיבי איכות החיים שנבדקו במחקר. המחקר גם הצביע על כך שהשינוי בנחישות העצמית הוא אשר תרם למֵרב השונות המוסברת ברכיבי איכות החיים.

הממצאים מצביעים על כך שגם בנושא של הערכת המורים היו ההישגים בקרב התלמידים אשר למדו לפי מודל מעגל ההפנמה גבוהים יותר באופן מובהק סטטיסטית מהישגי התלמידים שלמדו בהוראה פרונטלית מסורתית. עוד נבדקה מידת השפעתם של משתנים אישיים כמו מין וגיל על התפתחות נחישות עצמית. מבין המשתנים שנבדקו נמצאה השפעה מובהקת רק של המגדר - השיפור שחל בקרב הבנות היה גדול מהשיפור שחל בקרב הבנים. בשלב האחרון, הוא שלב השיור, ממצאי המחקר מצביעים על כך שההבדלים בין הקבוצות היו גדולים יותר באופן מובהק סטטיסטית במדידה השנייה - היא שלב ה"אחרי". כלומר לאורך זמן השפעתה של ההתערבות הולכת וגדֵלה.

גם ממצאי המחקר האיכותי מצביעים על קיומה של שונות בין הכיתה הלומדת בקהילות לומדים לפי מודל מעגל ההפנמה לבין הכיתה הלומדת בהוראה פרונטלית. ההבדלים בין הכיתות קיימים בכמה נושאים, והעיקריים שבהם יפורטו להלן:

ההבדל הראשון היה בבחירת חומרי ההוראה. בכיתת הניסוי המורה עיבדה אירועים שנלקחו מחיי התלמידים; לעומת זאת המורה בכיתת הביקורת בחרה חומרים שמקורם אינו בחיי התלמידים.

הבדל שני היה בשאלות המורה. השאלות שנשאלו במהלך השיעור אופיינו בשני היבטים - רמת השאלה והסוג. בשתי הכיתות המורות שאלו שאלות במגוון של רמות חשיבה, אלא שהמורה בכיתת הניסוי שאלה שאלות רבות יותר ברמת חשיבה גבוהה - ניתוח, סינתזה או הערכה ושיפוט; סוג השאלות כאן היה

שאלות "פתוחות" ו"ממקדות". לעומת זאת בכיתת הביקורת רוב השאלות שהמורה שאלה היו ברמת חשיבה של ידע; היו אלה בעיקר שאלות "סגורות" בדפוס "משפך" (Wood, 1998). לשאלות המורה הייתה השפעה על רמת ההשתתפות הפעילה של התלמיד ועל יחסי הגומלין בין המורה לבין התלמידים. בכיתת הניסוי התלמידים הפגינו השתתפות פעילה, והמורה יצרה הזדמנויות ליצירת יחסי גומלין בין התלמידים - ובהם באו לידי ביטוי ביטויים להעצמת התלמיד, גורם המהווה רכיב בנחישות העצמית. סגנון ההשתתפות הזה ויחסי גומלין בסגנון המתואר הנ"ל לא נצפו בכיתת הביקורת.

גם בסגנון עיבוד התכנים נצפו הבדלים בין הקבוצות, ואלה השפיעו על ביטויים של נחישות עצמית ואיכות חיים. התכנים הלימודיים בכיתת הניסוי נסבו סביב דילמות חברתיות אשר עלו בזמן הדיון. המורה הציבה בפני התלמידים אתגר אינטלקטואלי וחברתי בנושאים ערכיים-מוסריים, ונוסף על כך עיבדה את התכנים ברמה הביצועית והנורמטיבית - לשם למידת מיומנויות ונורמות שיאפשרו התנהגות מסתגלת, אך גם לשם טיפוח ההיבט המוסרי-ערכי. לעומת זאת בשיעורים שלמדו בהם בהוראה הפרונטלית המסורתית המורה השקיעה מאמץ וזמן בעיבוד התכנים להוראה של נורמות חברתיות ושל מיומנויות אשר יאפשרו התנהגות מסתגלת, אך בשונה מבכיתת הניסוי נעדרה הרמה הערכית-מוסרית המניעה את התנהלותו האוטונומית של האדם.

למחקר יש תרומה יישומית המשמעותית להבנת דרך ההוראה המתאימה יותר לטיפוח נחישות עצמית ותחושת איכות חיים בקרב תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים. עוד תורם המחקר ברמה היישומית להבנה כי נחישות עצמית ותחושת איכות חיים יתפתחו בעיקר כתוצאה של מתן הזדמנויות לימודיות נאותות לבחירה, של דיונים בדרכי פעולה לפתרון דילמות וסוגיות חברתיות בחיי התלמיד, של התנסויות חוזרות מגוונות במצבי חיים אשר ניתן ליישם בהם רכיבים של איכות חיים ונחישות עצמית.

יישום דרך ההוראה לפי "מודל מעגל ההפנמה" - ולפי התפיסה הפילוסופית, הפסיכולוגית והטיפולית העומדת בבסיסה - מאפשר טיפוח של הנחישות העצמית ושל תחושת איכות החיים בקרב תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים, ללא קשר לשאלה מהו הנושא הנלמד בתחומי ההכנה לחיים. המחקר הוכיח כי יישום ההנחות העומדות בבסיס מודל ההוראה בעת הוראה לפי מודל מעגל ההפנמה משפיע על טיפוח רכיבים אלה.

המחקר תורם להבנת ההשפעה של למידה בקהילות לומדים על יכולת הלמידה ועל יכולתם הרגשית של תלמידים עם ליקויים קוגניטיביים להתמודד עם דילמות חברתיות מורכבות וללמוד מהן. משתמע מכך שהצבת אתגרים אינטלקטואלים לתלמידים עם ליקויים קוגניטיביים (פיגור שכלי) הלומדים בקבוצות הטרוגניות (שונות אינטלקטואלית ורגשית) יוצרת הזדמנות לימודית

להבנה של מצבים חברתיים מורכבים, כמו גם לתובנות באשר לעצמם ולאחרים.
לא היו מצפים מתלמידים כאלה להבנות ולתובנות הללו, לוּ היו מסתמכים

أعضاء لجنة الأبحاث

✦ **رئيسة لجنة الأبحاث:**

البروفيسورة تِلما كوشنير، رئيسة اللجنة، صندوق شاليم. دائرة سوسيولوجيّة الصحّة، كلّيّة علوم الصحّة، جامعة بن غوريون في النقب

✦ **أعضاء اللجنة:**

- **د. داليا نيسيم**, مفتّشة قطريّة لإدارة المعرفة، والنظريّة والإرشاد، شعبة رعاية الفرد ذي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة، وزارة الرفاه والخدمات الاجتماعيّة
- **د. آسي أهارونوف**، باحث مرموق، شعبة الأبحاث، والتخطيط والتدريب، وزارة الرفاه والخدمات الاجتماعيّة
- **فيفيان أزران**، مديرة الخدمات المجتمعيّة، شعبة رعاية الفرد ذي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة، وزارة الرفاه والخدمات الاجتماعيّة
- **أرييه شيمش**، المفتّش القُطريّ في مجال الطفولة المبكّرة، الخدمة المجتمعيّة، شعبة رعاية الفرد ذي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة، وزارة الرفاه والخدمات الاجتماعيّة
- **أورنا بن أري**، مفتّشة قُطريّة في مجال الإسكان، شعبة رعاية الفرد ذي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة، وزارة الرفاه والخدمات الاجتماعيّة
- **نعومي غرينطال**، نائبة مدير وحدة إعادة التأهيل في شعبة الرفاه، بلديّة حيفا
- **ساريت رحاميم**، مديرة وحدة الاحتياجات الخاصّة، قسم الخدمات الاجتماعيّة، بلديّة القدس

✦ **مركّزة اللجنة: شارون غانوت**، مركّزة تطوير القوى البشريّة والأبحاث والمشاريع، صندوق شاليم

صندوق شاليم، بيت دَجَن 50200
هاتف. 03-9601122 فاكس. 03-9604744
www.kshalem.org.il

توطئة

يساعد صندوق شاليم على تطوير خدمات في المجتمعات المحلّيّة لصالح مجموعة ذوي المحدوديّة التطوّريّة، ويعمل انطلاقًا من الرؤيا المتمثّلة في أنّ الأفراد ذوي الاحتياجات الخاصّة بعامّة، والأفراد ذوي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة بخاصّة، لهم كامل الحقّ في ممارسة حياة اعتياديّة في بيئتهم الطبيعيّة، وكذلك الحقّ في استنفاد قدراتهم وطاقاتهم الكامنة، والانخراط في النسيج الاجتماعيّ والثقافيّ والتشغيليّ، بحسب قدراتهم ورغباتهم واحتياجاتهم.

في مسعى الصندوق لتحقيق هذه الرؤيا، يشجّع على إجراء الأبحاث الاكاديميّة التي تتناول المحدوديّة العقليّة التطوّريّة، إذ تُمكّن الأبحاث في هذا المجال من تعميق المعارف القائمة وتطوير اتّجاهات بحثيّة جديدة، ومن المبادرة لتطوير برامج تدخُّل ودعم، وغير ذلك. نشكر أعضاء لجنة الأبحاث التابعة لصندوق شاليم التي تعمل على تعزيز الاستثمار في القوى البشريّة والأبحاث في موضوع المحدوديّة العقليّة التطوّريّة.

يؤمن الصندوق أنّ دعمه لأبحاث وأطروحات طلاّب الألقاب المتقدّمة يؤثّر على العمل الميدانيّ، وعلى صياغة أسئلة بحثيّة حديثة ومهمّة، وعلى تحقيق جودة حياة مُثلى للفرد ذي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة والمحيطين به.

نتشرّف بإصدار هذا الكرّاس الذي يضمّ بين صفحاته عشر أطروحات في سياق الدراسة لنيل اللقب الثاني، وثلاثًا في سياق الدراسة لنيل شهادة الدكتوراه، في أربع مؤسّسات جامعيّة: الجامعة العبريّة؛ جامعة حيفا؛ جامعة بن غوريون؛ جامعة بار إيلان. نفّذت جميع هذه الأبحاث بواسطة منحة قدّمها صندوق شاليم.

الأسئلة البحثيّة والتقييمات التي شملتها هذه الأطروحات أفضت إلى مدارك واستبصارات، وتوصيات، ونواتج تساهم جميعها في تعزيز المعارف المهنيّة، وتؤثّر على جودة حياة الفرد ذي المحدوديّة العقليّة التطوّريّة، وعلى جودة العمل الميدانيّ العلاجيّ والداعم.

يشكّل هذا الكرّاس وسيلة إضافيّة لنشر وتعزيز متناوليّة المعارف المهنيّة التي تسعى كي تشجّع على قراءة الموادّ المهنيّة، وعلى مواصلة الأبحاث لتطوير الانشغال بموضوع المحدوديّة العقليّة التطوّريّة في جميع الحقول الأكاديميّة.

مع أطيب التمنّيات بالنجاح

البروفيسورة تِلما كوشنير، رئيسة اللجنة، صندوق شاليم. دائرة سوسيولوجيّة الصحّة، كلّيّة علوم الصحّة، جامعة بن غوريون في النقب

السيّد مئير دهان، الرئيس الإداريّ لصندوق شاليم، رئيس المجلس المحلّيّ في "مزكيريت باتيا"

السيّدة ريفا موسكال، المديرة العامّة لصندوق شاليم.

فهرست

رقم	اسم البحث	ص
62	تداخل ومشاركة العائلة في صفوف فئات أفراد ذوي محدوديّة عقليّة في الملاجئ الداخليّة في المجتمع العربيّ في إسرائيل(رسالة دكتوراه) ((الرقم في الكتالوج:578 كريم نصر، جامعة حيفا ، 2013	.1
68	استعداد أصحاب العمل لتشغيل شخص مع تخلّف عقليّ على ضوء مرسومات الحدّ الأدنى الملاءَم من الأجور. الكتالوج:591 معيان فاين، جامعة حيفا، 2013	.2
71	تطوير الدمج المجتمعيّ لأشخاص من ذوي المحدوديّة العقليّة، وإجراء تشخيص مزدوج على يد أفراد الطاقم الداعم الكتالوج:594 دوتان سيغال، الجامعة العبريّة، 2013	.3
74	الجليّة والخفيّة في صفوف ذوي متلازمة وليامز، وذوي متلازمة داون، ومتلازمة الـ X الهشّ مقارنة بذوي النموّ السليم والمستوى الذهنيّ المماثل الكتالوج:559 ميطال يحياه، جامعة بار إيلان، 2012	.4
78	جودة حياة المسنّين من ذوي متلازمة داون في المجتمع العربيّ الكتالوج:585 أشرف حجازي، جامعة حيفا، 2012	.5
80	تشجيع التفاعلات التواصليّة الاجتماعيّة في صفوف طلاّب التعليم العاديّ والتعليم الخاص بواسطة دروس اختياريّة مشتركة في إطار تجربة "من الابتعاد إلى الحيّز المشترك" الكتالوج:590 مايا كوباه، جامعة حيفا، 2012	.6
82	العلاقة بين التنافس والسياسة التنظيميّة -من جهة-، وتبنّي قيم إداريّة جديدة -من جهة أخرى- في منظّمات توفّر خدمات إسكان في المجتمع المحلّيّ لأفراد من ذوي التخلّف العقليّ، والمصابين نفسيًّا والمسنّين الكتالوج:592 أمير أزولاي، جامعة حيفا، 2012	.7

رقم	اسم البحث	ص
84	العرفان بالجميل، والرفاهية، والنموّ الشخصيّ في صفوف أمّهات لطفل ذي/ بدون إعاقة عقليّة في المجتمعين الحاريديّ والعَلمانيّ الكتالوج:568 تسيمرمان شيرلي، جامعة بار إيلان، 2011	.8
87	تصوّرات أفراد الطاقم حول استخدام حواسيب تواصل في صفوف بالغين من ذوي المحدوديّة التطوّريّة الكتالوج:573 روتيم نيتسان فولكوفيتش، جامعة حيفا، 2011	.9
89	مساهمة الدراسة الأكاديميّة المتمّمة في التوجيه المستقبليّ، والاعتماد على الذات، والتفاؤل في صفوف ذوي المحدوديّة العقليّة حالة "كفار تكفا"- المساكن المحميّة لبالغين من ذوي الاحتياجات الخاصّة الكتالوج:584 نوعاه طيفيت طوبول، جامعة حيفا، 2011	.10
92	التصوّر الذاتيّ والرضا من العمل في صفوف نساء ورجال من ذوي المحدوديّة العقليّة الذين يعملون في أُطر العمل المحميّ دكلاه طويرمان الكتالوج:588 جامعة بن غوريون في النقب، 2011	.11
95	برنامج انتقاليّ للإعداد لحياة العمل لتلاميذ من ذوي المحدوديّة العقليّة الذين يرتادون أُطُرَ التعليم الخاصّ (رسالة دكتوراه) الكتالوج:562 يونات يافزوري، جامعة حيفا، 2013	.12
100	تنمية التصميم الذاتيّ في صفوف طلاّب من ذوي المحدوديّة العقليّة بواسطة التعلُّم داخل مجتمع دارسين (رسالة دكتوراه) الكتالوج:544 بنينا شابيط، جامعة حيفا، 2007	.13

تعزيز تداخل ومشاركة العائلة في صفوف فئات أفراد ذوي محدوديّة عقليّة في المؤسسات الداخليّة في المجتمع العربيّ في إسرائيل

كريم نصر
الإشراف الأكاديميّ : د. داليا زاكش، وَد. عماليا ساعَر
أطروحة نهائيّة لنيل شهادة الدكتوراه، جامعة حيفا
2013
(الرقم في الكتالوج:578)

الخلفية ومنطلقات البحث

إدخال الأفراد ذوي المحدوديّة العقليّة إلى المؤسّسات الداخلية في المجتمع العربيّ في إسرائيل يحمل في طيّاته ميّزات خاصّة. من ناحية، يدور الحديث عن ظاهرة حديثة نسبيًّا، بدأت تحديدًا في سبعينيّات القرن السابق، وتحصل (على نحوٍ يحمل بعض المفارقة) في الفترة التي تنامت فيها حركة اللا- مَأْسسة في الدول المتطوّرة بعد- الصناعيّة (وإسرائيل من بينها)، وما زالت تشهد مزيدًا من التنامي. من الناحية الأخرى، يجري الحديث عن ظاهرة غير مقبولة من الناحية الاجتماعيّة؛ إذ على الرغم من النسب العالية لذوي المحدوديّة العقليّة في المجتمع العربيّ، لا يشكّل هؤلاء سوى 14% من مُجْمَل قاطني المؤسّسات الداخليّة في البلاد. يُستدَلّ من هذه البيانات أنّ هذه الظاهرة مركّبة، وهو ما يعزّز ضرورة إماطة اللثام عن العوامل التي تؤثّر على حصولها، والتعمّق في فهمها. تشدّد البيانات كذلك على أهمّيّة تطوير برامج تدخُّل تتبنّى مبدأ مراعاة الخصوصيّات الثقافيّة، وتمكّن من تناول الاحتياجات الحقيقية لهذه الشريحة، والاستجابة إليها.

تشهد العقود الخمسة الأخيرة تحوّلات دراماتيكيّة في مجال الصحّة والرفاه في إسرائيل والعالم، تشمل انتقالاً من مفهوم الصحّة كغياب للمرض إلى النظرة الشموليّة للصحّة كحالة من الرفاه تمنح حيّزًا أكبر لوكالة المرضى، الأمر الذي تطلّب من الأُطُر والمهن العلاجيّة وتلك التي تتخصّص في إعادة التأهيل (بما في ذلك العلاج الوظيفي) توفيرَ خدمات تتمحور في العائلة، وتوفِّرُ لها مجالاً للتداخل والمشاركة.

على الرغم من الأفضليّات الكثيرة للتداخل العائليّ في المؤسّسات الداخليّة ومساهمته المحتملة في رفع جودة حياة القاطنين وعائلاتهم، وتحسين الخدمات في الملجأ، على الرغم من ذلك، قليلة هي الأبحاث التي تناولت هذه المسألة، وهذه تتمحور -في الأساس- في توصيف سبل ووتيرة التداخل، والعوامل التي تؤثّر عليه، لكنّها لا تلتفت إلى عرض اتّجاهاتٍ أو أنموذجات (موديلات) نظريّة وتطبيقيّة لتكثيف هذا التداخل.

علاوةً على ذلك، ثمّة نقص (lacuna) بارز يتمثّل في أنّ غالبيّة المعارف القائمة في حقل المحدوديّة العقليّة بعامّة، وفي مجال الإدراج في الملاجئ بخاصّة، ترتكز إلى أبحاث أُجْرِيَتْ في مجتمعات بعد- صناعيّة، ممّا أدّى إلى ولادة أنموذجات نظريّة وتطبيقيّة تضرب جذورها داخل منظومة المفاهيم والمعتقدات والقيم الأوروبيّة- الأمريكيّة، وهذه تعكس بدورها تطوّرًا تاريخيًّا، واجتماعيًّا- حضاريًّا، وسياسيًّا اقتصاديًّا معيّنًا. ثمّة شُحٌّ في المعارف حول مجال المحدوديّة العقليّة بعامّة، وحول ظاهرة الإدراج في المؤسّسات بخاصّة في صفوف مجموعات

ثقافيّة وسياقات أخرى كتلك المرتبطة بالمجتمع العربيّ في إسرائيل. من هنا تولّدت الحاجة إلى إجراء البحث الحاليّ الذي ارتكز إلى نظريّات وأنموذجات حديثة في العلوم الاجتماعيّة، لا سيّما في مجال العلاج الوظيفي وأنثروبولوجيّة الثقافة والهُويّة.

أهداف البحث:

3. تشخيص المدلولات والمسبّبات التي تصوغ ظاهرة الإدراج في الملاجئ لأفراد ذوي محدوديّة عقليّة في المجتمع العربيّ في إسرائيل.
4. تطوير وتطبيق وتقييم أنموذج نظريّ وتطبيقيّ ذي علائقيّة ثقافيّة، وموجَّه لتعزيز التداخل العائليّ في المؤسّسات في صفوف هذه الشريحة السكّانيّة.

أسئلة البحث:

3. ما هو مدلول الإدراج في المؤسّسة الداخليّة بالنسبة لوالدي ذوي المحدوديّة العقليّة في المجتمع العربيّ؟ وما هي العوامل التي تؤثّر على قرارهما إدخال ابنهما إلى مؤسّسة داخليّة؟
4. ماذا يعني التداخل العائليّ بعد مرحلة الإدراج؟ وما هي العوامل التي تمكّن أو تعيق تحقُّقه؟

متغيرات البحث وفرضياته:

جرى فحص برنامج تعزيز التداخل العائليّ الذي طُوِّر وطُبِّق في البحث الحاليّ بواسطة أربعة متغيّرات: التداخل العائليّ، وتصوّر الوالدين للخدمات في المؤسّسة الداخليّة كتلك التي تتمحور في العائلة، ودرجة التوتّر التي يعايشها الأهل، ونظرة المهنيّين للخدمات في الملجأ كتلك التي تتمحور في العائلة. وضِعت أربع فرضيّات للبحث وجرى فحصها بواسطة منهجيّات بحث كمّيّة. افترض البحث وجود فروق حاسمة في مؤشّرات النتيجة (التي جرى انتقاؤها لأغراض البحث)، في صفوف المشاركين في البرنامج (الأهل والمهنيّين)، بين بداية تنفيذ البرنامج ونهايته. افترض البحث كذلك أن تكون ثمّة فروق حاسمة (من الناحية الإحصائيّة) في درجة التغيير الذي طرأ على مؤشّرات البحث بين مجموعة المشاركين في البرنامج (الأهل والمهنيّين) ومجموعة الرقابة، في نهاية تنفيذ البرنامج.

استخدم البحث الحاليّ منهجيّة "البحث المتداخل" (Participatory Action Research)، التي شملت منهجيّات مدمَجة- بعض منها كمّيّة وأخرى نوعيّة. البحث النوعيّ qualitative research تَمَحْوَرَ في تعميق فهم تصوُّر الأهل لظاهرة إدخال أبنائهم ذوي المحدوديّة العقليّة إلى المؤسّسة. أمّا البحث الكمّيّ فقد استُخدم بغية تقييم برنامج التداخل.

شملت فئة البحث عائلات أفراد ذوي محدوديّة عقليّة، ومهنيّين يعملون معهم في مؤسّستين داخليّتين من القطاع الخاص في بلدات عربيّة تقع في منطقة الجليل: شكّلت المؤسّسة الأولى مجموعة البحث، حيث بُنِيَ ونُفِّذ فيها برنامج التدخّل. أمّا المؤسّسة الثانية فقد استُخدمت كمجموعة رقابة. نُفّذ البحث النوعيّ بمشاركة ثماني عشرة (18) عائلة أُجرِيَتْ معها مقابلات شخصيّة مُعمّقة (عَشر عائلات من مجموعة البحث، وتسع من مجموعة الرقابة). شارك في تطوير برنامج التداخل 4 أهالٍ وَ 4 مهنيّين من مجموعة التداخل. ضمّت عيّنة تقييم فاعليّة البرنامج ستًّا وأربعين (46) عائلة (23 منها في مجموعة التداخل، وَ 23 في مجموعة الرقابة)، وَ 34 من المهنّيين (18 من مجموعة التداخل، وَ 18 من

مجموعة الرقابة)، وشارك هؤلاء في تعبئة استبيانات قبل تطبيق البرنامج وبعد مرحلة التطبيق.

أدوات التقييم: استخدمنا في البحث النوعيّ مقابلات عميقة مبنيّة جزئيًّا. فُحصت فرضيّات البحث بواسطة أربعة استبيانات: استبيان التداخل العائليّ؛ استبيان تقييم سيرورات العلاج المُعَدّ للأهل (MPOC-20)؛ استبيان الموارد والتوتّر (QRS-F)؛ استبيان تقييم سيرورات العلاج المُعَدّ للمهنيّين (MPOC-SP). قام الأهل بتعبئة الاستبيانات الثلاثة الأولى، وقام المهنيّون بتعبئة الاستبيان الرابع. تُرجمت جميع الاستبيانات إلى اللغة العربيّة، وجرت ملاءَمتها للسياق الاجتماعيّ الثقافيّ لجمهور الهدف.

جرى **تنفيذ البحث** في العامين 2010- 2011، واستمرّ تنفيذه مدّة عام وأحد عشر شهرًا، وشمل عددًا من المراحل: بداية، قام المشاركون في البحث من المؤسّستين بتعبئة الاستبيانات، وأُجريت بعدها مقابلات معمّقة مع الأهالي. جرى لاحقًا تطوير برنامج التداخل، ثمّ طُبّق في إحدى المؤسّستين. بعد انتهاء البحث، قام المشاركون من مجموعة التداخل ومجموعة الرقابة بتعبئة الاستبيانات مرّة أخرى.

تحليل البيانات: نُفّذ تحليل مضامين المقابلات العميقة لغرض تشخيص وترميز فئات دلالات، وتنظيمها في قوالب ومواضيع، والعثور على علاقات تبادليّة في ما بينها. البيانات التي استُخلصت من الاستبيانات جرى تحليلها بواسطة امتحانات إحصائيّة لا- بارامتريّة (-non parametric) بعد أن تبيّن في الفحص الأوّليّ أنّ متغيّرات البحث لا تتوزّع توزّعًا احتماليًّا طبيعيًّا. جرى استخدام اختبار Wilcoxon Test لتحليل البيانات بغية فحص الفروق في متغيّرات البحث داخل مجموعة التدخّل ومجموعة الرقابة. في نهاية البحث، جرى استخدام اختبار Mann-Whitney Test لتحليل البيانات ابتغاءَ فحص الفروق القائمة بين مجموعة البحث ومجموعة الرقابة في حجم التغيير في المتغيّرات.

النتائج

النتائج النوعيّة: أظهر تحليل المقابلات وجود ثلاثة موضوعات مركزيّة: اختيار الإدراج في المؤسّسة كحلّ يتسبّب في أقلّ درجة من الأسى؛ تراكم الصعوبات بسبب الشحّ في مصادر الدعم؛ مجهود متواصل لتحقيق الوالديّة الجيّدة. في الموضوعة الأولى، استعرض الأهل عمليّة الانتقال من التعامل مع الإدراج كنوع من الإهمال والهجر لأبنائهم، عَبْرَ اختياره قسرًا على أنّه البديل الوحيد الذي يتسبّب في أقلّ ألمٍ ممكن، وصولاً إلى تقبُّل الإدراج كحلّ ثابت -لكن ليس الأمثل بالضرورة- يترافق مع مشاعر الأسى والفقدان والذنْب، والأحاسيس العميقة المتضاربة.

تعرض الموضوعة الثانية العوامل التي أثّرت على اتّخاذ القرار، والتي تبلورت على ضوء تراكم الصعوبات في تربية الأفراد ذوي المحدوديّة في الإطار المنزليّ. فكلّما كبُر هؤلاء، طرأ تفاقم في صعوباتهم الأدائيّة، وتلاشت تدريجيًّا الآمال في شفائهم، ووجد الأهل صعوبات في تلبية احتياجاتهم اليوميّة، في مقابل الوفاء بالالتزامات الوالديّة والعائليّة الأخرى. طرح الأهل كذلك الخوف من إلحاق الضرر بالأبناء الآخرين في العائلة، بسبب صبّ غالبيّة طاقاتهم في

العناية بالولد ذي المحدوديّة، وبسبب العنف الذي يمارسه هذا الأخير تجاه أفراد العائلة الآخرين. الصعوبات التي يواجهها الأهل تكشف النقاب عن السياق الاجتماعيّ- الثقافيّ الذي يتميّز بنقص شديد في الموارد والخدمات، وشحّ في الدعم العائليّ، في التعامل الاجتماعيّ السلبيّ الواصِم.

الموضوعة الثالثة تعبّر عن النحو الذي يتصوّر فيه الأهل دَوْرَهم الوالديّ ومحدوديّة ابنهم، وتأثيرها على قدرة الأهل على اتّخاذ قرار إدخاله إلى المؤسّسة، والمحافظة على استمراريّة تداخلهم في حياته بعد الإدراج. بحسب ما يقول الأهل، إنّ العوائق التي وضعت صعوبات أمام تداخلهم اقترنت بالعائلة وببيئة المؤسّسة المادّيّة والاجتماعيّة والتنظيميّة. هذه الموضوعة تشدّد على أهميّة تعزير منهج "العائلة في مركز المؤسّسة".

النتائج الكمية: تحليل البيانات التي استُخلصت من الاستبيانات التي عُبّئت في بداية البرنامج ونهايته يُثبّت الفرضيّات على نحوٍ جزئيّ. في مقابل انعدام التغيير الحاسم في مجموعة الرقابة في جميع مؤشّرات النتيجة، قام البرنامج على نحوٍ حاسمٍ (من الناحية الإحصائيّة) بتطوير مفهوم الأهل في مجموعة التدخّل لدرجة مشاركتهم في اتّخاذ القرارات المتعلّقة بأبنائهم. فضلاً عن ذلك، عثرنا على نزعة لتثبيت (إحصائيّ) في جزء من دلائل مؤشّرات تقييم عمليّات العلاج (MPOC, MPOC-SP) في مجموعة التدخّل، مع فجوات بين الأهل والمهنيّين. أفاد الأهل بحصول تعزُّز لتصوُّرهم للخدمات في المؤسّسة كتلك التي تولي الأولادَ والعائلةَ الاحترامَ وتلاءَم لاحتياجاتهم. على العكس من الأهل، أفاد المهنيّون بحصول تحسُّن في تصوُّرهم للخدمات كتلك التي توفّر معلومات عينيّة للأهل حول أبنائهم. هذا التحسين ظهر على نحوٍ حاسم (من الناحية الإحصائيّة) كذلك عند المقارنة بين المهنيّين في مجموعة التدخّل ومجموعة الرقابة. على الرغم من ذلك، لم نعثر على فروق حاسمة (من الناحية الإحصائيّة) في متغيّرات البحث الأخرى بين بداية البرنامج ونهايته، ولم نعثر على فروق في تغيُّر المؤشّرات المختلفة بين المجموعات بعد انتهاء برنامج التدخّل.

نقاش واستنتاجات

أظهرت نتائج البحث أنّ إدراج الأولاد ذوي المحدوديّة العقليّة في المؤسّسة يشكّل مسارًا معقّدًا ومتواصلاً من المواجهة الوالديّة، يبدأ قبل مدّة طويلة من اتّخاذ القرار، ولا ينتهي بعد الإدراج. تُظهِر النتائج كذلك إمكانيّة تعزيز تداخل العائلات في حياة أبنائها الذين يقطنون في المؤسّسات التي تتّبع نظام "الداخليّة"، من خلال برنامج تدخّل ملائم.

أفضى البحث إلى عدد من الاستبصارات النظريّة والإمبريقيّة المهمّة: **على المستوى الإمبيريقيّ توثّق** النتائج التعامل مع الإدراج في المؤسّسات الداخليّة كظاهرة غير معياريّة في المجتمع العربيّ والتي تختلف عن المفاهيم الموثّقة في المجتمعات ما بعد الصناعيّة. على المستوى النظريّ، يعزّز البحث الحاليّ الادّعاءات القائمة حول أهمّيّة البيت كحيّز أمثَل للأولاد ذوي المحدوديّة العقليّة، لكن بوجود فرق مهمّ: على العكس من التمحور الدارج في صفوف حركة اللا- مَأْسَسة في الولد ذي المحدوديّة كفرد (قائم بذاته)، يشدّد البحث على الفرد (بمن في ذلك الولد ذو المحدوديّة) كجزء من الوحدة العائليّة، بما يحمله الأمر من التزامات أخلاقيّة

وثقافيّة من قِبَل الوالدين للمحافظة على هذه الوحدة المتكاملة.
إضافة إلى ذلك، العلاقة بين المواقفِ تجاه المؤسّسات الداخليّة ومفهومِ الذات كجزء من العائلة والمجتمع المحلّيّ، هذه العلاقة تحمل إسقاطات عامّة أكثر على المفاهيم المتعلّقة بمسألة الرفاه. وعلى العكس من النزعة القائمة في الأدبيّات البحثيّة للتّعبير عن هذه المفاهيم بمفردات كونيّة وفردانيّة، يُظهر البحث الحاليّ أنّ هذه المفاهيم مترسّخة في المدلول الجَمعانيّ للهُويّة والولاء. في الوقت ذاته، يطرح البحث علامات استفهام حول ادّعاءات جوهرانيّة ترى أنّ هُويّات ذوي التوجُّه الجَمعانيّ تشجّع على ممارسة سلوكيّات ساكنة ومحدّدة سلفًا، إذ تُظهر النتائج أنّ سلوكيّات الأهل ومفاهيمهم كانت ديناميّة، واقترنت طبيعتها بالسياق والحالة والعلاقات، الأمر الذي يرمز إلى حقيقة أنّ النزعة الجَمعانيّة لا تنفي وجود أساس متضارب ثابت في قاعدتها. عند اختيارهم حلاً غير مقبول من الناحية الاجتماعيّة، عبّر الأهل عن وكالة فاعلة فردانيّة، لكنّهم في الوقت ذاته قاموا بذلك لدوافع جماعيّة تُشدّد على قيم مركزيّة في المجتمع تؤكّد أنّ العائلة أهمّ وأكثر قيمة من احتياجات جزء من أعضائها.
على العكس من التمحور القائم في الأدبيّات البحثيّة في العوامل السيكولوجيّة الفرديّة التي تقف من وراء القرار (ريمرمان، 1997)، يقترح البحث الحاليّ أنموذجًا نظريًّا متعدّد الأبعاد لتحليل مستوى تعقيد قرار الأهل وتعامُلهم المليء بالتردّد والتخبّط. تُظهِر النتائج صورة مركّبة بحسبها تَعامَلَ الوالدان مع قرارهم كنوع من المسؤوليّة والقدرة الوالديّة، في موازاة الإحساس بالإخفاق كوالدين. تبيّن أنّ قرار إدراج الابن في المؤسّسة كان موجعًا، لكنّه القرار الأكثر عقلانيّة -إذا اخذنا بعين الاعتبار الواقعَ الذي عايشاه، والتزاماتِهم تجاه سائر أفراد العائلة-. بعبارة أخرى: اختار الأهل الإدراج تبعًا لإدراكهم الشامل والشموليّ للدور الوالديّ، على الرغم من شعورهم بالألم والذنب.
بالإضافة إلى المدلول الوالديّ والثقافيّ، تشدّد النتائج على الأبعاد السياسيّة والاقتصاديّة لظاهرة الإدراج في المؤسّسات؛ إذ ظهر ارتباطها بالنّقص في الموارد والخدمات داخل المجتمع المحلّيّ. أحد الاستنتاجات التي توصّل إليها البحث هو أنّ تطوّر حركة اللا- مَأْسَسة في الدول ما بعد الصناعيّة لا يتعلّق بالقيم التي تشدّد على أهمّيّة العائلة وموقعها المركزيّ فحسب، وإنّما كذلك (وربّما في الأساس) بدرجة وفرة ومُتناوليّة خدمات الدعم المجتمعيّ للعائلات.
علاوة على ذلك، تُظهر النتائج حصول عمليّة إدراج متفرّدة تنعكس في اتّخاذ قرار فجائيّ وتطبيقه على نحوٍ خاطف، دون المرور في مرحلة بَيْنيّة، وبعد زيارة واحدة في مؤسّسة داخليّة واحد. تختلف ميّزات هذه السيرورة عن الأنموذجات القائمة التي تصف اتّخاذ القرار وتطبيقه كسيرورة تدريجيّة تمتدّ في بعض الأحيان سنوات عديدة، وتضمّ عدّة مراحل (التفكير؛ النيّة؛ القرار)، وتشمل تخبُّطات حول بدائل السكن القائمة.
اقترن تطبيق القرار بمشاعر الأسى والفقدان والشعور بالذنب، وهي مشاعر حاول الأهل مواجهتها بغية التصالح مع واقع الإدراج. يمكن لهذه السيرورة أن تكون متواصلة، عندما يتوافر للمؤسّسة حيّز واسع لمساعدة الأهل، لا سيّما عبر فتح مسارات فاعلة لتعزيز التداخل العائليّ. يعرض الأنموذج الحاليّ أنموذجًا ديناميًّا يرى في التداخل العائليّ تعبيرًا عن الطريقة الذي ينظر فيها الأهل إلى المسؤوليّة الوالديّة بعد عمليّة الإدراج. بحسب هذا

الأنموذج، تشكّل المشاركة نتاجًا للتفاعل المتبادل بين العائلة، والسكّان، والمؤسّسة.

في المنحى التطبيقيّ، يعرض البحث الحاليّ أنموذجًا لتعزيز التداخل العائليّ عبر تحسين جودة ووتيرة التفاعل بين العائلة والمؤسّسة، من جهة، والعائلة والسكّان، من جهة أخرى. النتائج التي تشير إلى المساهمة الجزئيّة التي قدّمها البرنامج تُعزّز الحاجة إلى تنفيذ تدخّلات طويلة الأمد تُلاءِم لبيئة المؤسّسة الفيزيائيّة والاجتماعيّة والتنظيميّة. من شأن تدخّلات من هذا النوع أن تعزّز العلاقة العائليّة وتشجّع تداخل الأهل في اتّخاذ القرارات المتعلّقة بأبنائهم. أضف إلى ذلك أنّ الفجوة التي عُثِر عليها بين الأهل والمهنيّين في النظرة إلى الخدمات القائمة في المؤسّسة، تسلّط الضوء على ضرورة المبادرة إلى التدخّلات التي من شأنها تعزيز وعي الطاقم المهنيّ وإدارة المؤسّسة لاحتياجات العائلات، وتحسين كفاءاتهم في العمل معها. في هذا السياق، نذكر أنّ المعالجين الوظيفيين(بما يحملون من فهم للفلسفة التي تقف يرتكز إليها تنفيذ العلاج المتمركز في العائلة)، يتبوّأون مكانة مركزيّة في تطوير وتطبيق تدخّلات تزيل العوائق التي تقف أمام التداخل العائليّ، وتحسين الأداء الوالديّ في هذا السياق من المؤسّسات الداخليّة.

في المنحى الميثودولوجيّ، تتمثّل مساهمة البحث الحاليّ في استخدام منهجيّة البحث التداخليّ التي تُعتبر منهجيّة تطبيقيّة، وذات صلة بالمجال الصحّيّ، وتلائم المبادئ الأساسيّة لمهنة العلاج الوظيفيّ، وبمقدورها الدفع قُدُمًا بالعمل الذي يرتكز على توجُّه "العائلة في المركز". اعتمد برنامج التدخّل في البحث الحاليّ على نتائج تحليل مقابَلات معمّقة أُجْرِيَت مع الأهل وبَنَتْها مجموعةٌ من الأهل والمهنيّين الذين قاموا بتحديد الاحتياجات، وطوّروا البرنامج وشاركوا في تطبيقه. بهذا المفهوم مكّن البحث التداخليّ من تطبيق مسار متميّز قِوامُهُ التمحْوُر في مشاكل الأهل واحتياجاتهم، وتشجيعهم على أخذ دور فاعل في تحسين جودة حياتهم كعائلة، وحياة أبنائهم ذوي المحدوديّة. من ناحية أخرى، مكّن استخدام منهجيّات البحث الكمّيّة من أجل تقييم فاعليّة البرنامج، مكّن من مقارنة البيانات المتقاطعة، وساهم في تعزيز مصداقيّة البحث وتثبيت النتائج وتعميمها.

عانى البحث من عدد من الصعوبات، نحو: حجم العيّنة، والاعتماد على تقارير استرجاعية من قِبَل الأهل، والتوزيعة الجغرافيّة للجمهور العربيّ في إسرائيل، والفجوات الزمنيّة في قياس ما ساهم فيه البرنامج للمشاركين فيه. نقترح مواصلة بحث الظاهرة في صفوف مجموعات ثقافيّة أخرى، ذات محدوديّات مغايرة، في مناطق مختلفة من البلاد، على أن تشمل العيّنة ساكني مؤسسات داخليّة وعائلات تربّي أبناءها ذوي المحدوديّة في البيت. فضلاً عن هذا، نقترح إجراء أبحاث طويلة الأمد لفحص فاعليّة التدخّلات الموجَّهة لتعزيز المشاركة العائليّة، بحيث تتضمّن هذه الأبحاثُ استخدامَ منهجيّات بديلة لتجميع المعلومات -كالمشاهدة المباشرة (على سبيل المثال).

استعداد أصحاب العمل لتشغيل شخص مع تخلّف عقليّ على ضوء مرسومات الحدّ الأدنى الملاءم من الأجور

معيان فاين
الإشراف الأكاديمي : البروفيسور إيلانه دوفدوفاني
وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة حيفا
2013
(الرقم في الكتالوج: 591)

يشغل العمل دورا مركزيا وحاسما في قدرة الأفراد على تحقيق الهُويّة والمكانة الاجتماعية، الإحساس بالإنجاز، وبالقيمة الذاتية. كما يمكّن العمل من تحقيق نشاط تبادلي اجتماعي) هَرباز; 20032003Moore,Feist Price,Alston,)، إذ يلبي العمل احتياجات اجتماعيّة، ويصون العلاقات القائمة، ويعزز القيمة الذاتيّة لدى الفرد Ward & baker,2005))، كما ويساعد في تصميم شخصيّته وانتمائه وهُويته. يلبي العمل للفرد ذي المحدودية حاجته لأن يكون مُنشغلا ومنتجا، وبالإضافة إلى حاجته للانتماء وللتقبّل الاجتماعي(دوفدوفاني وناؤور، 2004).

يشكّل الأفراد ذوي المحدوديّة إحدى المجموعات المهمّة التي تتغيّب عن المشاركة في القوّة العاملة (ناؤون، كينيغ، وفولدا تساديك، 2006). تعاني هذه الشريحة من معوّقات تخصها دون غيرها: يعاني الأشخاص ذوي التخلف العقلي من شح في الموارد الشخصيّة، ومن خيارات قليلة، ومن غياب المرونة وغياب حرية اختيار طريقهم. العمل كسيرورة لإعادة التأهيل يرفع من خياراتهم، ويعيد لهم المرونة وحرية اختيار الطريق (لوريا ودفدفاني، 2009).

يشهد العقد الأخير نزعة عالمية لسن قوانين تعمل على مساواة الحقوق للمعاقين في العام. القانون الأول الذي سنّ في هذا المضمار هو قانون مساواة حقوق المعاقين في الولايات المتحدة الأمريكيّة في العام - 1990 -ADA
Americans (with Disabilities Act, 1990) والذي شدد على المسؤولية التي تتحمّلها الدولة في العمل من أجل تحقيق المساواة في جميع المرافق الحياتية، بما في ذلك في المواصلات، ومتناوليّة البنايات العامة، والتشغيل (أرامي وريمرمان، 2005).

كان لقانون مساواة حقوق ذوي المحدوديّة الامريكي بالغ الأثر على المستوى الدوليّ، لا سيّما في المجتمعات الغربيّة، إذ قام بتحديد معايير جديدة لحقوق الإنسان، من خلال حماية حقوق ذوي الإعاقة، وحاول النهوض بهذه الشريحة السكانية، ودفعها من هامش المجتمع إلى قلب التيار المركزي(طيلر,2001).

في العام 2007 صادق الكنيست على قانون حقوق الأشخاص ذوي المحدودية الذي يجري تشغيلهم في إطار إعادة التأهيل، والذي ينظم حقوق ومكانة العمّال ذوي المحدودية الذين يعملون في إطار إعادة التأهيل. يحظر القانون التميز ضدّ هؤلاء، ويحدّد من هم الأفراد الذين يندرجون تحت تعريف إعادة التأهيل بحسب قدراتهم في العمل، ويحدّد طريقة احتساب أجرهم. (قانون حقوق الأفراد ذوي المحدودية الذي يعملون في إطار إعادة التأهيل (تعليمات مؤقتة)- 2007). في العام 2002 وُضعت في إسرائيل مرسومات الحدّ الأدنى من الاجر الملاءم

لعامل ذي محدودية وذي قدرة عمل ناقصة، والذي يعمل في مكان عمل غير محمي، وذلك بهدف تعزيز انخراط ذوي المحدوديّة في العمل، وللتحفيز على انخراطهم في سوق العمل (ألفاسي2009، زوهر 2007)

المواقف التي يتبناها أصحاب العمل تحمل أهميّة حاسمة في تشغيل الأشخاص ذوي التخلف العقلي. ((Hernandez,Cometa,Velcoff,Rosen,Schober&Luna ,2007.

تسود في صفوف المشغلين مخاوف كثيرة ومتنوّعة حيال تشغيل شخص مع تخلّف عقلي، بعضها مخاوف اقتصادية تتعلّق بمدّة التأهيل وكلفة إدخال التعديلات على مكان العمل، ومخاوف اجتماعيّة في سياق تغيير أنماط العمل على ضوء إدراج شخص ذي تخلف عقلي(ريمرمان ويناي,1997, Peck & Kikbrided,2000). ثمة عوائق تؤثر على مواقف المشغل إزاء تشغيل شخص يعاني من تخلّف عقلي، لكن بعض المشغلين يحملون مواقف إيجابية تجاه تشغيل الشخص الذي يعاني من تخلف عقلي.

يتبين من استعراض الأدبيات البحثية أن "عنق الزجاجة" بكل ما يتعلق بتشغيل الشخص المتخلف عقليا يرتبط بالتعرّف على هذه الفئة السكانية، ويرتبط أيضاً بالتشغيل الاوليّ.

يتبيّن من الأبحاث التي تناولت مواقف الجمهور العالم أن التواصل المسبق والاطلاع على نوع الإعاقة يحملان أهمية كبيرة في تحسين المواقف تجاه هذه الشريحة، وينسحب الأمر على مواقف المشغّلين، الذين يستطيعون تحسين حظوظ تشغيل هؤلاء تحسينا بالغاً.(ماندلر وناؤون، 2003 ؛ريمرمان وآخرون ,1997 Morgan & Alexander,2005;).

تمثّل هدف البحث في مراجعة إسقاطات مرسومات الحد الأدنى من الأجر الملاءم على قابلية المشغلين لتشغيل شخص ذي تخلف عقلي، والأسباب التي قد تساعد في بناء موقف إيجابي تجاه الشخص ذي التخلف العقلي. لذا جرى فحص خمس فرضيات:

* المشغّلون من ذوي الاطلاع على مرسومات أجر الحد الأدنى الملاءَم ، سيعبّرون عن استعداد أكبر لتشغيل اشخاص ذوي تخلف عقلي.
* المشغّلون من ذوي المواقف الإيجابية تجاه الشخص ذي التخلف العقلي سيعبّرون عن استعداد أكبر لتشغيل شخص من ذوي التخلف العقلي من المشغلين ذوي المواقف الاكثر سلبية.
* كلّما تحلى المشغّلون بمستوى تعليميٍ أعلى، سيزيد استعدادهم لتشغيل الشخص ذي المحدوديّة العقلية.
* المشغّلون الذين سبق لهم أن تعرفوا على شخص متخلف عقليا، سيعبّرون عن استعداد أكبر لتشغيل شخص ذي تخلف عقلي.
* كلّما كانت المصلحة التجارية أكبر(في عدد العاملين) سيزيد الاستعداد لتشغيل شخص من ذوي التخلف العقلي.

بالنسبة لكل واحدة من الفرضيات جرى فحص الموقف بحسب ثلاثة مركبات: التأثير الإيجابي لعمل الشخص ذي التخلف العقلي على المصلحة والعمّال، والإسقاطات الإيجابيّة على الشخص المتخلّف عقليا على ضوء انخراطه في مكان العمل، والتعامل مع الفرد كصاحب مهارة تشغيلية، وقدرة على الانخراط في العمل.

شملت عيّنة الفحص 97 شخصا من مجالات الصناعة والتّجارة والخدمات. 39 منهم

يشغّلون أشخاصا من ذوي التخلف العقلي، وَ 40 شخصا لا يشغّلون أشخاصا من ذوي التخلف العقلي.

شملت أداة البحث ثلاثة استبيانات- استبيان ديمغرافي، واستبيان مواقف تجاه تشغيل الأشخاص من ذوي التخلّف العقلي(ATEPSD)، واستبيان تواصل مع أشخاص من ذوي التخلّف العقلي

قام البحث بفحص ما إذا كانت التشريعات الاجتماعية تؤثّر عمليا على المكانة الاجتماعية للشخص ذي التخلف العقلي وعلى دمجه في المجتمع، وهل يشكل التشريع أداة ناجعة بما فيه الكفاية للتأثير على تغيير مواقف المشغّلين تجاه تشغيل أشخاص يعانون من تخلّف عقلي. تُظهر نتائج البحث أنّ المشغلين الذين اطلعوا على مرسومات الحد الأدنى الملاءَم من الأجور يتعاملون مع الفرد ذي التخلف العقلي كشخص ماهر من الناحية التشغيليّة، مقابل المشغلين غير المطّلعين على هذه المرسومات. على الرغم من ذلك ليس ثمة تأثير مباشر للدراية بهذه المرسومات على الاستعداد لتشغيل شخص من ذوي التخلف العقليّ.

يمكن الاستنتاج من ذلك أنّ القانون ليس كاف بحدّ ذاته لخلق تغيير فعليّ ووعي اجتماعي. ثمّة حاجة لاستدخال اجتماعي لأهميّة تشغيل ذوي التخلف العقليّ، على ما يحمله الأمر من جوانب إيجابية.

تُعزّز نتائج البحث الخلاف القائم في الأدبيات المهنية (التي تتناول إعادة التأهيل) حول أهمية المتغيّرات الديمغرافية. لم يُظهر البحث وجود تأثير لمرّكب التحصيل العلمي على الاستعداد لتشغيل أفراد من ذوي التخلف العقليّ، ولم يشكل حجم المصلحة التجاريّة مُركّبا يؤثّر على الاستعداد للتشغيل.

إلى ذلك تُعزّز نتائج البحث العلاقة بين مركّب التعارف والتواصل المسبق من قبل المشغلين مع شخص من ذوي التخلّف العقلي والاستعداد لتشغيل شخص كهذا في المصلحة.

يساهم البحث في تأسيس فهم أوسع للعوامل التي تؤدّي إلى بناء المواقف تجاه ذوي التخلّف العقليّ، ويوفّر معلومات إضافيّة للعاملين في مجال إعادة التأهيل حول المجالات التي تدعو الحاجة فيها إلى تعزيز وتطوير الاتصال والتعارف بغرض تحسين المواقف الإيجابيّة تجاه هذه الشريحة السكانيّة.

يقترح البحث توسيع استخدام التسويق الاجتماعيّ بغرض الارتقاء بمكانة ذوي التخلّف العقلي، بالإضافة إلى تذويت التشريعات ودمجها في المجتمع. يتمحور منهج التسويق الاجتماعيّ حول تأثير الحملة التسويقيّة على تغيير أنماط سلوك سلبية وعلى رفاهيّة الزبائن (بوهام,2003). على ضوء التغييرات الاقتصادية أصبح السوق على درجة أعلى من التنافس. يُطلب من كلّ منظمة أن لا تكون جذّابة من الناحية الاقتصادية فحسب، بل أيضا من الناحيتين الاجتماعيّة والعقائدية. بحد ذاته، يقدّم تشغيل الفرد ذي التخلّف العقلي للمصلحة التجارية مكسباً مزدوجا- تشغيل فرد بأجر يقلّ عن أجر الحد الأدنى، وتسويق المصلحة كتلك التي تتزيّن بقيم اجتماعية ومسؤوليّة تجاه المجتمع المحلي الذي تتواجد داخله.

تطوير الدمج المجتمعيّ لأشخاص من ذوي المحدودية العقليّة، وإجراء تشخيص مزدوج على يد أفراد الطاقم الداعم

دوتان سيغال
الإشراف الأكاديمي: د. شيرلي ويرنر

وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، الجامعة العبرية
2013
(الرقم في الكتالوج: 594)

خلفية

في شهر أيلول من العام 2012 وقّعت إسرائيل على معاهدة الأمم المتّحدة حول حقوق الأفراد ذوي المحدوديّة (2006). تستوجب هذه المعاهدة اتخاذ خطوات عمليّة للمضيّ قدما بحقوق ذوي المحدودية نحو المساواة والانخراط في المجتمع. تبنّي هذه المعاهدة يعكس تغييرا في التعامل مع حقوق ذوي المحدوديّة بكلّ ما يتعلق بمكانتهم داخل المجتمع، والإدراك أيضاً أنّ جودة حياتهم ستتأثر إيجابيّا من علمية الاحتواء والدمج الاجتماعيّ. على خلفية هذا المسار يجري تطبيق سياسة تُشجّع ذوي المحدودية العقلية على السكن داخل المجتمع المحلي بعامّة، وفي إطار المساكن المجتمعية بخاصة، ومن خلال مرافقة يحصلون عليها من قبل طاقم داعم يقود علمية الدمج المجتمعي في تنويعة من المجالات، بالتعاون مع أشخاص من ذوي المحدوديّة العقليّة وأبناء عائلاتهم. إلى ذلك، فمن المعروف أنّ لدى الأفراد الذين خضعوا لتشخيص مزدوج (محدوديّة عقلية ومشكلة سلوكية، أو مرض نفسي) احتياجات خاصة إضافية تفرض الكثير من الصعوبات على علمية الانخراط المجتمعي. تناولت أبحاث مختلفة مواقف أفراد الطاقم تجاه الدمج المجتمعيّ، لكن التناول البحثيّ للعلاقة بين هذه المواقف وبين تنفيذ خطوات من شأنها تعزيز الدمج المجتمعيّ شحيح للغاية. علاوة على ذلك لم تُفحص مسألة تنفيذ أنشطة تُعزّز الدمج المجتمعي من خلال المقارنة بين الأفراد ذوي المحدودية العقلية والأفراد ذوي التشخيص المزدوج. إلى ذلك فثمّة عوامل ديمغرافيّة وتشغيليّة إضافية ترتبط بحجم وعمق الدمج المجتمعيّ لأفراد من ذوي المحدودية العقلية.

ابتغى البحث الحالي تقصّي أثر العوامل التي ترتبط بتنفيذ نشاط يُعزّز الدمج المجتمعيّ من قبل أفراد الطاقم الداعم في أطر الإسكان المجتمعيّ. جرى فحص الروابط بين تنفيذ أنشطة تُعزّز الدمج المجتمعي لذوي المحدوديّة العقليّة مع مواقف أفراد الطاقم تجاه الدمج المجتمعيّ، وميّزات ديموغرافيّة وتشغيليّة. تناولت المتغيّرات الديموغرافية جِنْدِرَ وسنّ وسنوات دراسة أفراد الطاقم، أما المميّزات التشغيلية فتناولت حجم إطار السكن، والتأهيل، والدراية بمبادئ الدمج المجتمعي، ومستوى التفتيش (المراقبة) في الإطار. جرى فحص عامل مركزيّ إضافي يتعلّق بحجم النشاط الذي ينفّذه أفراد الطاقم لتدعيم الدمج المجتمعي، هو وجود تشخيص مزدوج في صفوف القاطنين في المسكن.

فرضيات البحث

الفرضية المركزية التي طرحها البحث هي أنه سيتمّ العثور على ارتباط إيجابي بين مواقف

الطاقم تجاه الدمج المجتمعيّ وبين تنفيذ مَهمّات تُدعّم الدمج المجتمعي، بحيث يقوم أفراد الطاقم الذين يتبنّون مواقف أكثر إيجابيّة تجاه الدمج المجتمعيّ بتنفيذ مزيد من المهمات التي تعزّز الدمج المجتمعي. نصّت فرضية مركزية إضافية على إيجاد فرق في المواقف التي يتبنّاها الطاقم تجاه الدمج المجتمعي، وفي حجم تنفيذ مهمّات دمج مجتمعي بالنسبة لأفراد ذوي تشخيص مزدوج، بحيث تكون المواقف تجاه دمج شخص ذي محدودية عقليّة أكثر إيجابية من المواقف تجاه الدمج المجتمعي لشخص ذي تشخيص مزدوج. تناولت فرضيات البحث الثانوية العلاقات بين ميّزات ديموغرافية وتشغيلية وتنفيذ مهمات تُعزّز الدمج المجتمعي.

ضمت أدوات البحث استطلاعا جرى تنفيذه من خلال استبيانات من صيغتين جرت تعبئتها من قبل 107 من أفراد الطواقم التي تعمل في تقديم الدعم المباشر لذوي المحدوديّة العقليّة والتشخيص المزدوج في إطار الإسكان المجتمعيّ. جرت عملية اخيار عيّنات من أطر سكنيّة مركزية تُدار من قبل جمعية "أكيم" في المدن الكبرى في البلاد. وقع الاختيار على جمعية "أكيم" لكونها تعمل بحسب توجيهات وإشراف شعبة رعاية الفرد ذي المحدوديّة في وزارة الرفاه. وتعتبر من أكبر مزوّدي خدمات السكن المجتمعيّ، وتوفر جميع أنواع خدمات الإسكان المجتمعيّ. يشار أن الباحث يعمل في إطار الإسكان "أكيم" تل أبيب، لذا فلديه قدرة على الوصول إلى الفئة السكانيّة التي أُخضعت للبحث. أجاب نصف المشاركين على صيغة تناولت المحدودية العقليّة، وأجاب النصف الآخر على صيغة تناولت التشخيص المزدوج.

الصيغتان متشابهتان من حيت الشكل باستثناء استبدال " المحدودية العقلية" في الصيغة الاولى بـ" التشخيص المزدوج" في الصيغة الثانية.

ضمّ استبيان البحث أربعة أجزاء وهي:

- تطرّق القسم الأول لتفاصيل المشاركين الديموغرافية والتشغيلية.
- تطرّق القسم الثاني لمواقف تجاه الدمج المجتمعيّ لأفراد مع محدوديّة عقلية وتشخيص مزدوج، كما جرى قياسه بواسطة استبيان المواقف تجاه الدمج المجتمعي الذي يعرض أربع سلالم قياس تتناول مواضيع التمكين، والإقصاء، والحماية والتشابه.
- راجعَ القسم الثالث الأسبقية الممنوحة لتنفيذ مَهمّات الدمج المجتمعي.
- مكّن القسم الرابع من التطرّق لمواضيع تتعلق بالدمج المجتمعي.

بحسب التقييم الأوّلي، فقد عُثر في جميع الأطر على قاطنين جرى تشخيصهم كذوي محدودية عقلية، وعلى قاطنين جرى تشخيصهم كذوي تشخيص مزدوج: محدوديّة عقلية ومرض نفسي أو مشاكل سلوكية، لذا ساد الاعتقاد أن لجمل المرشدين دراية بالفئتين السكانّيتين.

نتائج

لم تصادق النتائج على الفرضية الاولى التي ادعت أننا سنعثر على مواقف أكثر إيجابيّة تجاه ذوي المحدوديّة العقلية مقابل أشخاص من ذوي التشخيص المزدوج، وستُنفّذ نشاطات أكثر تصبُّ في دعم الدمج المجتمعي للمجموعة الأولى، ولم يعثر على فرق حاسم (من الناحية الإحصائية) بين المجموعتين. قيست مواقف إيجابيّة لأعضاء الطاقم تجاه دمج مجتمعي في مجالات التّمكين والإقصاء والتشابه. بالنسبة لمجال الحماية فقد سُجّلت مواقف سلبية، إذ مال أعضاء الطاقم لتبنّي مواقف تتمثّل في أنّ الأشخاص من ذوي المحدوديّة العقليّة

يحتاجون لحماية كبيرة أمام مخاطر تكمن في الحياة داخل المجتمعات المحليّة. على عكس فرضيّات البحث، لم يُعثر على علاقة بين المواقف الإيجابية وتنفيذ نشاطات تُعزّز الدمج المجتمعي. فعليا لم يتواجد سوى سلم التشابه بعلاقة سلبيّة مع تنفيذ مَهمات الدمج المجتمعي.

عُثر على نوعين مركزيّين من المهمات التي تُعزز الدمج المجتمعي. المجموعة الأولى من المهمّات تتمحور في الساكنين، وفيها يُوفّر أفراد الطاقم دعما بسيطا نسبيا لنشاطات تعزّز الاندماج المجتمعي والتي يُطلب من القاطنين تنفيذها مباشرة. مجموعة ثانية من المهمّات تتمحور في الطاقم وتتميّز بمَهمّات اكثر تعقيدا وتتطلّب مبادرة وتداخلا، ويُطلب من عضو الطاقم القيام بها بغية تدعيم الدمج المجتمعيّ للقاطنين. سُجّل معدل تنفيذ مهمّات دمج مجتمعي بين متوسط ومرتفع في صفوف أفراد الطاقم، من خلال نزعة حاسمة إحصائيا لتنفيذ المهمّات المعقّدة المتمحورة في الطاقم على نحو أقل. أظهرت نتائج البحث أيضا أنّ حجم الإطار السكنيّ والدراية في موضوع الدمج المجتمعي وسلّم التشابه من متغيّر المواقف تتنبأ 20% من التباين في متغيّر تنفيذ مهمات دمج تتمحور في القاطنين. متغيرات السن والدراية الذاتية حول الدمج المجتمعي تنبّئت بحسب النتائج 36% من التباين في متغيّر تنفيذ مَهمّات دمج تتمحور في الطاقم.

نقاش

تظهر نتائج البحث أن تحسين فرص ذوي المحدوديّة العقلية الذين يقطنون في أطر مجتمعيّة في مسألة الدمج المجتمعيّ بواسطة أفراد الطاقم الداعم، هذا التحسين يستوجب العمل في مستويات عدّة. ثمة حاجة في البداية لابتكار تعريف موحّد في صفوف الشركاء في العملية حول مبادئ الدمج المجتمعيّ وسبل تطبيقها. ثانيا، يجب إجراء تدريبات قصيرة الأمد للطواقم المباشرة، على أن تتمحور حول المعارف ذات الصلة بمبادئ الدمج المجتمعي وطريقة تطبيقه، وكذلك في موضوع تشخيص احتياجات الأشخاص ذوي التشخيص المزدوج، وبناء برامج ملائمة لصالحهم في محيطهم المجتمعيّ. حريٌّ بهذه التدريبات أن تتناول التضارب القائم في أطر السكن المجتمعيّ بين قيم الاستقلاليّة وبين ضرورة المحافظة على أمان السكان في المجتمع المحلي. إلى ذلك يجب التمحور في إجراء تدريبات للطواقم التي تعمل في أطر كبيرة تقل فيها أحجام الدمج المجتمعيّ، وكذلك تطوير سياسات وممارسات تُدعّم السكن في أطر مجتمعيّة صغيرة ذات طابع فردي. ثمة ضرورة لتعزيز المواقف الإيجابية التي يعبر عنها الطاقم تجاه الدمج المجتمعي والعمل على زيادة انخراط مفتّشي ومديري الاطر في عمليّة الدمج المجتمعيّ وتوجيهها. إلى ذلك تجب مواصلة تطوير البحث في موضوع الدمج المجتمعيّ لأفراد ذوي تشخيص مزدوج.

الذاكرة الجليّة والخفيّة في صفوف ذوي متلازمة وليامز، وذوي متلازمة داون، ومتلازمة الـ X الهشّ مقارنة بذوي النمو السليم والمستوى الذهنيّ المماثل

ميطال يحيى

الإشراف الأكاديمي: البروفيسورة حفتسيباه ليفشيتس، والبروفيسور إيلي فاكيل

وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة بار إيلان

2012

(الرقم في الكتالوج: 559)

تمثل الهدف الأساسي للبحث في فحص مسارات الذاكرة الجليّة والخفية في صفوف الأولاد من ذوي المحدودية عقليّة والتشخيصات المختلفة، وذلك مقارنة بذوي النموّ السليم والمستوى الذهنيّ المماثل. شملت عينة الفحص ذوي متلازمة X الهشّ Fragile X Syndrome)) (N = 15)، وذوي متلازمة وليامز(N = 15) (Williams Syndrome)، وذوي متلازمة داون، Down) (Syndrome) (N = 20)، وذوي النمو السليم(N = 20). مستوى التخلف لعينة الأفراد ذوي المحدودية العقلية تراوحَ بين التخلف الخفيف (IQ = 55-70) والمتوسط (IQ = 40-54).

جرى تمرير اختبار **رايفن للمصفوفات** (Raven's Colored Progressive Matrices, 1956) بغرض فحص المستوى الذهنيّ لأفراد العيّنة الاختباريّة، وبغرض تنفيذ مقارنة بين أفراد العينة ذوي التشخيصات المرضيّة المختلفة، وبين ذوي النموّ السليم.

استخدم البحث أربع أدوات، اثنتين منها لفحص الذاكرة الجليّة (اختبار **Rey AVLT- Rey Auditory Verbal Learning Test** (Rey, 1964، بصيغته العبرية) (فاكيل، 1991)، لفحص مؤشّرات التعلّم والحفاظ على الذاكرة اللفظية الجلية، وكذلك اختبار 'Rey الشكل المركّب' **Rey complex figure Test** (Rey, 1941 - لفحص مؤشرات التعلم والحفاظ على ذاكرة شكلية جلية. جرى تمرير اختبارين إضافيين- ذهني واستيعابي لفحص الذاكرة الخفية. هدف اختبار Tower of Hanoi (Cohen & Corkin, 1981)- مهمّة ذهنية، هو فحص التعلم والتذكر الفوري، والتذكر المؤجلأ والعثور على القوانين، وتخطيط خطوات، والمحافظة على معلومات خفية حيّزية شكلية. الهدف من اختبار **Serial Reaction Time** (Vakil, Kahan, Huberman, & Osimani, 2000)- مهمّة إدراكية هو فحص تسلسل حيّزي للمحفزات

تتمثل خصوصية البحث الحالي في النقاط التالية: أ. فحص نوعَي الذاكرة للأمد البعيد(LTM) في صفوف ذوي متلازمة X الهش. وكما سنفصّل في الجزء النظري فإن غالبيّة أبحاث الذاكرة في صفوف من يعانون من هذه المتلازمة تمحورت في فحص الذاكرة للأمد القصير فقط (STM). جرى فحص الذاكرة الجليّة والخفيّة في صفوف أصحاب هذه المتلازمة من خلال مقارنة المؤشّرات ذاتها في صفوف متلازمة داون ومتلازمة وليامز، وكذلك مقارنة بذوي النموّ السليم. من شأن فحص كهذا أن يلقي الضوء على طابَع العلّة في صفوف ذوي متلازمة X الهشّ مقابل المتلازمتين الأخريَيْن؛ ب. قام عدد من الأبحاث بفحص الذاكرة طويلة

الأمد في صفوف ذوي متلازمة داون وذوي متلازمة وليامز. لكنّ البحث الحالي يتميّز بالشمولية لكونه يفحص في المجال الجليّ الذاكرة اللفظيّة والمرئيّة، ويفحص في المجال الخفيّ مَهمّة ذهنية واستيعابيّة، وهو فحص يُمكّن من الحصول على معلومات حول الفرق بين كل واحد من أنواع الذاكرة في صفوف ذوي المتلازمات المختلفة.

سنتناول فيما يلي نتائج البحث في نوعي الذاكرة

الذاكرة الجلية

القسم الأول: فحص الذاكرة الجليّة في صفوف ذوي متلازمة X الهش مقارنة بذوي متلازمة وليامز، وذوي متلازمة داون، وذوي النموّ السليم.

الهدف الأول للبحث تمثّل في فحص قدرات الذاكرة الجليّة في صفوف ذوي متلازمة وليامز ومتلازمة داون ومتلازمة X الهشّ مقارنة بذوي النموّ السليم.

افترضنا أن قدرة الذاكرة الجليّة اللفظية في صفوف أصحاب النموّ السليم ستكون الأكبر من بين مجموعات البحث الأربع، إن كان ذلك في مرحلة الذاكرة الفورية أم في مرجلة التعلّم والمحافظة. إلى ذلك افترضنا أنّ قدرة الذاكرة الجليّة اللّفظية في صفوف ذوي متلازمة وليامز ستكون الأكبر مقارنة بذوي متلازمة داون، وستكون هذه الذاكرة الأدنى في صفوف ذوي متلازمة X من بين المجموعات الأربع المذكورة أعلاه.

تُظهر **نتائج البحث** أنّ مجموعة النموّ السليم تذكّرت عددا أكبر من الكلمات على نحو حاسم (من الناحية الإحصائية) مقارنة بمجموعات الفحص الثلاث الأخرى في جميع مؤشّرات الاختبار، إن كان ذلك في مرحلة التعّلم الأولى، أم في اختبار التذكّر والتعرّف، وفي الاضطراب الاسترجاعي، والاضطراب الاستشرافي. جرى التّصديق على فرضيّات البحث على نحو جزئي: تذكرّت مجموعة ذوي متلازمة داون عدد كلمات (على نحو إحصائي حاسم) أكثر من عدد الكلمات التي تذكّرها أفراد مجموعة متلازمة داون، وحصل أفراد مجموعة متلازمة X الهش على العلامة الأدنى في جميع المؤشّرات، لكن، وعلى الرغم من ذلك فقد حصلت لديهم عملية تعلّم.

تبيّن من البحث أن نمط التعلّم كان مشابها بين ذوي النموّ السليم وذوي متلازمة وليامز: لم يُعثر على فروق بين المجموعتين بكلّ ما يتعلق بدرجة التحسّن بين المحاولة الخامسة والأولى.

على الرغم من ذلك ثمّة فرق بين المجموعتين في قدرة التعلّم الأولية. كما ذكرنا فقد عثر على نمط تعلّم مغاير بين ذوي متلازمة داون وذوي متلازمة X الهش، ولم يُعثر على فرق بين المتلازمتين في درجة التحسّن بين المحاولة الخامسة والاولى.

إلى ذلك، فقد كانت علامات اختيار التشخيص مرتفعة اكثر في امتحان التذكر لدى جميع الفرق

يمكن القول في نهاية الأمر أنّ الفرق بين ذوي المتلازمات الثلاث وبين ذوي النمو السليم ينعكس أساساً في مرحلة الاكتساب، أي في مرحلة التعلّم الأولية. إلى ذلك، ظهر تشابهٌ في بروفيل

التعلّم بين ذوي متلازمة وليامز وذوي النموّ السليم، وعُثر على بروفيل تعلّم مشابه بين ذوي متلازمة داون وذوي متلازمة X الهش.

القناة البصرية: اختبار 'Rey شكل مركّب ' - Rey complex figure Test (Rey, 1941)

على عكس الاختبار اللفظي، افترضنا أنّ قدرة النسخ والتذكّر لدى أصحاب متلازمة دوان في الاختبار البصريّ ستكون الأعلى مقارنة بأصحاب متلازمة وليامز.

صدّقت النتائج على جميع فرضيات البحث في هذه القناة، باستثناء فرضيّة واحدة، وعُثر على النتائج التالية:
أ. نفّذ ذوي النمو السليم مَهمّة النسخ والتذكر أفضل من المجموعات الثلاث الأخرى على نحو حاسم من الناحية الإحصائية؛ ب. لم يُعثر في مهمة التذكّر على فروق في درجة النسيان بين المتلازمات الثلاث لذوي المحدودية العقليّة؛ الفجوة بين علامات النسخ والتذكر كانت أكبر في صفوف ذوي النموّ السليم بالذات، لا لشيء بل لأنّ علامات المتلازمات الثلاث الأخرى كانت الأدنى ووصلت إلى أسفَل الدرك (Floor Effect)؛ جـ. على عكس فرضيّة البحث، لم يُعثر على فروقات حاسمة إحصائيا بين ذوي متلازمة داون وبين ذوي متلازمة وليامز، لكنّ قدرة ذوي متلازمة داون كانت الأعلى مقارنة بذوي متلازمة X الهش.
يظهر من نتائج الامتحانين أنّ قدرة ذوي متلازمة X الهشّ في الذاكرة الجلية هي الأدنى مقارنة بالمتلازمتين الأخريين.

الذاكرة الخفية
القسم الثاني: فحص قدرة الذاكرة الخفيّة في صفوف ذوي متلازمة X مقارنة بذوي متلازمة وليامز، وذوي متلازمة داون، وذوي النموّ السليم.
أ. مهمّة ذهنية: اختبار Tower Of Hanoi (Cohen & Corkin, 1981)

تمثل هدف البحث الثاني في فحص قدرات الذاكرة الخفيّة في صفوف ذوي متلازمة وليامز، وذوي متلازمة داون، وذوي متلازمة X الهشّ مقارنة بذوي النمو السليم
افترضنا أنّ قدرة التعلّم الخفيّة لدى ذوي النموّ السليم ستكون أعلى من مجموعات البحث الثلاث الأخرى، وأن قدرة الذاكرة الخفية (الإجرائية) لدى ذوي متلازمة X الهشّ في مرحلة الـ Base line (كما في مرحلة التعلّم) ستكون أدنى من قدرة التعلّم الخفيّة في صفوف ذوي متلازمة وليامز وذوي متلازمة داون.
في عدد الخطوات تبيّن أنّ عيّنات الفحص التي تضمّ ذوي النموّ السليم وذوي متلازمة داون نفّذوا عدد خطوات أقل من عيّنات الفحص التي تضمّ ذوي متلازمة X الهش. على الرّغم من ذلك، لم تلقَ الفرضية حول متلازمة داون تصديقا، على عكس نتائج الأبحاث الأخرى، حيث لم ينفِّذ ذوو متلازمة داون عدد خطوات أقل، مقارنة بذوي متلازمة وليامز، وجاء أداء المجموعتين أقلّ من أداء ذوي النموّ السليم. قمنا بربط هذه النتيجة بطابع مَهمّة T.O.H مقابل مهمات

إجرائية أخرى جرى فحصها في أبحاث غير بحثنا.

في الفروق بين اللقاءات تبيّن أن المشاركين في الفحص قاموا بتنفيذ مهمّات أقل في اللقاءين الثاني والثالث مقارنة باللقاء الأول. ولم يُعثر على فرق في عدد الخطوات بين اللقاء الثاني والثالث. ما يعني أنّ تحسّنا قد حصل في التعلّم بعد اللقاء الأول.

فيما يتعلق بالمدّة الزمنية تبين أن مجموعة الفحص ذات النموّ السليم قد نفذت برج هانوي خلال مدّة قصيرة(بالحسم الإحصائي) مقارنة بمجموعات البحث الثلاث الأخرى. في مسألة المدّة الزمنيّة صودق على الفرضية المتعلّقة بمتلازمة داون جزئيا: مجموعة متلازمة وليامز نفّذت برج هانوي خلال مدة أطول من مجموعة متلازمة داون. لكن هذه النزعة لم تكن حاسمة إحصائيا. بالإضافة إلى ذلك لم يُعثر على فروق في المدّة الزمنية بين هذه المجموعة ومجموعة ذوي متلازمة X الهش. على الرغم من ذلك نفّذ ذوو متلازمة داون برجَ هانوي خلال مدة زمنية أقصر. مقارنة بمجموعة ذوي متلازمة X الهش.

ب. مهمّة إدراكية: اختبار Serial Reaction Time (Vakil, Kahan, Huberman, & Osimani, 2000)

تظهر النتائج أنّ ذوي النمو السليم قاموا بتنفيذ مهمة SRT في المدّة الزمنيّة الأقصر. بينما نفّذ ذوو متلازمة Xالهش في المدّة الزمنية الأطول. لم تصدّق نتائج البحث كذلك على الفرضيّة التي طرحناها حول تنفيذ أعلى لذوي متلازمة داون مقارنة بذوي متلازمة وليامز. حيث لا تختلف المدّة الزمنيّة في صفوف ذوي متلازمة وليامز عن المدّة الزمنيّة في صفوف مجموعات البحث الأخرى. على الرغم من ذلك فقط طرأ تحسّن في التعلّم في صفوف جميع المجموعات. بين المحاولة السّادسة والسابعة لم يحصل ارتفاع في المدّة الزمنيّة سوى في صفوف ذوي النموّ السليم. أي أنّ التعلّم الخفيّ (الإجرائي) لم يحصل سوى في صفوف هذه المجموعة فقط.

في **مجمل الأمر** تُظهر نتائج الاختبار الجلي (اختبار Rey AVLT - Rey Auditory Verbal Learning Test (Rey, 1964)) الذي اجريناه في بحثنا حصول تراجع في صفوف مجموعات البحث في اختبار التذكّر الحر(Free call) الذي أجري بعد مضيّ حوالي 30 دقيقة على مرحلة التعلّم المباشر. بينما جرت المحافظة على التعلّم الخفي في صفوف مجموعات البحث حتى بعد مضيّ أسبوع كامل. تصدّق هذه النتائج على الادعاء السائد في الأبحاث أنّ الذاكرة الخفيّة في صفوف ذوي المحدوديّة العقليّة تصمد اكثر من الذاكرة الجلية (الفورية). هذه النتائج تعزّز ادعاءات ريبير وزملائه(Reber et al., 1991)) أنّ التعلّم الخفيّ في صفوف ذوي النموّ السليم لا يتعلّق بمستوى ذكاء من يُخضعون للفحص. هذه الأمر يتناقض مع الطرح القائل ان التعلم الجلي يتعلق بمستوى ذكاء الأفراد الذي يُخضعون للفحص.

جودة حياة المسنّين من ذوي متلازمة داون في المجتمع العربيّ

أشرف حجازي
الإشراف الأكاديمي: البروفيسور أريك ريمرمان
وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة حيفا
2012
(الرقم في الكتالوج: 585)

تمثل هدف البحث في فحص جودة حياة ذوي متلازمة داون في المجتمع العربيّ، وقام البحث بمراجعة ودراسة هذه المسألة عبر أنموذجين (موديلَين) وهما: الأنموذج الطبي والأنموذج الأدائي- الاجتماعي. متغيّرات الأنموذج الطبي هي: الحالة الصحيّة، ومستوى المحدوديّة العقلية، والأداء اليومي، مقابل: المشاركة والاداء اليوميّ في الانموذج الأدائي- الاجتماعي. توقعنا أن يكون الاداء والمشاركة متدنّيان في مجتمع يتوفر فيه مكوّن الاستحياء بالفرد ذي المحدوديّة العقليّة، مما يُفضي إلى جودة حياة متدنية وبالتالي إلى حالة صحية سيّئة. تسلّط نتائج البحث الضوء على هذه القضايا في المجتمع العربيّ.

جرى فحص الفرضيّات البحثيّة التالية: (1) يتمتّع الأفراد ذوي المستوى العقليّ الأعلى بجودة معيشيّة أفضل؛ (2) يتمتع الأفراد ذوي الأداء اليوميّ الأعلى بمستوى معيشي أعلى؛ (3) يتمتّع الأفراد ذوي الاداء اليوميّ الأعلى بمستوى معيشي أعلى؛(4) يتمتّع الأفراد الذين يسكنون داخل المجتمع المحلي بمستوى معيشي أعلى.

ضمّت مجموعة البحث ثمانية وستين (68) بالغا من ذوي متلازمة داون ممّن يعملون في مشاريع العمل التأهيليّة (ماعس) في منطقة الشمال؛ وشمل البحث 51 من هؤلاء، 33 رجلا، وَ 18 امرأة. يعمل أفراد عيّنة الفحص في عشرة مشاريع تأهيليّة في منطقة الشمال، وجرى تشخيصهم من قبل لجنة الخدمة العلاجيّة كذوي محدوديّة عقليّة. جرى توزيع أفراد عيّنة البحث لأربع مجموعات بحسب السّن: 30-21، وَ 40-31، وَ 50-41، وَ +60-51

تُظهر النتائج أنّ متغيّريّ الأداء العقليّ والأداء اليوميّ يرتبطان ارتباطا إيجابيا حاسما (من الناحية الإحصائية) بجودة المعيشة الشاملة، بينما لم يُعثر على علاقة حاسمة (من الناحية الإحصائيّة) بين متغيّرات المشاركة في وقت الفراغ، ونوع المسكن، وجودة المعيشة العامّة.

يُظهر إلقاء نظرة أولى عدم وجود علاقة بين متغيّر المشاركة وبين جودة معيشة ذوي متلازمة داون، لكن النّظرة المتفحّصة تُظهر أنّ هذه النقطة بالذات هي مكمن قوّة الأنموذج الاجتماعي- الأدائي. تُظهر النتيجة المركزيّة أنّ المتغيّرات الطبيّة الأدائيّة ترتبط بجودة المعيشة على نحو متناسق (متناظر)، لكنّ مؤشرات المشاركة تتواجد في سياق مكوّن الأداء. ثمّة وزنٌ مركزيٌّ لمؤشّر الأداء في أنموذج جودة المعيشة، وثمّة أهمية قصوى لهذا المؤشّر في المجتمع الذي يعاني فيه الفرد من متلازمة مرئيّة وبارزة.

عند الدخول إلى نتائج تفصيليّة، تظهر نتائج البحث صورة معقدة للغاية. ثمة تأثير دراماتيكي للأداء وللمشاكل الطبيّة على جودة معيشة ذوي متلازمة داون في المجتمع

العربيّ. المثير في الأمر أنّ المشاركة الاجتماعية لا تقف في حد ذاتها بعلاقة مباشرة مع جودة معيشة ذوي متلازمة داون في المجتمع العربي، وما يعنيه الأمر هو أنّ مستويات المشاركة المتدنّية والمرتفعة تتعلّق بمستوى الأداء.

تبين في انموذج الإرتكاس Regression model أنّ المتغير ذو المساهمة المتميّزة الأعلى لتنبؤ جودة معيشة ذوي متلازمة داون في البحث الحاليّ هو المشاكل الطبيّة.

إحدى النتائج المهمة التي عثر عليها البحث الحالي والتي ترتبط بالأنموذج الاجتماعيّ- الأدائيّ للإعاقة هي العلاقة بين تفاعل المشاركة والأداء وجودة المعيشة في السياق الجندريّ. بحسب النتائج فإنّ التفاعل بين المشاركة والأداء لدى النساء من ذوات متلازمة داون تنبّأ بقوة جودة حياة هذه الشريحة، لكنّه لم يتنبأ جودة معيشة الرّجال على نحو حاسم من الناحية الإحصائية. ننطلق من فرضيّة مفادها أنّ هذه النتيجة تعكس المعوّقات الاجتماعيّة التي تواجهها النساء في المجتمع العربي دونما علاقة بالمتلازمة والإعاقة. على ضوء هذه النتيجة نستنتج أنّ الأنموذج الطبيّ يستطيع تنبؤ جودة معيشة ذوي متلازمة داون على نحو سطحي ويوفّر نظرة عامة فقط، بينما تَمكّن الانموذج الاجتماعيّ- الأدائي من تنبؤ جودة معيشة هذه الفئة السكانية على نحو أدقّ وأعمق عبر إلقاء الضوء على الجانب الأدائيّ للمتلازمة ونواحيها، بالإضافة إلى الجانب الفرديّ والاجتماعيّ بما يحمل هذا من معوّقات ومكوّنات.

تشجيع التفاعلات التواصليّة الاجتماعيّة في صفوف طلاّب التعليم العاديّ والتعليم الخاص بواسطة دروس اختياريّة مشتركة في إطار تجربة "من الابتعاد إلى الحيز المشترك"

مايا كوبا
الإشراف الأكاديميّ: البروفيسورة شونيت رايطر
وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة حيفا
2012
(الرقم في الكتالوج: 590)

تُعرّف القدرة الاجتماعية عبرَ القدرة على تحقيق التفاعل التواصليّ والاجتماعيّ الفعال مع بالغين من نفس الفئة العمرية (ليفينغير، 2007)، ويستطيع الفرد بمساعدتها الانخراط على نحو ناجع في المجتمع. قمنا في البحث الحاليّ بفحص هذه الكفاءات كما تتجسد في أنموذج دمج مبتكر وحديث تعرضه مدرستين في مدينة حيفا، واحدة منها للتّعليم الخاص وأخرى للتّعليم العادي. يتطرق الدمجُ للفصل القائم بين الطلاّب في الاطر التعليميّة المختلفة بحسب القدرات والاحتياجات والتعلّم المشترك في المجالات التي تُمكّن من القيام بهذا الأمر (رايطر، لايزر وأفيسار، 2007). ضمن الأنموذج المقترح يلتقي طلاب الصفوف الثالثة حتى السّادسة من التعليم العادي مع طلاّب الصفوف الرابعة حتى الثّامنة من التعليم الخاص مرّة في الأسبوع لمدّة ساعتين، ابتغاء الخوض في تجربة تعلّم مشترك، كجزء من برنامج الدروس الثابت. تتحول المدرستين إلى حيز تعليم مشترك، وتُبنى مجموعات مختلطة وتُدار علميّة تعلم مشتركة.

قمنا في البحث الحالي بإجراء مشاهدات على الدروس، وجرى عبرها تحليل التفاعلات التواصليّة الاجتماعية من الناحية الكميّة، وجرى تصنيفها لتفاعلات إيجابيّة وأخرى سلبيّة (تفاعل كلامي، وتفاعل غير كلامي، وطرح الأسئلة، وتقديم عبارات الثناء، والأوامر، واللعب المنفصل، والاقتراب الجسدي من طفل ذي احتياجات خاصة، والتحديق). في البحث الحالي جرى فحص التفاعلات التواصليّة- الاجتماعيّة التي تدور بين الزملاء في الحصّتين الأولى والأخيرة على امتداد أربعة أشهر قبل الحصص الاختيارية وبعدها. فُحصت بيانات المواقف بحسب المنهجيّة متعدّدة الأبعاد التي تتماثل مع المكونات التالية:

المكون الوجداني- المشاعر التي تتولّد تجاه المفعول.

المكون الذهني- المعتقدات، والأفكار، والمعلومات تجاه المفعول أو تجاه فكرة معيّنة.

المكوّن السلوكي- النزعة للتصرف على نحو معين تجاه المفعول.

إلى ذلك، جرى تمرير استبيانات مواقف لطلاب التعليم العاديّ قبل اللقاءات وبعدها في برنامج " ليبي" (تعلّم اختياري مشترك). "الموقف" هو مصطلح سيكولوجي يتناول النّزعة للرد على نحو معين على محفزات- أغراض، واحداث وأفراد، ويعبر عن الدّرجة التي يكون فيها الشخص ضدّ أو مع أمر معيّن (رايتر، لايزر وأفيسار، 2007).

جميع المشاركين الـ 54 من الألوية وعددها 11، ممّن يدرسون في الصفوف الثالثة حتى السادسة أجابوا على استبيان مواقف. شارك الطلاّب في المجموعات الأربع التي خضعت للفحص (وعددهم 11) في المشاهدات، بالإضافة إلى المجموعات الأربع من التعليم الخاص (18 طالبا من الصفوف الخامسة وحتى الثامنة). بحسب بيانات الاستبيان فقد تغيرت مواقف ومعتقدات ومعلومات هؤلاء. بحسب التحليلات، فقد رُصِدَ تغيير في التفاعلات الاجتماعية التواصليّة الايجابيّة في صفوف طلاب المدرستين. أظهر طلاّب التعليم العاديّ ارتفاعا حاسما في عدد التفاعلات الإيجابيّة تجاه زملائهم من التعليم الخاص. زاد الاقتراب وتوجّه الطلاب من الجهتين إلى بعضهم البعض، ممّا يشير إلى ملاءَمة لاستبيان المواقف الذي أظهر تغييرا إيجابيا في المواقف من الناحية السلوكيّة والوجدانية. على الرغم من ذلك فقط أظهر الزملاء من التعليم الخاص تراجعا في عدد التفاعلات الاجتماعية التواصلية مع زملائهم من التعليم العادي، حيث تراجعت قلّت مظاهر التوجّه والحميمية.

تبين تحليلات المشاهدات (التي نفّذت باستخدام كاميرات الفيديو) عدم حصول ارتفاع حاسم في التفاعلات الإيجابيّة في المدرستين، لكن كان هناك تراجع في التفاعلات السلبيّة في كلتيهما. بحسب التحليلات الإحصائيّة تبيّن أنّ الطلاب يعلبون لوحدهم بدرجة أقلّ، وقلت أيضاً حالات " التحديق" المتبادل. يبدو أنّ الروتين قد ساعدهم، واعتادوا المكوث في حضرة بعضهم البعض.

إحدى الأفكار التي طُرحت في هذا البحث هو ظهور مشاعر الخوف خلال اللقاءات في صفوف المشاركين على ضوء الدراية بقدرات وصعوبات الآخر. إحساس كهذا قد يردع الطلاب قبل دخولهم إلى اللقاءات، ويرافقهم في اللقاءات الأولى، إلى حين تعرفهم على قدرات بعضهم البعض. أظهرت البيانات المُدرجة في الاستبيانات ارتفاعا في شعور الطلاب انهم يعرفون معلومات أقل حول زملائهم بعد أن تعلّموا سوية، لذا يستوجب الأمر تحضيرا للتّعليم المشترك، وتعلم جارٍ حول الزملاء، وتوفير دعم وجداني، وفحص متواصل بين الحين والآخر.

يراجع الفحص الحاليّ التجديد المتمثّل في لقاءات منهجية تعقد مرّة كلّ أسبوع بين المدرستين، واحدة عادية والثانية تنتمي للتّعليم الخاص. في السنوات القادمة ستُعرضُ التجربة كأنموذج لدمج الطلاّب العاديّين والطلاّب من ذوي المحدوديّة العقلية في صف واحد. يتمثّل الهدف في خلق دمجٍ متساو في بيئة ملاءَمة لكل واحد من المتعلمين، والتي صُمّمت مسبقا كي تحفز على حصول تفاعلات تواصليّة واجتماعية. ثمّة اهمية لنتائج البحث لأنها قد تدفع نحو مزيد من النجاح في ترسيخ أنموذج التعلّم الدامج كجزء من أجهزة تعليم مختلفة وقريبة من الناحية الفعليّة، وبواسطتها يمكن فتح عوالم تواصل اجتماعي أمام الطلاب من نوعيّ المدارس.

العلاقة بين التنافس والسياسة التنظيمية -من جهة-، وتبني قيم إدارية جديدة -من جهة أخرى- في منظمات توفّر خدمات إسكان في المجتمع المحلّيّ لأفراد من ذوي التخلّف العقليّ، والمصابين نفسيًا والمسنّين

أمير أزولاي
الإشراف الأكاديمي: البروفيسور أمنون بوهام

وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني
2012
(الرقم في الكتالوج : 592)

في السنوات الاخيرة تحوّلت ظاهرة خصخصة خدمات الرفاه، ونقلها من الدّولة إلى منظّمات طوعية واخرى في القطاع الخاص، تحولت إلى أمر شائع في الخطابين العامّ والأكاديمي. أفضت عمليّات الخصخصة إلى دخول مفاهيم حديثة نحو التنافس والتوجّهات التسويقية، والتي كانت حصرا على المنظّمات الاقتصادية التجارية. إذا ما أرادت منظّمات وخدمات الرفاه الصمود في السوق التنافسيّة فحري بها أن تتبنى قيما جديدة في الإدارة. يشكّل منهج قيم الإدارة الحديثة عصرا جديدا في مجال سلك الخدمات العامّة الذي يسعى إلى تحسين الخدمات الاجتماعية

يقوم البحث لحالي بمراجعة عاملين اثنين: الأوّل هو التنافس (مع خارج المنظمة) والثاني هو السياسة التنظيمية (وهو داخل المنظمة)، واللذان من شأنهما تطوير أو صدّ تبني قيم الإدارة الحديثة من قبل مديرين وعاملين في أطر الإسكان في المجتمع المحليّ التي توفر خدمات لذوي التخلّف العقلي، والمصابين نفسيا والمسنّين. تناول البحث ثلاثة مكوّنات لقيم الإدارة الجديدة وهي: التجديد والنزعة الإنجازيّة، والشفافية. بالإضافة إلى ذلك طرح البحث فرضيات حول وجود علاقة إيجابية بين التنافس وتبنّي الأبعاد المختلفة لقيم الإدارة الجديد، ووجود علاقة سلبيّة بين السياسة التنظيمية وتبني الأبعاد المختلفة لقيم الإدارة الحديثة.

شملت عيّنة البحث 156 مديرا وموظّفا يعملون في 80 منظّمة من بين تلك التي توفّر خدمات لذوي التخلف العقليّ والمصابين نفسيا والمسنّين. جرى تزويد أفراد عينة البحث باستبيانات البحث على بتسليم اليد، وجرى استلامها منهم بالطّريقة ذاتها. استبيان البحث كان مغلقا ومكوّناته هي التالية : توجّه للشخص، وأسئلة حول التفاصيل الشخصيّة، وأسئلة حول المتغيّرات. تكوّن استبيان الأسئلة من أربعة أقسام وهي: استبيان قيم الإدارة الحديثة (التجديد والنزعة الإنجازيّة، والشفافية) على مستوى المؤسّسة، واستبيان قيم الإدارة الحديثة (التّجديد والنزعة الإنجازيّة والشّفافيّة) على مستوى العامل (Meiri & Vigoda-Gadot, 2008)، واستبيان التنافس الذي ارتكز على عمل بوهم (Boehm, 1996) في مجال الخدمات البشرية، واستبيان جرى تطويره في قطاع الصناعة (Pecotich & Hattie & Low, 1999) وارتكز إلى منهج القوى الخمس لفورتر: خطر دخول منظّمات جديدة، وتنافس بين المنظّمات القائمة، وخطر ولادة خدمات بديلة، وقدرة المزوّدين على المناورة(Porter, 1980)، واستبيان السياسة التنظيمية (Vigoda-Gadot & Kapun, 2005). جرى تحليل البيانات على مستويات عدّة: فحصُ المصداقية، وتحليلات توصيفيّة لمتغيّرات البحث، والمتغيّرات التنظيميّة والديموغرافيّة، ومعاملات الارتباط correlation لبيرلسون بين المغيّرات المستقلة والمتغيّرات

التابعة، واختبارات t و F ، وتحليل عوامل مركبات التنافس وتحليل الإرتكاس.
أظهرت نتائج البحث وجود علاقة بين مركبات التنافس وبين تبني جزء من ميّزات قيم الإدارة الجديدة. تبيّن أن مكوّنات معيّنة من التنافس تُساهم جزئيا في تنبؤ تبني قيم إدارة جديدة على مستوى المنظمة ومستوى العامل. إلى ذلك، تبيّن أن لِمُكوّن المنافسة " خطر دخول منظمات جديدة" علاقة سلبية على عكس فرضية البحث التي قضت بوجود علاقة إيجابيّة بين التنافس وقيم الإدارة الجديدة. بالإضافة إلى ذلك تظهر النتائج أن للسّياسة التنظيمية تأثيرٌ سلبي على تبنّي قيم إدارة جديدة، وهي تتنبأ بتبنّي جزء من قيم الإدارة الجديدة.
بالإضافة إلى فرضيات البحث تبين أن مستوى دخل العامل يتنبأ تبني قيم إدارة جديدة. أما بالنسبة للمميّزات التنظيمية فقط تبين أن الجمعيات تتبنّى قيم الإدارة الجديدة أكثر من المؤسسات الخاصة، وأن المديرين يتبنّون قيم إدارة جديدة أكثر من العمّال العاديين.
أظهر البحث أيضا عددا من الامور التي توجه نحو الأبحاث المتمّمة. أول هذه الأمور إجراء اختبار الأنموذج المقترح في البحث على منظّمات الرفاه التي توفّر خدمات تختلف عن تلك التي يصفها البحث الحالي. ثاني الأمور مراجعة خدمات الرفاه العامّة وغير المعدّة لفئات سكانية خاصة بالذات. ثالثا، قام البحث الحالي باستخدام غير مسبوق لأداة جديدة لفحص التنافس، وثمة حاجة لفحص أبعادها التطبيقية وسريانها في أبحاث أخرى. علاوة على ذلك، وبما أن استبيان البحث يتطرّق لمواقف ذاتية لعاملي المؤسسة، ثمّة حاجة لمراجعة مواقف المزوّدين والزبائن بغية تعزيز درجة الموضوعيّة. أحد اتجاهات البحث الإضافية هو إجراء فحص مقارَن بين قطاعات مختلفة في المجتمع الإسرائيلي بسبب الاختلافات الثقافية الكبيرة بين القطاعات المختلفة، وبما أن البحث الحالي لم يأخذ عينات تمثيلية لمجمل القطاعات، فثمّة أهميّة لفحص كل قطاع على حدة وإجراء مقارنة بين القطاعات. اتجاه البحث الأخير هو مراجعة مكوّنات إضافية لقيم إدارة جديدة. منهج قيم الإدارة الجديد هو منهج رحب ويضم مركبات عديدة، نحو التوجّه التسويقيّ والتفاعل مع الزبون والاستجابة له، واستغلال الموارد، وكذلك البعد الادائي. هذه المركّبات مهمّة للغاية عند مراجعة تعامل المؤسسات مع التنافس، لذا وجَبّت مراجعة تأثير تبنيها.

العرفان بالجميل، والرفاهية، والنمو الشخصيّ في صفوف أمّهات لطفل ذي/ بدون إعاقة عقلية في المجتمعين الحاريديّ والعلمانيّ

تسيمرمان شيرلي

الإشراف الأكاديمي: د. ليئورا فيندلير

وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة بار إيلان

2011

(الرقم في الكتالوج: 568)

تشكل الوالدية تحدّيا كبيرا، وتضمّ في طيّاتها صعوبات قد تصبح جدّ قاسية إذا ما جرى تشخيص الطفل كمن يعاني من إعاقة عقليّة. قد يواجه الأهل عند ذاك صعوبات ادائيّة واجتماعية وقد تنتابهم مشاعر مضطربة. هذا الواقع من نصيب الأم والأب على حد سواء، لكنّ الأمهات في غالبية العائلات يأخذن على عاتقهنّ تربية الطفل، مما قد يتسبب في مشاعر ضغط عالية وبتراجع كبير جدا في الإحساس بالرفاهيّة النفسية. بعض الأمهات لا يتمكنّ من الصمود أمام هذا الضغط، ويتعامل بعضهن بنجاح مع الصعوبات، لا يبل يصلبُ عودهنّ.

في السنوات الأخيرة زاد اهتمام الأدبيات البحثيّة في هذه المسألة وتزايد اهتمامها بالموارد قد تساهم في تعزيز الرفاهيّة النفسية والنمو الشخصيّ حيال الأزمات بعامة، وحيال تربية طفل ذوي إعاقة عقلية بخاصّة. وبما أن الرفاهية النفسيّة تختلف بين شخص وآخر، وبين ثقافة وأخرى، وبين عائلة وسواها، وقد تقترن بتنويعة من الموارد(الثقافيّة منها والعائليّة، وتلك المتعلقة بالفرد)، فقد ارتأى البحث الحالي أجراء فحص غير مسبوق لمساهمة المورد المتعلّق بالمركب الشخصي (التواصل)، والمورد الثقافيّ (الانتماء للمجتمع الحاريديّ)، والمورد العائلي (الدعم العائلي الإضافي من قبل الأجداد/ الجدات)، وكذلك العرفان بالجميل تجاه هذا الدعم للرفاهية النفسية والنمو الفردي لأمهات أطفال ذوي/ بدون إعاقة عقلية في المجتمع الحاريديّ مقابل المجتمع العلماني. تمثل هدف البحث في فحص أوجه الشبه والاختلاف في العرفان بالجميل، وفي النمو الفرديّ، وفي الرفاهيّة الفرديّة، وفي الموارد التي تساهم فيها في صفوف أمّهات لأطفال ذوي/ بدون إعاقة عقلية في المجتمع الحاريديّ مقابل المجتمع العلماني.

شاركت في البحث 178 من الأمهات، 98 منهنّ (52.4%) أمهات لطفل ذي إعاقة عقلية (فيما يلي: مجموعة البحث) وَ 89 منهن (47.6%) أمهات لطفل ذي نمو سليم (فيما يلي مجموعة الرقابة). 91 من الأمهات ينتمين للمجتمع الحاريديّ (48.7%) وَتنتمي 96 للمجتمع العلماني (51.3%).

أستخدم البحث عددا من الأدوات البحثية: استبيان نمو شخصي من أزمة (Tedeschi & Calhoun, 1996)، واستبيان لتقييم الدعم الوظائفي للأجداد/ الجدات

(Dunst, Trivett & Deal,

1988)، واستبيان دعم بنيوي لفحص شبكة دعم الأمهات (Kazak & Wilcox,

1984)، واستبيان تصنيف أنماط التواصل(Brennan, Clark & Shaver, 1998)، واستبيان العرفان بالجميل (McCullough, Emmons & Tsang, 2002)، واستبيان الرفاهية النفسية (

(Bech, 1998)، واستبيان التفاصيل الشخصية.
يتبين من نتائج البحث أنّ الامهات الحاريديّات تحدّثن عن مستويات أدنى من الامتناع والهلع مقارنة بالأمهات العلمانيات. وتبين كذلك أن مستويات رفاهيّتهن النفسية ونموهم الشخصي واعترافهن بالجميل كانت أعلى من المستويات التي أفادت بها العلمانيات. الى ذلك تبيّن ان الأمهات الحاريديات يتلقين شبكة أمان أكبر، لكن الدعم الذي يحصلن عليه من الأجداد/ الجدات مشابه لذاك الذي تتلقاه الأمّهات العلمانيات. أظهر البحث أيضا أن الدعم الاجتماعيّ من الأجداد/ الجدات كان أقل في صفوف أمهات لطفل ذي إعاقة عقلية، وأن رفاهيتهّن النفسية كانت أقل. من ناحية أخرى لم تُظهر نتائج البحث فروقات في حجم الشبكة الاجتماعية، وفي العرفان بالجميل تجاه الأجداد/ الجدات، وفي في النمو الشخصي، بين أمّهات الأطفال ذوي الإعاقة العقلية وبين أمّهات اطفال ينمون نمواً سليما.

أظهر البحث أيضا أنّ الدعم العاطفيّ من قبل الأجداد/ الجدات في صفوف مُجمل المجموعات كان اعلى من الدعم الفعليّ، وأن دعم والدي الأم أعلى من دعم والديّ الأب في المؤشرين. تبعا لذلك جاء العرفان بجميل أهل الام أعلى من العرفان بجميل أهل الأب.
فحص البحث أيضا العلاقات بين المتغيرات المختلفة وتبين أنّ الأمهات اللواتي يتميزن بمستويات أدنى من الامتناع تحدّثن عن مستويات أعلى من النموّ الشخصي والرفاهيّة النفسية، وبالتالي عن عرفان بالجميل تجاه الوالدين. تبيّن أيضا من نتائج البحث أنّ الأمّهات اللواتي يتميزن بمستوى أدنى من القلق تحدّثن عن نمو شخصي أعلى، وعن عرفان بالجميل أعلى تجاه الأهل. أمّا بالنّسبة للعلاقة بين القلق في التواصل وبين الرفاهيّة الشخصيّة فقد تبيّن وجود فروقات بين أمّهات لأطفال من ذوي الإعاقة العقليّة وبين أمهات لأطفال ينمون نمواً سليما، وتبيّن أن العلاقة السلبيّة القائمة لدى أمّ طفل من ذوي الإعاقة العقليّة جاءت بدرجة أعلى. فكلّما تميزت هذه الأم بتواصل قلِق أكثر، تشعر بمستوى أقل من الرفاهيّة النفسيّة. تبين في البحث أيضا أن دعم الاجداد/ الجدات يرتبط بالرفاهية الشخصية لكنه لا يرتبط بنموهنّ الشخصي. علاوة على ذلك ثمّة علاقة بين دعم الأجداد/ الجدات وبين الاعتراف بالجميل تجاههم/نّ. إلى ذلك تبين بالنسبة للنساء الحاريديّات أنّ عرفان الجميل لا يرتبط بدعم الجد/ الجدة فحسب، بل أن هناك علاقة بين هذا العرفان بالجميل وبين رفاهيّة الأمهات النفسية ونموهنّ الشخصي.
يظهر من نتائج الارتكاسات حول العرفان بالجميل أنّ العرفان لوالدي الأم يختلف عن العرفان بالجميل لوالديّ الأب، وأنّ المتغيرات التي ساهمت في العرفان بالجميل لوالديّ الأم ليست بالضرورة تلك التي ساهمت في العرفان بالجميل تجاه والديّ الأب. العامل الذي ساهم المساهمة الأكبر في العرفان بالجميل تجاه مجمل الأهل هو دعم الجدّات والجدود، وفي الحالات التي يتوفّر فيها دعم أكبر من قبل والدي الأب فثمة عرفان أقلّ بالجميل تجاه والديّ الأم.
نلاحظ أيضا أن العرفان بالجميل لم يكن ذو علاقة بحالته، بينما تبين أن توجه التواصل لدى الأم والمجتمع الذي تنتمي إليه لا يساهمان إلا في العرفان بالجميل تجاه أهل الأم وليس تجاه أهل الأب.
تظهر نتائج ارتكاسات الرفاهيّة النفسية والنمو الشخصيّ أن الانتماء للمجتمع الحاريديّ

شكل عاملا مهمّا، وتبين أنّه يرتبط بالنموّ وبالرفاهية النفسيّة. من ناحية ثانية فإن وجود طفل من ذوي الإعاقة العقلية في العائلة يقترن برفاهية نفسيّة متدنية لدى الأمّهات لكنه لم يساهم في النمو الشخصي. توجُّه التواصل والشبكة الاجتماعية ساهما بدورهما في الرفاهيّة النفسية والنموّ، لكن دعم الجد/ الجدة لم يساهما في الرفاهيّة أو النموّ. عند فحص التفاعلات تبيّن عدم وجود فرق في الرفاهيّة النفسية وفي النموّ الشخصيّ بين الأمهات الحاريديات والعلمانيات لطفل ذي إعاقة عقليّة. في المقابل فإنّ الرفاهيّة النفسيّة والنمو الشخصيّ- بحسب الإفادة- أعلى في صفوف الأمهات الحاريديّات منهما في صفوف الأمهات العلمانيّات.

يتبيّن من تلخيص نتائج البحث أنّ ثمة فروقات بين الأمّهات اللواتي ينتمين للمجموعات المختلفة، الأمر الذي يشير إلى وجود اختلاف كبير بين العلمانيات والحاريديّات في الموارد الذاتية، كما في الموارد الخارجيّة. قد يرتبط هذا الاختلاف بقدرة الأمهات على الإحساس بالرفاهية النفسيّة والنموّ الشخصيّ. من ناحية أخرى فقد تبيّن عند إجراء مقارنة بين أمّهات اطفال من ذوي الإعاقة العقلية وأمهات اطفال عاديين، تبيّن أن هناك فروقات في دعم الجدّ والجدة والرفاهية النفسية فقط، الأمر الذي يشير إلى أنّ أمهات الأطفال ذوي الإعاقة العقلية لا يختلفن جوهريا عن أمّهات الأطفال من ذوي النمو السليم، وأنّ القدرة على النموّ من الأزمة ما زالت قائمة لديّهن على الرغم من الضرر الذي لحق برفاهّيتهن، وعلى الرغم من أن الأجداد/ الجدات يجدون صعوبة في توفير الدعم المطلوب للأمهات كما يرينَه.

فهم أوجه الشبه والاختلاف يساعد المهنيين على تطوير برامج تدخل مهنيّة لمساعدة مختلف الأمّهات في التعامل بنجاح مع الصعوبات التي تواجههنّ، من خلال مراعاة المميّزات المختلفة لمجموعات الانتماء. ساعد البحث الحاليّ أيضا في فهم المميّزات المختلفة التي تساهم في العرفان بالجميل، والرفاهيّة النفسية، والنموّ الشخصي للأمهات، وبالتالي ساعد المهنيين الذين يعملون مع الأمهّات في عمليّة التعزيز وتوفير الموارد التي قد تساعد في عملية النموّ الشخصي والرفاهيّة النفسيّة. يساعد البحث أيضا في رفع وعي الأمّهات لحقيقة أن العرفان بالجميل للأجداد/ الجدات قد يشجّع هؤلاء على مواصلة تقديم الدعم، وأن من شأن العرفان بالجميل أن يعزّز الروابط العائلية.

تصورات أفراد الطاقم حول استخدام حواسيب تواصل في صفوف بالغين من ذوي المحدوديّة التطوريّة

روتيم نيتسان فولكوفيتش
الإشراف الأكاديمي: د. داليا زاكش وَد. طال ليبيل
وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة حيفا
2011
(الرقم في الكتالوج: 573)

في أحيان كثيرة يعاني أطفال وبالغون ذوي محدودية تطوريّة من صعوبات جمّة في الاتصال والتواصل، إلى جانب التحدّيات الكثيرة التي تواجههم في مجالات أدائية أخرى. الاتصال الداعم والبديل (أ.د.ب) يشكّل إحدى سبل التدخل العلاجي التي تمكّن الأطفال والبالغين من التعامل مع احتياجات مركبة في مجال التواصل. يمكّن "أ.د.ب" من تنفيذ تواصل مع المحيط بمساعدة منظومات تجري ملاءمتها لكل فرد بحسب احتياجاته.

العملية المركّبة المتمثلة في استيعاب استخدام "أ.د.ب" بعامّة، وحواسيب الاتصال بخاصة، تترافق مع صعوبات قد تؤدي في نهاية المطاف إلى هجرها. الاستيعاب الناجح يتعلّق- فيما يتعلّق- بطاقم ماهر متعدّد المهن يمكّن من استغلال حواسيب الاتصال استغلالا قصويا في الحياة اليومية. بالإضافة إلى ذلك، فإن المفاهيم والمواقف والتصورات التي يحملها أفراد الطاقم حول التكنولوجيا المساعِدة، وحول تطبيق الاستخدام اليومي لوسائل "أ.د.ب"، لا تقل أهمية عن ذلك.

الدراسات التي فحصت اداء ومواقف أفراد الطاقم تعاملت مع التكنولوجيا المساعِدة أو اجهزة "أ.د.ب" المساعِدة على نحو عام، لكنها لم تتناول تصوّرات ومفاهيم هؤلاء بما يتعلق بالحواسيب كوسائل اتصال حديثة، ولا بعملية استيعاب استخدامها. علاوة على ذلك، لم تشمل الأبحاث السابقة المهن المختلفة المتداخلة في هذه العملية. من هنا فإن الهدف من البحث الحالي هو فحص ومراجعة مفاهيم طاقم متعدّد المهن حيال استخدام حواسيب اتصال لدى بالغين من ذوي المحدوديّة التطورية، وذلك من خلال التمحور في مدلول هذه المفاهيم في عمليّات استيعابها وتطبيقها.

أسئلة البحث: 1) كيف ينظر المهنيّون إلى إيجابيات وسلبيّات استخدام حواسيب الاتصال في صفوف البالغين ذوي المحدوديّة التطورية؟ كيف ينظر المهنيّون إلى دور الحاسوب كأداة اتصال لدى هؤلاء البالغين؟ 3) كيف يتعامل أفراد الطاقم مع تجربة التفاعل بينهم وبين بالغين من ذوي المحدودية التطورية الذين يتواصلون بمساعدة حواسيب الاتصال؟4) كيف يتعامل أفراد الطاقم مع عمليّة استيعاب استخدام حواسيب الاتصال في صفوف هؤلاء البالغين؟ 5) ما هو رأي أفراد الطاقم حول تأثير استخدام حواسيب الاتصال على مستخدِميها وعلى محيطهم؟

منهجيّة البحث: جرى استخدام منهجية البحث النوعيّ لإدارة البحث الحالي. عدّت فئة

البحث 8 أفراد طاقم العاملين في بيت نوعام- مركز نهاري للبالغين ذوي محدودية تطوريّة في سن 21 فما فوق. شاركت في البحث اثنتان من المعالِجات بالتشغيل، وخبيرتان في مجال النّطق والتواصل اللغوي، ومركّزتا صفوف، ومركّزة الحواسيب، والمديرة المهنيّة للمؤسسة. جرى اختيار المشاركات بواسطة اختيار عيّنات موجَّه.

أدوات البحث: 1) مقابلات عميقة- جرى تجميع البيانات بواسطة مقابلات عميقة مبنيّة جزئيا، وجرى تسجيلها صوتيا ثم نقلت كتابيا ؛ 2) مشاهدة متداخلة- أُجريت أربع مشاهدات على مجموعات شملت المشاركات في البحث وبالغين يستخدمون حواسيب اتصال. جرى تصوير المشاهدات بالفيديو.

الإجراء البحثيّ: بعد الحصول على المصادقة لتنفيذ البحث من مديرة بيت نوعام، جرى اختيار 8 من أعضاء الطاقم/ وعبّر هؤلاء عن موفقتهم الخطيّة للمشاركة في البحث، بعد أن تلقوا شروحات حول هدفه وطريقة تنفيذه. شاركت كل مشاركة في مشاهدتين، وبعد ذلك أجريت مقابلة مع كل واحدة منهن.
تحليل البيانات: عند الانتهاء من علميّة جمع البيانات نُفذت عمليّة منهجيّة لتحليل المقابلات والمشاهدات. جرت عملية ترميز للمعلومات التي حصلنا عليها بطريقة تكاملية ودورية- cyclic& integrative.
مصداقية البحث: جرى تحصيل المصداقية في البحث الحالي عبر: 1) تثليث معلومات(Triangulation) بين تلك التي حصلنا عليها في المقابلات والمشاهدات. 2) تأكيد وتثبيت(Conformability)- قامت موجّهات البحث بمرافقة ومراجعة عمليّة تجميع البيانات، والترميز، وتفسير المعلومات التي استُخلصت من المقابلات والمشاهدات.

نتائج: تظهر تحليلات النتائج وجود ثلاث موضوعات رئيسيّة: 1) علاقة بين حواسيب التواصل وعملية التواصل ذاتها؛ 2) صعوبات وفرص ترافق استخدام حواسيب التواصل؛ 3) التعامل مع عملية الاستيعاب assimilation كمسألة مهمّة ومهنية تتميّز بمطالب من قبل المشاركين في العملية- الطاقم، والطلاب والعائلات.

نقاش: تصوّرات أفراد الطاقم المتعلقة بحواسيب التواصل تسير على متسلسلة تتضمّن الاعتراضات والتخوفات والصعوبات وصولا إلى محبة المجال ومحاولات التغّلب على الصعوبات ابتغاء تحويل الحواسيب إلى وسيلة مهمّة للتواصل. يؤمن أعضاء الطاقم كذلك بالمساهمة الاستثنائيّة التي توفّرها الحواسيب كوسيلة للتواصل. يشدّد أفراد الطاقم على أنّ حواسيب التواصل هي وسائل ليس إلا، بينما الهدف الرئيسي هو التواصل بحد ذاته. الخوف من إلحاق الضرر بالتواصل قد يشكّل السبب الرئيسيّ من وراء عدم توسيع استخدام الحواسيب. يشدّد البحث الحالي على مركزيّة عملية استيعاب استخدام الحواسيب كلأدوات مساعِدة ملائمة للتواصل. التناول المعمّق لمجمل الأبعاد المطلوبة يتسبّب في تولد عمليّة تطبيق بطيئة جدا تمتدّ على فترة طويلة، وتشرك أفراد طاقم من مجالات عديدة. لكن هذه العملية مهمّة، وعلى مستوى عال الحرفيّة.

مساهمة الدراسة الأكاديمية المتممة في التوجيه المستقبليّ، والاعتماد على الذات، والتفاؤل في صفوف ذوي المحدوديّة العقلية
حالة "كفار تكفا"- المساكن المحمية لبالغين من ذوي الاحتياجات الخاصّة

نوعاه طيفيت طوبول
الإشراف الأكاديمي: البروفيسورة شونيت رايطر

وظيفة نهاية لنيل اللقب الثاني، جامعة حيفا
2011
(الرقم في الكتالوج: 584)

يعالج البحث التالي الدراسة الأكاديمية المتممة (Continuing Education) من قبل ذوي المحدودية الذهنية (التخلف العقلي الخفيف- المتوسط) الين يقطنون في "كفار تكفا". كفار تكفا هي قرية معدّة لذوي الاحتياجات الخاصة، ويعيش فيها هؤلاء، وفيها يعملون. ويدرس بعضهم في إطار برنامج الدراسة المتمّمة الذي ينفّذ في القرية.

تشمل الدراسة المتممة برامج تعليم خاصة يجري بناؤها وملاءّمتها خصيصا لهذه الشريحة السكانّية، وتهدف إلى دمج المتخرجين منها في المجتمعات المحلية، ومنحهم فرصة النمو والتطور واكتساب العلم والمعرفة.

اختار البحث الحالي تسليط الضوء على برنامج تعليم واحد في "كفار تكفا". فعلى الرغم من أن البرامج التعليميةُ تنفّذ في القرية منذ أكثر 16 عاما لكن ورغم السنين الطويلة لم تجرى حتى الآن أبحاث حقيقية تفحص مساهمة البرنامج وتأثيراته المحتملة على الطلاب.

علاوة على ذلك تضّم القرية بين جدرانها عددًا كبيرا من الطلاب الذين يمكن تصنيفهم لمجموعتين ملائمتين لمتغيرات البحث الحالي (جميع أفراد العينة يحملون ميزات متشابهة باستثناء موضوع المشاركة في برنامج التعليم). على الرغم من ذلك نشير هنا أنّ التركيز على مجموعة بحث تمكث في إطار واحد يشكّل نقطة ضعف في البحث الحالي.

يرتكز هذا البحث على المنهج الإنسانيّ في علم النفس، ذاك الذي يضع جودة معيشة الفرد في المركز بغض النظر عن محدوديّاته. يهدف البحث إلى فحص ما إذا كانت هناك علاقة بين المشاركة في برنامج للتعليم المتمّم لذوي المحدودية الذهنية وبين التوجّه المستقبلي (في مجالي التعليم والمسيرة المهنية)، والإحساس بالاعتماد على الذات، والتفاؤل. تمثّل هدف آخر في تعميق المعارف حول أفكار ذوي المحدودية الذهنية بما يخصّ مستقبلهم وفهم المساهمة المحتملة للتعليم المتمّم لهذه الشريحة.

يستعرض البحث تطور التعامل مع المحدودية عبر السنين: من " تطبيع" التوجّه الإنساني، والتغييرات الدستورية التي تلت ذلك، والواقع الميداني الحالي. إلى ذلك يستعرض البحث منطلقات وأنموذجات برنامج الدراسات المتمّمة

اختار البحث ثلاثة متغيرات افترضنا على ضوء استعراض الأدبيات أنها ستكون ذات علاقة بالدراسة المتمّمة: التوجه المستقبلي في مجالات التعليم والعمل، والاعتماد على الذات، والتفاؤل. قام البحث الحالي بفحص المتغيّرات الثلاث المذكورة بهدف فخص ما إذا كانت هنالك علاقة بينها وبين المشاركة في التعليم في حالة " كفار تكفا".

قارن البحث بين مجموعتين من ذوي المحدوديّة الذهنية الذين يسكنون في " كفار تكفا" (N=70). جزء من أفراد عينة البحث (N=35) لا يتعلّمون في أي من أطر التدريس، وجزء منهم (N=35) يتعلم في برنامج " كفار تكفا".

جرى تصنيف أفراد عينة البحث بحسب مستوى محدوديتهم، وجميعهم يعانون من تخلف عقلي بسيط- متوسط.

جرت ملاءمة استبيانات البحث خلال بحث تمهيدي في صفوف هذه الفئة السكانية، وكجزء من الفحص أجريت ملاءَمات في صيغة الأسئلة (من خلال المحافظة على جوهر التفاصيل)، وملاءّمة المضامين لجمهور الهدف

فرضيات البحث:

5. الأفراد الذين يسكنون في" كفار تكفا"، ويدرسون في برنامج التعليم المتمّم، ويعانون من محدودية عقلية سيتبنّون توجّها مستقبليا أكثر "إيجابية". وسيولون " مسار الحياة المستقبليّ" أهمية تفوق تلك التي يوليها زملائهم الذين لا يرتادون برنامج التعليم المتمّم.
6. الإحساس بالاعتماد على النفس لدى الدراسين في برماج التعليم المتمم التابع لـ" كفار تكفا" سيكون أعلى من هذا الإحساس في صفوف زملائهم الذين لا يتعلمون.
7. الأفراد من ذوي المحدوديّة الذهنية الذين يدرسون في إطار التعليم المتمّم في " كفار تكفا" سيعبّرون عن تفاؤل أكبر حيال مستقبلهم من زملائهم الذين لا يدرسون في هذا الإطار.
8. سيتمّ العثور على علاقة إيجابية بين مفهوم المستقبل والإحساس بقدرة الاعتماد على النفس والتفاؤل: كلّما برز " النمط الفعّال" أكثر في التوجه المستقبليّ للفرد سيكون لديه أحاسيس عالية نسبيا بالتفاؤل وبقدرة الاعتماد على النفس.

تُظهر نتائج البحث عدم وجود فروقات بين مجموعات البحث باستثناء المجال الذي تختلفان في عن بعضهما البعض، ألا وهو التعليم. لم يظهر أنّ مجموعة الدارسين تملك إحساسا بالقدرة الذاتيّة أعلى من الإحساس في صفوف مجموعة غير المتعلمين، ولا تملك درجة أعلى من التفاؤل بالنّسبة للمستقبل. من هنا يظهر أنّ الفرضية الأولى التي طرحها البحث لم تحظى سوى بمصادقة جزئية، لا سيّما في كلّ ما يتعلق بالتوجه المستقبليّ تجاه مجال التعليم. لم يُعثر على فروقات بالنّسبة للتوجّه المستقبليّ في مجال العمل.

كما ذكرنا، لم نعثُر على فروقات بين المجموعات بالنسبة لمستوى الإحساس بالاعتماد على النفس أو التفاؤل، لذا لم يصادق البحث على الفرضيتين الثانية والثالثة.

جرت المصادقة جزئيا على فرضية البحث الرابعة: عُثر على روابط إيجابية بين التوجه المستقبليّ (بالنسبة لعدد من الأبعاد)، وبين الإحساس بقدرة الاعتماد على النفس والتفاؤل.

يبدو من نتائج البحث عدم وجود فروقات كثيرة بين من يتعلّمون وبين من لا يتعلمون من الأولاد الذين يسكنون هناك. يبدو أن غالبية سكان القرية يملكون مستويات عالية نسبيا

من الإحساس بقدرة الاعتماد على النفس والتفاؤل. من هنا ثمّة أسئلة تُطرح حول فاعلية برنامج التعليم، وحول السبل والوسائل التي يمكن تبنيها من أجل تحويل البرنامج إلى برنامج أكثر تمكيناً وأهمية بالنسبة للمشاركين فيه.

نعرض في نهاية البحث اتجاهات بحث إضافية يمكنها الارتكاز إلى النتائج الحالية، والإضافة عليها. نرى أهمية بالغة في مواصلة البحث والتعلم حول موضوع التعليم المتمّم في صفوف ذوي المحدودية الذهنية. هذا الموضوع يخضع لعملية دراسة متواصلة. لذا بمقدور الأبحاث في هذا المجال أن تُثري العاملين الميدانيين في هذا المجال وبمقدورها أيضا تضفي مزيداً من الأهميّة على البرنامج بالنسبة للطلاب المشاركين فيه.

التصور الذاتيّ والرضا من العمل في صفوف نساء ورجال من ذوي المحدودية العقليّة الذين يعملون في أُطر العمل المحميّ

دكلاة طويرمان

الإشراف الأكاديمي: د. دوريت سيغالح أنغلتشين وَد.أورلي ساريد

وظيفة نهائية لنيل اللقب الثاني، جامعة بن غوريون في النقب

2011

(الرقم في الكتالوج: 588)

أظهرت الأبحاث السابقة التي فحصت الفروق الجندريّة في التصوّر الذاتي والرّضا من العمل، أظهرت وجود فروق مهمّة بين الرجال والنساء في هذه المؤشّرات. هذه النتائج عزّزت الوعي لوجود فروقات بين النساء والرجال، وبالتالي دفعت إلى تحسين الخدمات المقدمة لهم. بسبب شح الأبحاث التي فحصت الفروق بين الرجال والنساء في هذه المؤشّرات في صفوف ذوي المحدودية العقلية، يبتغي هذا البحث فتح كوّة للخطاب الجندري لهذه الفئة السكانية بهدف تعزيز الوعي في صفوف مقدّمي الخدمات لأهميّة الفروقات الجندرية، والمساهمة في تحسين الخدمات التشغيلية المقدّمة في مواقع العمل المحميّة بخاصة، وفي مواقع العمل الإضافية على المتسلسلة التشغيليّة بعامّة. يبتغي البحث الحاليّ فحص الفروقات في التصور الذاتي، والرضا من العمل وعن الاجر، بين الرّجال والنساء ذوي المحدوديّة العقليّة والذين يعملون في خمسة أطر محميّة (ماعس- مراكز عمل لإعادة التأهيل) تابعة لجمعية "إلواين" إسرائيل.

صاغ البحث ثلاث فرضيّات أساسيّة وهي:

4. التصور الذاتي للرجال سيكون أعلى من التصوّر الذاتيّ لدى النساء.
5. الرّضا من العمل سيكون أعلى في صفوف النساء منه في صفوف الرجال.
6. الجندر والسن ومستوى المحدوديّة العقلية، ودرجة التدين والتصور الذاتي- جميعها متغيرات تتنبأ بالرضا عن العمل.

جرى فحص فرضيات البحث بواسطة استبيان لفحص التصور الذاتي (Tennessee Self Concept Scale) الذي بناه فيتس، واستبيان لفحص الرّضا من العمل، وهو من تطوير شالوك وكيت (Schalock & Keith, 1993) وأربعة أسئلة وضعتها الباحثة بهدف فحص المميّزات التشغيلية للمشاركين في البحث، واستبيان ديمغرافي يفحص المتغيّرات التالية: الجنس، والسن، ومستوى الأداء، الحالة العائليّة، والمنشأ، ودرجة التدين، ومكان السكن.

شارك في البحث 96 من الرجال والنساء من ذوي المحدوديّة العقليّة الخفيفة، والخفيفة المتوسّطة ممّن يعملون في التشغيل المحميّ لمدة عامين على الأقل، في خمس مراكز تشغيل (ماعس) تابعة لجمعية "إلواين" إسرائيل. ضمت العينة 50 رجلا، وَ 46 امرأة، من أبناء 23 - 64 عاما. مدّة تشغيل المشاركين في البحث في "ماعس" تراوحت بين عامين وَ 34 عاما، ووصل معدّل مدة التشغيل إلى حوالي 10 سنوات، بيد أنّ الرجال عملوا (في المعدل) لمدة اطول من النساء على نحو حاسم من الناحية الإحصائية. الغالبية العظمى من المشاركين في البحث

(بدون فرق جندري، 85%) قالوا أنّهم يحبّون العمل في ماعس وأن عملهم مشوّق. حوالي 42% من الرجال وحوالي 63% من النساء قالوا أنّهم كانوا يرغبون في العمل داخل إطار محمي، وهذا الفرق حاسم من الناحية الإحصائيّة.
تحدّث الرجال والنساء على حد سواء عن مستوى عال من التقييم الذاتيّ نسبيا، ويمكننا الإشارة إلى علاقة إيجابيّة وحاسمة إحصائيا بين الرغبة في العمل في "ماعس" وبين التصوّر الذاتيّ للمشاركين في البحث. في المقابل عُثر على علاقة عكسية بين الرغبة في العمل في إطار محمي وبين التصوّر الذاتي، ما يعني أنّ التصوّر الذاتيّ للمشاركين تحلّى بمزيد من الإيجابيّة كلما أحبوا العمل في "ماعس"، لكن كلما أرادوا العمل في إطار محمي (العينة بأكملها- الرجال والنساء على حد سواء) كان تصورهم الذاتي أدنى. إضافة إلى ذلك تبيّن أنّ التصور الذاتي يكون مرتفعا كلما ارتفع سن المشاركين، وقل رضاهم عن العمل- بدون فروق جندريّة.

تُظهر نتائج البحث أن تصور الرجال الذاتي أعلى من تصور النساء، الأمر الذي يصدّق على فرضيّة البحث الأولى. نصّت فرضية البحث الثاني على أن الرّضا من العمل سيكون أعلى في صفوف الرجال من النساء لكنّ النتائج لم تصدّق عليها. تبين أنّ الرّضا من العمل أعلى في صفوف الرجال. صدّقت النتائج على فرضيّة البحث جزئيا والتي نصت على أنّ الجندر والسّن ومستوى المحدودية العقليّة، ودرجة التدين والتصور الذاتي ستتنبأ كلها بالرضا عن العمل، إذ أظهرت النتائج أنّ متغيريّ السن ومستوى المحدوديّة العقلية يتنبآن بالرّضا من العمل على النحو التالي : كلما كان المشارك أقل سنا واخف محدودية عقلية (محدودية خفيفة مقابل خفيفة- متوسّطة)، فإن رضاه عن العمل وأجره سيكونان أعلى. متغيّرات الجندر والمستوى الدينيّ والتصوّر الذاتي لا تؤثّر على مستوى الرضا من العمل.
تبيّن أنّ التصوّر الذاتيّ والرضا عن العمل كانا مرتفعين نسبياً في صفوف المشاركين، لذا فمن المحتمل أن إطار "ماعس" يشكّل خيارا لائقا للتّشغيل بالنسبة للأشخاص ذوي محدودية عقليّة خفيفة، وخفيفة- متوسّطة. لذا - وعلى الرّغم من الأصوات التي تنادي بإغلاقه (في البلاد وخارجها)- ثمّة حاجة لإجراء مزيد من الأبحاث حول هذا الإطار التشغيليّ بهدف تحسين الخدمات التي يوفرها.
على الرغم من المستوى المرتفع نسبيا في التصّور الذاتيّ والرضا من العمل، ثمّة أهميّة للتطرّق إلى الفجوات بين النساء والرجال، لصالح الرجال، في هذه المؤشرات. يُحتمل أنّ هذه النتائج تُشير إلى أنّ الخدمات المقدّمة في "ماعس" تلائم الرجال أكثر من النساء من حيث أنواع العمل، وتعامل الطاقم وأجر العمل. نوصي بفحص هذه الفرضيّة على نحو معمّق في بحث يتمحور حول المواقف الجندريّة لأفراد الطاقم في هذه الأطر، ومدى تأثيرها (أي المواقف) الفعليّ على من يعملون فيها (أي الأطر).
بالاعتماد على نتائج البحث نوصي أيضا بإجراء تدريبات للطواقم العاملة في اطر "ماعس" بغية تعزيز وعيهم حول المفاهيم النمطية المقولبة التي تفضي إلى التمييز اللا- واعي بين الرجال والنساء. هذا الوعي قد يدفع إلى إدخال النساء إلى الأعمال التي تعتبر رجاليّة، مما قد يؤدي إلى زيادة تنويعة أعمال النساء. نوصي أيضا ببناء وتطبيق برامج لتدريب العاملين

أنفسهم حول المواضيع الجندريّة، وإقامة مجموعات منفصلة لتمكين النساء، وتشجيعهن على فهم احتياجاتهن المتعلقة بالعمل وسبل التعبير عنها.

يتميز "ماعس" بأنه إطار اجتماعي مهم، لذا يمكن في إطاره بناء برنامج تدخّل من أجل التمكين المجتمعي وبهدف مساعدة المنخرطين فيه للتعرّف على قدراتهم في تمثيل أنفسهم، وبناء خطاب لتحسين ظروف عملهم بمساعدة المهنيين.

يتبين من البحث الحاليّ أن الرضا من العمل يتراجع مع التقادم في السن، عليه نوصي بإعمال التفكير في استحقاقات التقادم في السن على العمل في ماعس، وإدخال التغييرات المستوجَبة.

برنامج انتقاليّ للإعداد لحياة العمل لتلاميذ من ذوي المحدودية العقلية الذين يرتادون أُطُرَ التعليم الخاصّ

يونات يافزوري
الإشراف الأكاديمي: د. داليا زاكش والبروفيسورة شونيت رايطر
وظيفة نهائية لنيل اللقب الثالث، جامعة حيفا
2010
(الرقم في الكتالوج: 562)

خلفية

عملية الانتقال من مكانة تلميذ في المدرسة إلى مكانة بالغ يعيش داخل المجتمع تمثّل إحدى عمليات الانتقال الأكثر أهمية وتعقيدا في دائرة حياة الفرد. يحتاج كلّ واحد منا في هذه العملية إلى الدعم والمساندة، ولا يكمُن التباين بين الأفراد سوى في مستوى كثافة الدعم ومكوّناته (Gillan & Coughlan, 2010; Hughes, 2001).

خلال هذه العلمية الانتقالية يحتاج الطلاب من ذي المحدودية العقليّة إلى دعم مكثّف وشمولي، وذلك بسبب صعوبات التأقلم في مجالات حياتيّة عديدة وبسبب غياب متناوليّة وملاءمة المجتمع لاحتياجاتهم. تُظهر إفادات الطلبة، وذويهم، والمهنيين أن الطلاب من ذوي المحدوديّة الذهنية يحتاجون إلى مساعدة في المراحل الانتقالية قبيل انتقالهم إلى السكن المستقل والحياة داخل المجتمع، وإلى مساعدة في عمليات التأقلم داخل مجتمع مفتوح وغير متجانس يختلف أيّما اختلاف عن المجتمع الذي اعتادوا عليه في مدرسة التعليم الخاص. علاوة على ذلك يحتاج هؤلاء إلى إرشاد ووساطة وتعلّم، ودعم، ومرافقة في مسار انخراطهم في عالم العمل
(Benz, Yovanoff, &
Doren, 1997; Clark, 2004; Cooney, 2002; Johnson, Sword, & Habhegger, 2005).

يُنظر إلى الانخراط في عالم العمل كمؤشّر أساسي على النجاح في مجال إعادة التأهيل (لوريا ودوفدوفاني، 2009)، ويفيد طلاب وأهال أنّ لديهم رغبة جارفة للانخراط في العمل، كما يطمح واضعو السياسات إلى إدخال هذه الفئات السكانيّة المستضعفة إلى دائرة العمل (لجنة لارون، 2005؛ تيفيت، 2006). يبدو أنّ الجهد الذي يبذل لدمج ذوي احتياجات خاصّة في العمل يخصّ المجتمع والأهل الطالب أنفسهم. شعبة التعليم الخاص في وزارة التربية والتعليم قامت هي الأخرى بتناول هاذ الموضوع حيث جرى في العقد الاخير تطوير برامج معدّة للمرحلة الانتقاليّة وهي برامج تهتدي بمبدأ جودة المعيشة. من هذه البرامج نذكر " نحو شهادة البجروت للفئة العمرية 21-16 (رايطر، وتشيدر، وشلومي، 2009، 2011، 2013)، "معفاريم" (طال وآخرون، 2006).

هذه هو الموضوع الذي يتناوله البحث الحاليّ، وعليه فقد قمنا ببناء أنموذج نظري للإعداد للعمل، وكتبنا خطّة تدخّل مفصّلة تتناول الإعداد للحياة العائلية. يرتكز الأنموذج النظريّ والخطة التطبيقية على نظريات من مجال التربية الإنسانية، وعلى سبل تدريس ذات مبدأ بِنائي constructivist (رايطر، 2004)، وعلى علوم العمل، وعلى نظريّات تتناول علاقات الفرد-

العمل- المحيط. وفي مركزها يقع أنموذج العمل البشريّ (Kielhofner, 2002, 2004). المفاهيم التي اعتمدها لأنموذج التطبيقيّ وبرنامج الانتقال تعتقد أنّ المشاركة في العمل ستتعزّز عند تطوير قدرات التنفيذ في العمل، وتوسيع المعارف حول عالم العمل وبناء هوية الفرد العامل. ينفذ الأمر بواسطة تدخّل منهجي وعلاقة متواصلة مع المحيط.

يشمل البرنامج الانتقاليّ ثلاثة مركّبات: المركب الأول هو خوض تجربة العمل في سوق مفتوح، بمبادرة ذاتيّه في المدراس وتلقي تغذية راجعة متواصلة. تقدم التغذية الراجعة بحسب انموذج " دائرة التذويت" (رايطر، 2004؛ شافيط، 2007؛ Reiter, 2008) الذي يمثّل مسارا من أربع مراحل- عرض الموضوع ذي الصلة بخوض التجربة في العمل، وتطوير المعارف والمفاهيم، وعرض حل لمشاكل في الموضوع المطروح، وخوض تجربة متكرّرة، وتغذية راجعة على التجربة المتكرّرة. المركّب الثاني للبرنامج هو تطوير المعارف حول عالم العمل وتعلّم نظري حول ثمانية مفاهيم من مجال الكفاءة التشغيليّة: التواجد في العمل، والأمان في العمل، ومحيط العمل، وحقوق العامل، وعمل الطاقم، وتقبّل السلطة، والأجر والمبادرة. المركب الثالث هو تطوير هويّة عامل للشخص العامل بواسطة أدوات المرافعة الذاتيّة والتوجيه الذاتي.

هدف البحث

فحصُ مساهمة البرنامج في تحسين تهيّؤ المشاركين فيه للعمل، وترسيخ الدلائل حول فاعليّة البرنامج مقارنة ببرامج متعارف عليها اليوم في حقل التعليم الخاص.

متغيرات البحث وفرضياته

جرى فحص البرنامج بواسطة قياس أربعة متغيرات: المعرفة حول عالم العمل، وفهم مفاهيمٍ من مجال الكفاءة التشغيلية، وتطوير هوية عامل، والقدرة الأدائيّة في العمل. جرى فحص فرضيّتا البحث بمنهجيات كميّة، حيث ادعت الفرضية الأولى بوجود فوارق حاسمة في مؤشّرات البحث الأربعة في صفوف المشاركين في البرنامج الخاضع للفحص بين بداية البرنامج ونهايته. ادعت الفرضيّة الثانية بأنّه سيتم العثور على فروقات حاسمة في مؤشرات البحث بين مجموعة البحث ومجموعة الرقابة. بالإضافة إلى هاتين الفرضيّتين جرى فحص متغيّرات خلفية البحث- مفهوم الحالة الصحية والأداء في نشاطات يومية وأدائية، وأسئلة حول ما قدّمه البرنامج للمشاركين فيه.

منهجية البحث

جرى فحص البرنامج بمنهجيات كميّة شملت مكّونا نوعيا. وجرى التقييم الكمي بحسب منهجية " العمل الذي يعتمد على القرائن". وبحسب أنموذج لتقييم برامج تدريبية (Kirkpatrick, 1975, 1994)، بينما شمل المركّب النوعي مقابلات مع مجموعات بؤريّة من بين المشاركين في البرنامج. " العمل الذي يعتمد على القرائن" هو منهج معتمد في المهن الصحيّة بغرض تقييم التدخل. أنموذج "كيركباتريك" شائع في تقييم البرامج التدريبية، إذ يقوم بفحص برامج تدريبية بمستويات أربعة وهي: مستوى ردّ الفعل- بواسطة قياس درجة الرّضا؛ ومستوى التعلم بواسطة قياس النتائج في نهاية التدريب؛ ومستوى السلوك-

بواسطة قياس تطبيق ما جرى تعلّمه في الحياة اليومية؛ ومستوى النتائج- مقارنة النتائج بتلك التي يجري الحصول عليها في برامج اخرى، وبالنتائج التي جرى الحصول عليها في بداية البرنامج.

جمهور البحث: شملت العينة 77 طالبا من أبناء 21-16 من ذوي المحدوديّة العقلية. حصل 48 منهم على برنامج التدخّل الذي يخضع للبحث والدراسة (مجموعة البحث) بينما حصل 29 طالبا على برامج تقليدية كتلك التي تنفّذ في التعليم الخاص(مجموعة الرقابة). تعلّم الطلاب في ست مدارس للتعليم الخاص في لواء الشمال، والمعدّة لطلاب من ذوي المحدودية العقلية الخفيفة والخفيفة- المتوسطة. وقع اختيارنا على هذه المدارس لأن مديريها وافقوا على المشاركة في البحث. طُبق البرنامج في أربع مدارس، بينما ضُمّت المدرستان الأُخريان لمجموعة الرقابة. في إحدى المدارس درس أحد الصفوف بحسب البرنامج الخاضع للبحث، بينما جرى ضمّ صف آخر لمجموعة الرقابة. طُبق البرنامج في صفوف كاملة جرى اختيارها خلال بحسب طريقة " أشكولوت" ("عناقيد") في اختيار العيّنات. أخرج من مجموعة البحث طلاب درسوا في صفوف العيّنة لكنهم عانوا من محدودية في الاتصال أو من محدودية عقليّة خطيرة.

أدوات التقييم: جرى فحص فرضيات البحث بواسطة سبع أدوات تقييم:

8. مبات- فحص بواسطة الصور لمراجعة الاهتمامات التشغيليّة (القسم الأول)- معارف (رايطر، 1997)
9. استبيان مفاهيم- يفحص فهم ثمانية مفاهيم في مجال الكفاءات التشغيليّة وجرى تطويره لأغراض البحث الحالية.
10. استبيان تقييم تشغيلي ذاتي (OSA: The Occupational Self-Assessment) المرحلة الاولى (Baron et al., 2002).
11. استبيان الحالة الصحية (موجز) (Ware) (SF12: Short Form health survey) & Sherbourne, 1992).
12. استبيان الأداء في الأنشطة اليومية (ADL: Activities of Daily Living) (زاكش، ويعكوفي فاكريت، وزوسمان، 1995)
13. بطاقة العامل- معد لفحص التقدّم في القدرات الأدائيّة، وبُني لأغراض البحث الحاليّ.
14. استبيان تغذية مرتدّة لفحص درجة رضا الطلاّب والمدرسين عن مشاركتهم في البرنامج. بني الاستبيان لأغراض البحث الحالي.

إجراءات البحث: قبل بداية البحث أجري بحث تمهيدي لفحص سريان ومصداقية أداتَيّ التقييم التي جرى تطويرهما لأغراض البحث- " استبيان المفاهيم" و " بطاقة العامل".
شمل البحث نفسه عمليّتي قياس، في بداية البرنامج وفي نهايته. المدة الزمنية بين القياس الأوّل والثاني كانت 8 أشهر، وهي مدة الفترة التعليميّة. خلال عمليات القياس جرى تمرير استبيانات لفحص المعارف حول عالم العمل، وفهم مفاهيم الكفاءة التشغيليّة، والتقييم الذاتيّ للهُويّة التشغيليّة، وتصّور الحالة الصحيّة والأداء في الانشطة اليوميّة. حصل

المشاركون في مجموعات البحث وكذلك الموجّهون في نهاية البرنامج على استبيان لفحص درجة الرضى. علاوة على ذلك قام المرشدون في أماكن عمل المشاركين في مجموعة البحث بتعبئة " بطاقة العمل" لكل واحد من المشاركين لأربع مرات. أجريت كذلك ثلاث مقابلات مع مجموعتين بؤريّتين - مقابلتين خلال تنفيذ البرنامج ومقابلة ثالثة في نهايته.

تحليل النتائج: جرى تحليل النتائج الكميّة في بداية تنفيذ البرنامج بواسطة اختبارات t للعيّنات المستقلّة (Independent samples t-test) ومن خلال تحليل التواتر. نُفّذ تحليل البيانات في نهاية البرنامج بواسطة قياسات متكرّرة Repeated Measures ANOVA. أما النتائج النوعية فقد جرى تحليلها بحسب مبادئ البحث النوعي كسان وكرومير نيفو،2010؛ شاكيدي؛ Corring, 2001).

نتائج

يتبين من تحليل النتائج التي تلقيناها في بداية البرنامج عدم وجود فروقات حاسمة بين مجموعة البحث ومجموعة الرقابة في المتغيّرات الديموغرافية، وفي متغيّرات الخلفيات، وفي مؤشّرات البحث. بناء على ذلك تبين ان المجموعات قابلة للمقارنة. نظر الطلاب في المجموعتين إلى حالتهم الصحية البدنية والنفسية بأنّها جيدة، وقالوا أنهم مستقلّون في نشاطاتهم اليومية الأساسيّة، لكنهم يحتاجون للمساعدة في نشاطات يومية مركّبة، كالقيام بالمشتريات وتنظيف المنزل وصيانته، واستخدام الموارد العامة في المجتمع المحلي.

صدّق تحليل نتائج البحث التي تحصّلت في بداية البرنامج وفي نهايته على فرضيتيّ البحث، وتبيّن أنّ مجموعة البحث التي حصلت على برنامج الانتقال حسنت على نحو حاسم معارفِها المتعلّقة بعالم العمل، وحسّنت من درجة فهمها لمفاهيم تتعلّق بالكفاءة التشغيليّة، ورسّخت على نحو أعمق هُويّة ذاتية في سياق العمل، وحسنت على نحو حاسم من قدرات التنفيذ في العمل خلال تنفيذ البرنامج. إلى ذلك تبيّن أن إنجازات مجموعة العمل في مؤشرات البحث كانت أعلى على نحو حاسم من إنجازات مجموعة الرقابة في مؤشّرات البحث. النتائج من البحث النوعي (المقابلات) أشارت إلى إنماء هويّة شخص عامل وبلورة مفهوم دور المدرسة كتلك التي تحضّر الطالب للحياة. تبيّن كذلك أن الطلاب والموجهين كانوا راضين بدرجة كبيرة عن مشاركتهم في البرنامج، ولم يتعلق مستوى الرضا بتقدّم مشاركي البرنامج (بحسب مفهومهم) في مؤشّرات البحث. نتائج البحث التمهيديّ أظهرت أن أداتيّ البحث التي جرى تطويرهما في البحث تتمتّعان بالمصداقية؛ وحصل استبيان المفاهيم على سريان مُميِّز وسريان بُنية.

نقاش

تبين من نتائج البحث أن بمقدور البرنامج الملائم تحويل المعرفة حول عالم العمل، ومفاهيم مجرّدة من مجالات الكفاءة التشغيلية، إلى أمور مفهومة بالنسبة لطلاب من ذوي المحدودية العقلية. عززت هذه النتائج الأنموذجات النظريّة والتطبيقات التي تؤيّد تطوير القدرات التنفيذيّة وترسيخ القيم والوعي للإرادات وتلقّي التغذية المرتدّة من البيئة المحيط كجزء من عمليّة الانخراط الناجح في العمل. دعمت نتائج البحث المفاهيم التي تدعو إلى

دمج التعلم البنائيّ في برامج التدريس في التعليم الخاص وفي التدخل من خلال العلاج بالتشغيل. هذا التعلم موجّه نحو عالم الطالب ويشجّع على إجراء حوار جماعي وسبل تعبير فرديّة.

تكمن أهمية البحث في عدد من الأبعاد. البعد النظري: يعرض البحث أنموذجاً يرى في الانخراط في العمل نتاجا للعلاقات بين الفرد وخصائص عمله والبيئة المحيطة. يُنظر إلى المحيط في هذا الأنموذج كذاك الذي يمكّن من النموّ، ويمنح فرصاً، ويقدّم التغذية الراجعة. ثمة، لدى كلّ فرد نزعات وتفضيلات ورغبات وكفاءات وقدرات. المحدودية العقلية قائمة، لكنها لا تشكّل عائقا أمام تطور شخصية فرد عامل، بل عاملاً يحرّك نحو بناء البرامج الملائمة وسبل تدريس تحفّز على العمل والتّعبير عن النفس. مصطلحات ومفاهيم الأنموذج النظريّ ترتكز على نظريّات جودة المعيشة وعلى مناهج إعادة تأهيل تتماشى مع الأنموذجات الحديثة التي طرحتها منظّمة الصحّة العالمية، وترتبط بالحقل التربويّ والإكلينيكيّ النامي في إسرائيل في مجالات التعليم الخاص والعلاج بالتشغيل.

في الجانب التطبيقي تمحور البحث في بناء وفحص برامجٍ تدخّل ذات بروتوكول واضح ومُلزم من حيث المضامين والجداول الزمنيّة. يعرض البرنامج عدداً من التجديدات والأفضليات: فهو يتماشى أوّلا مع التوجّهات العامّة السائدة في مجال إعادة التأهيل التشغيليّ، والتي تدعو إلى ضمّ الكفاءات " الرقيقة" المتعلّقة بالقدرة التشغيليّة في التدريب على العمل؛ يشجع البرنامج إجراء تغيير في صفوف فئات ذوي المحدودية العقليّة في المواضيع المركّبة، كتحسين المعارف حول عالم العمل، وتطوير هُوية عمل (متغيّر مركّب ومتعدد الأبعاد، ويتطلب تدخّلا شاملا ومتعدّد المواضيع، ذاك الذي يتناول مركبّات شخصيّة وأخرى تتعلّق بالتفاعلات الاجتماعيّة)؛ كما يحسّن البرنامج قدرات تنفيذيّة متنوّعة، وهي قدرات تستوجب تأقلما وانخراطا في أطر مفتوحة. إلى جوار التجديدات، يقوم البرنامج بدمج طرق تدريس لبرامج قائمة في التعليم الخاص، نحو برنامج " التحضير لشهادة البجروت لسن 21-16، وبذلك فهو يعزز متناولّيته من مقبل طواقم تشمل مربين ومعالجين في مجال التشغيل.

تتمثل مساهمة البحث الحالي في الجانب الميثودولوجي في استخدامه منهجيات متعارف عليها اليوم في مواضيع الصحّة وفي العلوم الاجتماعيّة- في البلاد وخارجها: العمل الذي يتركز إلى الدلائل وأنموذج "كيركبيتريك" لتقييم برامج التدريب. هذه المنهجيات لم تستخدم بعد في مجال تقييم برامج التعليم الخاصّ في إسرائيل، لكن في بعض الأقطار ترتفع أصوات تنادي باستخدامها في التعليم الخاص أيضا (Cook et al., 2008, 2009).

مساهمات ميثودولوجيّة أخرى لبحث الحالي تتمثّل في تطوير أداتَيّ التقييم لفحص فهم المصطلحات في مجال القدرة التشغيليّة وتقييم قدرات التنفيذ، وكذلك استخدام منهجية نوعيّة لفهم ما يقدّمه البرنامج للمشاركين فيه.

عانى البحث الحالي من عدد من الصعوبات: حجم العيّنة وتوزيعة سكّان في إسرائيل، والفجوات الزمنيّة بين القياسات المختلفة لما قدّمه البرنامج للمشاركين فيه. نقترح مواصلة فحص فاعليّة البرنامج: دراسة شرائح أخرى من ذوي المحدودية العقليّة، ومن مناطق أخرى في البلاد، ومن قطاعات غير يهودية، والمتابعة طويلة الأمد لتأثير البرنامج. نقترح ايضا مواصلة فحص مصداقيّة سريان أداتَي العمل اللتان طوّرهما البحث الحالي.

تنمية التصميم الذاتيّ في صفوف طلاّب من ذوي المحدودية العقليّة بواسطة التعلُّم داخل مجتمع دارسين

بنينا شابيط

الإشراف الإكاديمي: البروفيسور شونيت رايطر

وظيفة نهائية لنيل الدكتوراه، جامعة حيفا

2007

(الرقم في الكتالوج: 544)

تمثّل هدف البحث في فحص تأثير التعلّم في مجتمع دارسين بحسب دائرة الاستدخال الذاتي المتعلّقة بتنمية التّصميم وجودة المعيشة لدى طلاب من ذوي المحدودية العقليّة. تمثل الهدف الثاني في فحص ما إذا كان الارتفاع في التصميم سيفضي إلى التحسين في جودة المعيشة. أما الهدف الثالث فتمثل في تحديد ميزات هذه الطريقة التي تؤدي إلى نجاحها.

يرتكز البحث الحالي إلى مذهب التربية الإنسانيّة التي تسعى إلى تنمية شخصيّة أصيلة للطّالب، من خلال توليد الإحساس بتحقيق الذات. تعمل التربية الإنسانية على تطوير وتعزيز ثقة الفرد بقدرته على تحقيق خصوصيّته والتعبير عن ذلك من خلال الولاء والوعي لما يعرّفه هذا الفرد كـ" الأنا الداخلي". تسعى رعاية وتمنية استقلاليّة الفرد إلى تمكينه وتعزيز قوّته كي يعمل على نحو غير مشروط على اتخاذ القرارات والخيارات التي تتناول حياته، وذلك من خلال فحص واقعه وإحكام العقل في فحص البدائل القائمة. يرتبط مصطلح الاستقلالية ارتباطا وثيقا بجودة معيشة الفرد؛ وما يعنيه المصطلح هو درجة قصوى من التحكّم بنمط الحياة، والقدرة على اختيار بديل واحد من بدائل عدّة، وتحديد غايات فردية بحسب منظومة واضحة من سلم الأفضليات. .

الأدبيات المهنيّة التي تتناول موضوع جودة المعيشة في صفوف ذوي المحدودية العقلية تتعامل معه كمفهوم اجتماعي يشكّل إطارا لأهداف مشتركة يتقاسمها المجتمع وجهاز التّعليم والفرد. يشكّل هذا المفهوم هدفا ووسيلة لتطوير وتقييم الخدمات المقدّمة للفرد ذي المحدودية. تؤثّر جودة المعيشة على إرادة الفرد ضمن ظروف حياتيّة توائم أسلوبه، وترتكز إلى ثمانية محاور في حياته: الرّفاهيّة الوجدانية، والعلاقات الشخصيّة، والرفاهية الماديّة، والنمو الشخصيّ، والرفاهية البدنيّة، والتصميم الذاتيّ، والانخراط الاجتماعيّ، والحقوق (Schalock, 1996). يجب تقييم هذه الأبعاد من خلال التطرّق لجوانب موضوعية وذاتيّة في حياة الفرد.

من هنا فإنّ التّصميم يشكّل مكونا في جودة المعيشة، وثمّة من يشدد على حقيقة أنّ التصميم هو مركب ضروري في جودة المعيشة. تتواجد ميزات سلوك التصميم لدى الفرد الذي يعمل على نحو مستقل، وينظّم سلوكه ويوجّه نشاطاته ويتفاعل مع محيطه من خلال إحساس التمكين، ويعمل من خلال إرادة تحقيق الذات.

.

السواد الأعظم من الطلاّب ذوي المحدودية الذهنيّة الذين ينهون دراستهم في المدرسة لا يعرفون ما هي رغباتهم وما هي الامور التي يُحسنون صنعها. تجاربهم التي تقترن باتخاذ القرارات التي تؤثّر على حياتهم قليلة للغاية، كما الفرص التي تتوافر لهم للتعبير عن

تفضيلاتهم. ينجم عن ذلك غياب المبادرة والتصميم والاستقلالية لدى هذه الفئة. إحدى التفسيرات المحتملة لهذه الظاهرة تتمثل في بيئة التعليم التي تحدّ من فرص التعلم، ولا تمكّن من خوض تجارب كافية لتنمية التصميم والإحساس بجودة المعيشة. الفرضيّة التي ينطلق منها البحث الحالي هي أنّ تمكين الأفراد ذوي المحدوديّة من التواجد في بيئة تدعم على نحو فاعل التصميم الذاتيّ للتلاميذ، سيدفعُ بهؤلاء إلى توظيف ناجع للسّيرورات التي تمكّنهم من التحكم في حياتهم، وتحمّل مزيدا من المسؤوليّة عنها. يُمكن تطوير قدرة ممارسة التصميم الذاتيّ من خلال توفير فرص الاختيار واتخاذ القرارات من قبل الفرد بما يتعلق بحياته، ويشكّل شرطا مهما لتحسين جودة معيشته.

بغية فحص ما هي البيئة التعليميّة الاكثر ملاءمة لتنمية ورعاية التصميم والإحساس بجودة المعيشة، جرت عملية مقارنة بين طريقتين تدريسيتين: التدريس الوجاهي Frontal التقليديّ، والتدريس داخل مجتمعات دراسية بحسب أنموذج " دائرة الاستدخال الذاتي" (رايطر، 1997ب). في التعليم الوجاهي يشكل المعلّم مصدر المعرفة الأساسي، ويتمثّل دوره في إكساب هذه المعرفة لتلاميذه. يشكل هذا المنهج في التدريس تجسيدا لأنموذج التدريس الذي ابتكره آوزوبيل(Ausubel, 1968)، والذي يسمى بـ" التدريس المفسّر" ويعتمد على مبادئ نظريّة تحليل المعلومات.

في المقابل يرتكز انموذج " دائرة الاستدخال" على الفلسفة الإنسانيّة وتطبيقاتها في صفوف ذوي المحدودية التطوريّة وعلى نظرية التعلم البنائيّة السوسيو- ثقافية. يعرض الأنموذج مراحل عمليّة تغيير يخوضها الطالب خلال عمليّات التفاعل داخل مجموعة الأقران/ الأتراب. الفرضية الأساسية هي أن الإنسان عقلاني بطبعه ويملك قدرات عقلية- ذهنيّة؛ وقادر على الوصول إلى فهم لبيئته ولذاته. وبكونه كذلك فهو يملك قدرة التحكّم بنفسه وبسلوكه، ووضع الغايات لذاته، وتخطيط تنفيذها والعمل على تحقيقها.

من أجل الاستجابة لأهدافه دَمَجَ البحثُ بين منهجيين استقصائيين: المنهج الكميّ والمنهج النوعي. شارك في البحث 74 طالبا بالغا وناشئا من ذوي المحدوديّة العقلية من مدارس التعليم الخاص. انقسم المشاركون لمجموعة التّجربة ومجموعة الرقابة، وتم فحصهم بأدوات كميّة في بداية التجربة وفي نهايتها. بعد مرور خمسة أشهر على إتمام برنامج التدخل جرى فحص درجة التّصميم بواسطة استبيان يفحص هذه المسألة. وشملت الأدوات الكمية تعبئة استبيانَين من قبل الطالب: واحد لفحص التصميم الذاتيّ والآخر لفحص جودة المعيشة؛ واستبيان آخر (وهو استبيان نواتج الطالب) قام بتعبئته المدرّس في بداية برنامج التدخل وفي نهايته. أمّا البحث النوعيّ فقد وضع بغية الاطّلاع على العلاقات التبادليّة في الصف، وطريقة تناول البرنامج من قبل كل واحدة من طريقتي التدريس.

شمل الإجراء تصويرا (بواسطة كاميرا الفيديو) لدروس تتناول برنامج تهيئة للحياة في أحد صفوف التجربة، وفي صف الرقابة، وجرى تحويلها إلى نص مكتوب بحذافيرها. بعد ذلك جرى تشخيص الظواهر البارزة في كل واحد من الصفوف التي شاركت في هذا الإجراء.

تشير النتائج الأساسية للبحث الكميّ إلى وجود تأثير حاسم (من الناحية الإحصائية) لبرنامج التدخّل على جميع مؤشرات التصميم - الاستقلاليّة، والتنظيم الذاتي، والتّمكين، وكذلك على جميع مؤشّرات جودة المعيشة: الرضا، والقدرة الإنتاجيّة، والانتماء الاجتماعي.

في جميع المؤشّرات التي جرى فحصها كان التحسين في مجموعة التجربة أكبر من التحسين في مجموعة الرقابة (على نحو حاسم من الناحية الإحصائية). تمثّل هدف آخر للبرنامج في فحص الكيفية التي قد يؤدي فيها برنامج تدخل يتناول تنمية التصميم الذاتيّ إلى تحسين في مجال جودة المعيشة أيضا؛ وبالفعل فقد بدا تحسين في مركّبات جودة الحياة التي جرى فحصها في البحث. بيّن البحث أيضا أن التّغيير في التصميم الذاتيّ هو الذي ساهم في جل الاختلاف الذي يُفسّر بمكوّنات جودة المعيشة.

في موضوع تقييم المدرّسين للبرنامج، تُظهر النتائج أن إنجازات الطلاب الذين تعلّموا بحسب أنموذج دائرة الاستدخال كانت أعلى على نحو حاسم من إنجازات الطلاب الذين درسوا بحسب حسب طريقة التعليم الوجاهيّ التقليديّة. قام البحث أيضا بفحص تأثير متغيّرات شخصيّة كالجنس والسن على تطور التّصميم ، وتبين أن متغير الجندر وحده يملك تأثيرا حاسما، إذ أن التحسين الذي طرأ في صفوف الإناث فاقَ ذاك التي طرأ في صفوف الذكور.

في المرحلة الاخيرة- وهي مرحلة بقاء التصميم الذاتي على امتداد الوقت- تظهر النتائج أنّ الفروق بين المجموعات كانت أكبر على نحو حاسم في القياس الثاني، وهو مرحلة " ما بعد". ما يعني أنّ تأثير التدخل يأخذ بالتعاظم على امتداد الوقت.

بدورها تظهر نتائج البحث النوعيّ وجود اختلاف بين الصف الذي تعلّم داخل المجتمعات الدارسة بحسب دائرة الاستدخال وبين الصفّ الذي درس بأسلوب التعليم الوجاهيّ.

الفروقات بين الصفّين شملت عدة مواضيع، وفيما يلي نطرح الأساسية منها:

الفرق الأساسي هو في اختيار مواد التدريس. في صف التجربة قامت المُدرّسة بتحليل الاحداث التي استقتها من حياة الطلاب؛ في المقابل اختارت المدرّسة في صفّ الرقابة مواد لا يشكل عالم الطلاب مصدرا لها.

تمثّل الفرق الثاني في نوع الأسئلة التي طرحتها المُدرّسة. الأسئلة التي طٌرحت خلال الدرس كانت متميزّة من حيث مستوى السؤال ونوعيّته. في الصّفين طرحت المدرّستان أسئلة بحسب مستويات تفكير مختلفة، إلا أنّ المُدرّسة في صفّ التجربة طرحت أسئلة أكثر في مستوى التفكير العلوي- التّحليل، والتقييم، وإصدار الأحكام، والتخليق(سينثيزا)؛ الأسئلة هنا كانت من النوع " المفتوح" و " المتمحوِر". في المقابل كانت غالبية الأسئلة في صف الرقابة من نوع أسئلة التفكير في المعرفة؛ أسئلة بغالبيتها " مغلقة" وبأسلوب" القُمع" (" المُحقان") (Wood, 1998). كان لأسئلة المدرّسة تأثير على مستوى المشاركة الفاعلة للطلاب وعلى التفاعلات التبادلية بين المدرّس والطلاب. في صفّ التجربة أظهر الطلاّب مشاركة فاعلة، وقامت المُدرّسة بخلق فرص لتَوّلد تفاعلات بين الطلاب، وضمت تعابير تمكينيّة للطلاب، وهو أمر يشكل مكوّناً من مكوّنات التصميم الذاتي. هذا الأسلوب من المشاركة والعلاقات التبادليّة في الأسلوب المذكور أعلاه لم يُرصدا في صف الرقابة

رُصدت فروقات في أسلوب التحليل والمعالجة أيضا، وتلك أثّرت بدورها على تعابير التصميم وجودة المعيشة. المضامين التعليميّة في صف التجربة دارت حول مُعضلات اجتماعيّة طُرحت خلال النقاش. طرحت المدرّسة أمام الطلاب تحدٍ فكريٍ واجتماعيٍ في قضايا ذات بعد قِيَميّ أخلاقي، بالإضافة إلى ذلك فقد قامت بتحليل المضامين على المستوى التنفيذيّ والمعياريّ،

بغرض تعلم مهارات ومعايير تمكّن من تبني سلوكيات تكيّفيّة، لكن أيضا بغرض تنمية البعد الأخلاقي- القيَمي. في المقابل بذلت المدرّسة في الصف الذي تعلم بحسب طريقة التعليم التقليدية جهدا ووقتا في تحليل المضامين للتدريس حول معايير اجتماعية، وحول مهارات تُمكّن الطالب من تبني سلوكيّات تكيّفيّة، لكن وعلى عكس صف التجربة، فقد غاب تماما المستوى القيَمي- الأخلاقي الذي يُحرك السلوك المستقلّ لدى الطالب. يساهم البحث مساهمة تطبيقية مُهّمة في فهم سبل التّدريس التي تلائم - أكثر ما تلاءم- تنمية التصميم والإحساس بجودة المعيشة في صفوف طلاب من ذوي المحدوديّة العقليّة. يساهم البحث أيضاً على المستوى التطبيقي في تنمية الإدراك المتمّثل في أن التصميم الذاتي والإحساس بجودة المعيشة يتطّوران في الأساس نتيجة توفير فرصٍ تعليميّة لائقة، ونقاشات حول سبل حل إشكاليّات وقضايا اجتماعية في حياة التلميذ، وتجارب متكرّرة ومتنوّعة حول وضعيات حياتية تُمكّن من تطبيق مركّبات من جودة المعيشة والتصميم الذاتي.

تطبيق طريقة التعليم بحسب " أنموذج دائرة الاستدخال"- وبحسب أسسها الفلسفية والسيكولوجية والعلاجية، يُمكّن من تنمية التصميم الذاتيّ والإحساس بجودة الحياة في صفوف الطّلاب ذوي المحدودية العقليّة، بغضّ النظر عن مضمون الموضوع الذي يُدرّس في مجالات التهيئة للحياة. أثبت البحث أنّ تطبيق الفرضيات التي يعتمد عليها أنموذج التدريس عند التدريس بحسب أنموذج دائرة الاستدخال يؤثّر على تنمية هذه المكونات.

يساهم البحث في فهم تأثير التعلّم داخل مجموعات دراسيّة على قدرة التعلّم وعلى القدرة العاطفيّة للطلاب ذوي المحدودية العقلية في التعامل مع مُعضلات اجتماعية مركّبة والتعلّم منها. من بين الاستحقاقات المتولّدة نذكر أنّ التحدّيات الفكريّة التي تُطرح على الطلاب ذوي القصور العقلي(التخلف العقلي) الذين يتعلمون داخل مجموعات غير متجانسة (تباين فكري ووجداني)، تخلق فرصا تعليمية لفهم حالات اجتماعية مركّبة، وكذلك تولد تبصّرات insights حول ذواتهم وحول الآخرين. لو جرى الاعتماد فقط على نتائج اختبارات الذكاء، لما كان من المتوقع أن يتوصّل هؤلاء الطلاب أن إلى هذا الفهم وإلى هذه التبصّرات.

The Shalem Fund
for Development of Services for People with
Intellectual Disabilities in the Local Councils

صندوق شاليم، لتطوير الخدمات
للفرد ذي المحدوديّة العقليّة
التطوّريّة في السلطات المحلّيّة

פיתוח שירותים לאדם עם מוגבלות שכלית
התפתחותית ברשויות המקומיות

Research and Knowledge
An Opportunity for Change

Abstracts of Master's and Doctor's Theses
In Intellectual Disabilities Fields

This work was supported by a grant from Shalem Fund for Development of
Services for People with intellectual disabilities
In the Local Councils in Israel

Ben Gurion University Of the Negev

Bar Ilan Ben University

The Hebrew University Of Jerusalem

Hifa University

Research Committee

✦ Chairperson, Research Committee

Professor Talma Kushnir, Department of Sociology of Health and Gerontology, Faculty of Health Sciences, Ben-Gurion University of the Negev

✦ Committee Members :

- **Dr. Dalia Nissim**, National Inspector of Knowledge Manegment, Division of Services for Persons with Development Disabilities, Ministry Social Affairs and Services.
- **Dr. Asi Aaharonov**, Senior Research, The Division of research, planning, and training, Ministry Social Affairs and Services.
- **Ms. Vivian Azran**, Director of community care service, for Persons with Development Disabilities, Division of Services for Persons with Development Disabilities, Ministry of social affairs and Social services.
- **Mr. Arye Shemesh**, National Inspector of the Preschool and foster,community care service, Division of Services for Persons with Development Disabilities, Ministry of social affairs and Social services.
- **Ms. Orna Ben-Ari**, National Inspector of the accommodation,Division of Services for Persons with Development Disabilities, Ministry of social affairs and Social services.
- **Ms. Naomi Grintal**, Deputy of the manager of rehabilitation unit, Social Services Division, Haifa Council
- **Ms. Sarit Rahamim**, Manager of the special needs unit, Social Services Division, Jerusalem Council
- **Ms. Riva Muskal**, CEO, the Shalem Fund

✦ Committee coordinator

Ms. Sharon Ganot, Director of Knowledge Management, the Shalem Fund.

Shalem Fund, Beit-Dagan, 50200
Tel. 03-9601122 Fax. 03-9604744
www.kshalem.org.il

Forward

People with special needs, and especially those with intellectual disabilities, have a basic right to live a rewarding life in their own natural environment, to achieve their full potential and to be part of all social, cultural and occupational environments in accordance with their abilities and needs. This vision guides all of KerenShalem's diverse activities aimed at developing community services for individuals with intellectual disabilities.

Keren Shalem encourages academic research activity in the field of intellectual disabilities. We extend our deepest thanks to the members of the research committee who have worked to establish and support a cadre of researchers on topics related to intellectual disabilities.

We are honoured to present this anthology of abstracts from Master's and PhD theses from four institutes of higher education -Bar Ilan- University, University of Haifa, Ben Gurion University of the Negev and The Hebrew University. These studies were supported by grants from the Shalem Fund for Development of Services for People with Intellectual Disabilities in the Local Councils in Israel. They tested various research questions about people with intellectual disabilities and evaluated several programs.

The Shalem Fund's support of research aims to influence work in this field in order to help achieve a better quality of life for individuals with intellectual disabilities. This anthology is also a method of distributing information and providing access to professional knowledge. We invite all those interested on researching any topic or issue that may contribute to the promotion of quality of life of people with intellectual disabilities to link to the Shalem Fund using our website: www.kshalem.org.il

On behalf of Keren Shalem, we thank all who participated in the success of this important venture!

Prof. Talma Kushnir
Chairperson of the Research Committee Shalem Fund
Department of Sociology of Health and Gerontology, Faculty of Health Sciences, Ben-Gurion University of the Negev

Mr. Meir Dahan
Chairperson of the Board Shalem Fund
Mayor, Mazkeret Batya

Ms. Riva Muskal
CEO
Shalem Fund

Table of content

No		Page
1	Increasing Family Involvement among People with Intellectual Disabilities in Residential Facilities within the Arab Society in Israel no 578 Kareem Nasser, Haifa University, 2013	8
2	Employers' willingness to hire a person with intellectual disability in light of the regulations for adjusted minimum wages no 591 Maayan fine, Haifa University, 2013	16
3	Promotion of social inclusion of persons with intellectual disability and dual diagnosis by support staff no 594 Dotan Segal, The Hebrew University, 2013	20
4	Implicit and Explicit memory among individuals with Williams syndrome, individuals with Down syndrome and individuals with Fragile X compared to typically developed children no 559 MeitalYihye, Bar-Ilan University, 2012	24
5	Quality of Life of Aging People with Down Syndrome in the Arab Society in Israel no 585 Hejazi Ashraf, Haifa University, 2012	28
6	Encouraging social interactions among regular and special education pupils as an outcome of joined elective lessons in an experimental program "From distance to common space" no 590 Maya Kuba, Haifa University, 2012	30
7	The Correlation between Competition and Organizational Politics to the adoption of New Public Management Values in Organizations Delivering Residency Services for People with Mental Retardation, Mental Illness and Elderly no 592 Amir Azulay,Haifa University, 2012	31

No		Page
8	Gratitude, Well Being and Personal GrowthAmong Ultraorthodox and Secular Motherswith\without a Child with an Intellectual Disability no 568 Shirly Zimmerman, Bar-Ilan University, 2011	33
9	Perceptions of Staff Members on the Use of Speech Generating Devices by Young Adults with Developmental Disabilities no 573 RotemNitzanWolkowicz, Haifa University, 2011	37
10	The contribution of continuing Academic Education for future orientation, self-efficacy and optimism among people with cognitive disabilities: The case of KfarTikva - assisted living accommodations for adults with special needs no 584 Noa Tevet Tubul, Haifa University, 2011	40
11	MenSelf - esteem and job satisfaction among women and with intellectual disability who work in sheltered workshops no 588 DiklaToyerman, Ben Gurion University of the Negev, 2011	43
12	Career Education and Vocational Transition Program: Preparation for a Working Life for Students with Intellectual Disabilities no 562 YonatIvzori, Haifa University, 2010	46
13	Enhancing Self-determination in Students with Intellectual Disabilities by Means of Group Interaction no 544 Pnina shavit, Haifa University, 2007	53

Increasing Family Involvement among People with Intellectual Disabilities in Residential Facilities within the Arab Society in Israel

Kareem Nasser, Haifa University, 2013
"DOCTOR OF PHILOSOPHY"
Supervised by : Dr. Dalia Sachs, Dr. AmaliaSa'ar
(No 578)

Background and Research Rationale

In the Arab society, placing people with intellectual disabilities [ID] in a residential facility has unique characteristics. This relatively new phenomenon began during the 1970s - paradoxically at a time when the de-institutionalization movement began to intensify its hold in post-industrial countries, including Israel. As institutionalization as a phenomenon is not socially accepted within the Arab society, only 14% of all residents in residential facilities in Israel are Arabs - despite there being a high rate of people with ID within this population. This fact stresses the complexity of the phenomenon, strengthens the need to understand the factors that influence it, and emphasizes the relevance of developing culture-sensitive intervention programs that address the true needs of this population.

Over the past 5 decades, we have seen dramatic changes in health and welfare domains around the world and in Israel, including a transformation in the concept of health: from lack of illness to health as a holistic state of wellbeing, that gives more room to patients' agency. As a result, rehabilitation and care service providers and facilities, including occupational therapy, are required to provide family-centered services that enable its involvement.

Despite the many advantages of family involvement in residential facilities and its possible contribution to improving the quality of life of the residents and their families, and to improving facility services, little research on this matter has been conducted or documented, and the little research that does exist focuses mainly on the type and frequency of involvement, and on the factors that influence it. It does not, however, suggest theoretical or practical models for increasing family involvement.

Moreover, A noticeable lacuna is that almost all of our knowledge regarding ID and residential placement is based on studies that were conducted in post-industrial societies. As a result, existing theoretical and practical models are anchored in European-American perceptions, beliefs and values that reflect specific historic,

social-cultural, and political-economic developments. Little is known about ID in general and about residential placement in particular in other cultural groups and contexts, such as the Arab society. The present study, which is based on up-to-date social science theories and models in occupational therapy and cultural anthropology, therefore provides an important contribution toward filling this gap.

Research Objectives:

1. To identify the meanings and the factors that affect the residential placement of people with ID in the Arab society in Israel.
2. To develop, implement and evaluate a culture sensitive theoretical and practice model that is aimed at increasing family involvement in residential facilities among this population.

Research Questions:

1. What does residential placement in the Arab society mean for parents of people with ID? And what are the factors that influence their decision to place their child in a residential facility?
2. What does family involvement following placement mean? What are the factors that enable or limit it?

Research variables and Hypotheses

The program for increasing family involvement, which was developed and implemented for this research, was examined through four variables: Family involvement, parents' perception of the facility as being family-centered, parents' stress levels, and the service providers' perception regarding the services being family-centered. Four hypotheses were defined and tested using quantitative methods: The first two postulated significant differences regarding the relevant variables, among the parents and service providers who participated in the intervention between the beginning and the end of the program. The remaining two hypotheses postulated significant differences between the program participants and the control group by the end of the intervention program.

Research Method

The Participatory Action Research Method was used in this research, and included a combined qualitative and quantitative approach. The qualitative research aimed to deepen the understanding of how the parents perceive residential placement for their children with ID, while the quantitative research was used to evaluate the intervention program.

Research Population: The population included families of people with ID and service providers who work with them, from two privately operated residential facilities situated in Arab villages in the Galilee region: One was the research group where the intervention program was developed and implemented, and the other served as control group. For the qualitative research 18 families participated in personal, in-depth interviews (10 from the intervention group and 9 from the control group). Four parents and four service providers from the intervention group participated in developing a program for increasing family involvement. For evaluating the effectiveness of the program, the sample included 46 families (23 in the intervention group and 23 in the control group), and 34 service providers (16 from the intervention group and 18 from the control group), who filled out questionnaires before and after the intervention program.

Research instruments: The qualitative part of the research was performed through semi-structured, in-depth interviews. The research hypotheses were tested using 4 questionnaires: Family Involvement, the Measure of Processes of Care (MPOC-20), the Questionnaire on Resources and Stress (QRS-F), and the Measure of Processes of Care (MPOC-SP). The first three questionnaires were filled out by parents, whereas the last questionnaire was filled out by the service providers. All questionnaires were translated into Arabic and were adapted to the social and cultural context of the research population.

Research Procedure: The research took place during 2010-2011, lasted about 21 months, and included a number of stages: At first, the questionnaires were filled out by the research participants from both residential facilities and in-depth interviews were held with the parents. Following, the intervention program was developed and implemented in one of the facilities. At the end of the research, the questionnaires were filled out again by both the participants in the intervention group and by the control group.

Data Processing: Content analysis was conducted for the in-depth interviews, in order to identify and encode categories of meaning, sort them into patterns and themes, and find the relationships between them. Having found in the initial test that the research variables are not normally distributed, the data from the questionnaires was analyzed using non-parametric statistical tests -. The Wilcoxon Test was used in order to examine the differences in research parameters of the intervention group and the control group, between the beginning of the research and the end. The

Mann-Whitney Test was used to exam the differences between the research group and the control group regarding the degree of change in the parameters, at the end of the research.

Findings

Qualitative Findings: Three main themes emerged from the interview analysis: residential placement as the least painful choice; accumulated difficulties due to lack of support; and a continuous effort to perform good parenting. In the first theme, the parents described a transition from objecting to residential placement, which they had perceived as meaning neglect and abandonment of their children, through a perception of residential placement as their only and least painful alternative, to accepting it as a permanent albeit not optimal solution, which was nevertheless accompanied by continuous feelings of sadness, loss, guilt, and strong ambivalence.

The second theme represents the factors that influenced the decision making, which formulated following great difficulty in raising a child with ID within the home. As the children with ID grew older, parents' difficulties increased. Their hope that their child would recover gradually disappeared, and they found it increasingly harder to perform their daily caretaking without impairing their other parenting and family obligations. They also worried that the presence at home of their child with ID might hurt their other children, either because they were not getting enough attention or due to the physical violence of the former. These difficulties expose a social-cultural context that is characterized by lack of resources and services, little support from the extended family, and negative and stigmatic social attitudes.

The third theme reflects the parents' perceptions of their parental role and their child's disability. The analysis traces the impact of these perceptions on the parents' ability to reach a decision to place their child with ID in a residential facility, and then to maintain an ongoing involvement in his or her life following the placement. According to the parents, the barriers that made their involvement difficult emanated from the family as well as from the facility's physical, social, and organizational environment. This theme emphasizes the importance of strengthening a family-centered approach in the residential facility.

Quantitative Findings: The data received from the questionnaires at the beginning and end of the program partially confirmed the hypotheses. While there was no significant change in any of the parameters among the control group, the program

did significantly improve the perception of the parents in the intervention group regarding the degree of their involvement in decision making. In addition, in the intervention group the results show a tendency towards significance for some of the measures of the care processes (MPOC, MPOC-SP), with differences between parents and service providers. Parents reported an increase in their perception of the services at the facility as respectful and suitable for the children and families. Unlike the parents, the service providers reported an improvement in their perception of the services as providing specific information to the parents about the children. This improvement was also found to be significant when comparing between the service providers in the intervention group and in the control group. However, no significant changes were found regarding the remaining research parameters, between the beginning and the end of the program, and no differences were found in the change of the various parameters between the two groups, at the end of the intervention.

Discussion and Conclusions

The research findings show that residential placement is a complex and ongoing parental coping process, which begins long before the decision is made and does not end with the placement. A suitable intervention program can increase family involvement in their child's life within the residential facilities.

The research raises a number of important theoretical and empirical insights. **Empirically**, it documents the perception of residential placement as non-normative among the Arab society in Israel, which differs from common perceptions documented in other post-industrial societies. **Theoretically**, this research lends support to existing arguments regarding the importance of the home as an optimal place for a child with ID, yet with an important distinction: Against the focus, prevalent in the narrative of the De-Institutionalization Movement, on the child as an individual, this research places an emphasis on the person, including the child with ID, as embedded within a family unit, and on the parents' moral and cultural obligations to maintain this integrative unit.

Furthermore, the link between attitudes toward residential placement and a perception of self as embedded in family and community has implications for perceptions concerning wellbeing more generally. In contrast to the common tendency in the literature to articulate such perceptions in individualistic and universal terms, this research shows them to be rooted in a collective sense of identity and fidelity. At the same time, it refutes essentialistic expectations that

collectively orientated identities would encourage static and predetermined behaviors. The findings show that parents' practices and perceptions are dynamic, contextual, situated and relational, which implies that the collectivist orientation does not rule out a permanent element of ambivalence. The parents exhibited individualistic, active agency when choosing a socially unaccepted solution, but at the same time they grounded their decisions in collectivist motives that emphasize the society's dominant values, whereby the family is more important and of greater value than the needs of its individual members.

Differently from existing studies that focus on the psychological factors behind the decision, this research offers a multi-dimension theoretical model for analyzing the complexity of parents' decision and their ambivalent coping mechanism. The findings present a complex picture whereby notwithstanding the parents' feelings of failure, they experienced their decision as an expression of parental responsibility and competence. Residential placement emerged as the most rational decision, considering the reality in which they lived and their overall responsibilities towards their other children, yet a painful one. In other words, they chose placement despite powerful feelings of pain and guilt, because they were guided by a comprehensive understanding of parental role.

In addition to the parental and cultural significance, the findings emphasize the **political and economic dimensions** of the residential placement phenomenon, which was found to be linked to a lack of resources and services within the community. One insight is that the development of the de-institutionalization movement in post-industrial countries is not linked only to values that emphasize the importance and centrality of the family, but more importantly to the availability and accessibility of community support services for the family.

The findings also emphasize a unique placement process during which the decision was usually made suddenly, and carried out quickly, with no in-between stages, following only one single visit to a residential facility. These characteristics differ greatly from existing models that describe the decision making process as a gradual one, that may last a number of years, and include a number of stages (thought, intent, and the decision itself) and deliberations about various out-of-home placement options.

Implementing the decision involved feelings of sadness, loss and guilt. This process is ongoing, and the facility has a great deal of room to help the parents, mainly by actively paving the way to increasing family involvement. This research presents a dynamic model that views family involvement as an expression of the

parents' perception of their parental role and responsibility following the placement. According to this model, the involvement is the result of the interaction between the family, the residents, and the facility.

From a practical point of view, this present research suggests a model for increasing family involvement by improving the quality and frequency of the interaction between the family and the residential facility, and the family and the residents. The findings that point at the partial contribution of the program strengthen the need for long term intervention programs that are suited to the parents' needs and to the disability of the residents, designed and implemented together with the parents, and make adaptations of the physical, social and organizational environment of the facility. Such interventions can strengthen family contacts and encourage parent involvement in decision making regarding their children.

In addition, the gap that was found between the parents and the service providers, regarding their perception of the services provided by the facility, emphasizes the need for interventions that will increase service providers' and facility management's awareness of the families' needs, and will improve their work skills with them. In this regard, occupational therapists, with their understanding of the philosophical basis of occupational performance and family-centered care, are in a key position to develop and implement interventions for removing barriers that make family involvement difficult, and improve parental occupational performance in residential facilities.

From a methodological point of view, the contribution of the present research is the use of an action research method that is considered an applicable and relevant method for health professions, is suited to the basic principles of the occupational therapy profession, and can promote practice based on the Family-Centered approach.

The intervention program in this research was based on the findings of the in-depth interviews that were held with the parents, and was designed by a group of parents and professionals who defined the needs, developed the program, and participated in it. In this sense, action research enabled a unique process for focusing on problems and family needs, and encouraging families to take an active part in improving their quality of life as a family and that of their children with ID. In addition, combining quantitative research methods for evaluating the effectiveness of the program allowed data triangulation and contributed to increasing the

research credibility, establishing the findings, and making generalizations.
The research had a number of limitations: The size of the sample, the retrospective reporting of the parents, the geographic disparity of the Arab population and the time range of measuring the contribution of the program to its participants. Further research of this phenomenon is required to cover additional cultural groups, with different disabilities, and in different areas of the country, and to include in the sample facility residents and families who are raising their children with ID in their home. In addition, it is recommended to conduct long-term research to examine the effectiveness of interventions that are aimed at increasing family involvement, which will include alternative methods for gathering data, such as direct observations.

Employers' willingness to hire a person with intellectual disability in light of the regulations for adjusted minimum wages

Maayan fine, Haifa University, 2013
Supervised by: Prof. Ilanaduvdevany

(No 591)

Employment has a crucial role in the individual's ability to obtain identity, status, a sense of accomplishment and self value and facilitates social interactions as well (Harpaz, 2003; Moore, Feist Price, Alston, 2003). Work fulfills social needs, maintains social relations and increases a person's sense of value (Ward & baker, 2005). It helps shape his or her personality, sense of belonging and identity. For a person with disability it provides the need to keep busy and productive and to feel included and socially accepted (Duvdevani&Naor, 2004). Persons with disabilities constitute a significant group which abstains from participating in the work force. This population has its unique obstacles (Neon, King&WelledaTzadik, 2006): persons with mental retardation have poor personal resources, reduced options and little flexibility and freedom in choosing their ways. Employment as a rehabilitation process increases the multiplicity of their options and recovers their flexibility and freedom of choice of their way (Luria &Duvdevani, 2009).

In the last decade there is a worldwide trend of promotion of legislation that promotes equal rights for disabled people. First came the Americans with Disabilities Act (ADA) in 1990, which emphasized the state's commitment to promote equal rights in all aspects of life, including transportation, access to public buildings and employment (Avrahami&Rimerman, 2005). The ADA had worldwide influence, mainly in westerns society. It set new standards for civil rights, while protecting the interest of people with disabilities and attempting to push forward this group from the fringes of society into the mainstream (Teller, 2001).

In 2007, the Knesset passed Israeli act for the rights of people with disabilities who are employed as rehabilitated. The law forbids discrimination and also defines candidate for rehabilitation, , according to his or her ability to work and how their wages shall be determined. In 2002, in order to promote and encourage the integration of persons with disabilities in the open market , establishment regulations were instated for adjusted minimum wages for an employee with disability and reduced output, who is employed outside of a sheltered employment, (Alfassy 2009, Zohar 2007).

The attitude of employers have a crucial role in the employment of persons with mental retardation (Hernandez, Cometa, Velcoff, Rosen, Schober& Luna, 2007). Employers have many and diverse doubts concerning the employment of a person with mental retardation- financial concerns about the duration of training and the costs of adjustments in the workplace, social concerns for changes in work patterns following placement of a person with mental retardation (Rimerman &Yanai, 1997; Peck&Kikbrided, 2000). There are obstacles that influence the position of employers concerning the employment of a person with mental retardation, but there are employers who have a positive attitude towards employing a person with mental retardation.

The literature review shows that the bottleneck in employing a person with mental retardation has to do with exposure to this population, familiarity with it and initial employment. Previous contact and information about the disability, like in research about public opinions, have a role in improving attitudes toward these people as well as employers positions, and can improve their chance for employment (Mandler&Neon, 2003;Rimerman et al 1997; Morgan & Alexander, 2005).

The goal of this study was to examine the consequences of the regulations for adjusted minimum wages affecting the willingness of employers to employ a person with mental retardation and the factors which contribute to the formation of a positive attitude towards the person with mental retardation. For this purpose five hypothesis were checked:

- Employers who are familiar with adjusted minimum wages regulations will have more willingness to take on people with mental retardation.
- Employers with positive positions towards persons with mental retardation will express more willingness to employ such a person compared with employers with more negative attitudes.
- The higher the employers' level of education, the more they will be willing to employ a person with mental retardation.
- Employers who have prior acquaintance with a person with mental retardation will show more willingness towards employing a person with mental retardation.
- The bigger a business is (in terms of numbers of people employed) the more willingness there will be to provide employment for a person with mental retardation.

Each hypothesis were examined according to three factors: a positive influence of the work of a person with mental retardation on the business and the workers, positive consequences for the person with mental retardation following their

integration in the workplace, envisioning this person as having skills and ability to adjust to work.
The study population included 79 employers in areas of industry, commerce and service; 39 employers who employ persons with mental retardation and 40 who don't.
The research tools we used included 3 questionnaires- a demographic questionnaire, a questionnaire about positions towards employing persons with mental retardation (ATEPSD) and a questionnaire about previous contact with persons with mental retardation.
The study examined the social legislation effects, in reality, the integration of persons with mental retardation in society, whether legislation is an effective tool the influences changes in the positions of potential employers concerning the employment of persons with mental retardation. The results show that employers who are familiar with the regulations for adjusted minimum wages do see person with mental retardation as competent when compared with employers who are not. Despite this there is no direct influence of familiarity with adjusted minimum wages on willingness to employ a person with mental retardation.
This can mean that legislation is not enough to create significant change and social awareness. It is necessary to socially assimilate the idea of the importance of employment for people with mental retardation and its benefits for society.
The results of this study reinforce the existing debate in rehabilitation literature concerning the importance of demographic variables.' In our study education was not found to be a factor that have an effect on the willingness to employ persons with mental retardation and neither does the size of the business.
In addition, the results reinforce the link between familiarity and previous contact with a person with mental retardation of the employer and his willingness to employ a person with mental retardation.
This study supports a wider understanding of the factors contributing to the formation of attitudes towards persons with mental retardation and gives more information to professionals in rehabilitation about the fields that are worth strengthening and promoting in terms of initiating contact and creating familiarity in order to improve the positive attitudes towards this social group.
The conclusions of this study are a recommendation to expand the use of social marketing in order to promote the social standing of persons with mental retardation in addition to the assimilation of legislation. The idea of social marketing focuses on the effect of the marketing system on changing negative

behavior patterns and the welfare of clients (Behem, 2003). Economical changes have made the market more competitive. Organizations need to be attractive not only financially but also socially and ideologically. Employing a person with mental retardation is thus doubly attractive to the employer- it costs less than the normal market minimum wages and can help demonstrate the social values and community awareness of the business.

Promotion of social inclusion of persons with intellectual disability and dual diagnosis by support staff

Dotan Segal, The Hebrew University, 2013
Supervised by : Dr. Shirli Werner

(No 594)

Background

In September 2012, the State of Israel ratified the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), which requires implementing active measurements to promote the rights of persons with disabilities for equality and social inclusion. Adopting the convention expresses the attitude change regarding the rights of persons with disabilities within society, with the understanding that their quality of life will be positively influenced by the process of inclusion and integration. As part of this process, government policy promotes community inclusion for persons with intellectual disabilities and emphasizes their right to live in a community residential setting. Support staff provides assistance and leads the many aspects of the inclusion process in close cooperation with persons with intellectual disabilities and their families. In addition, persons with dual diagnosis of intellectual disability and behavioral problems or psychiatric problems have additional unique needs which make the social inclusion process more complex and challenging.

Various studies have dealt with staff attitudes towards social inclusion, however little attention has been given to the connection between these attitudes to actually carrying out activities promoting social inclusion. Moreover, the issue of dual diagnosis as compared with intellectual disabilities has not been examined in regard to carrying out actual activity promoting social inclusion. There are a number of additional demographic and occupational variables which influence the extent to which persons with intellectual disability successfully achieve social inclusion.

The aim of this research was to examine which variables correlate with carrying out activities promoting social inclusion by support staff in community based residential settings. The study examined the effect of staff attitudes towards social inclusion, and demographic and occupational variables, on carrying out activity promoting social inclusion. Demographic variables included gender, age and level of education. Occupational variables included the size of the residential setting, training and knowledge about principles of social inclusion and the perceived level

of supervision. The existence of dual diagnosis among tenants living in the different settings was an additional and central variable examined in regards to the extent of activity promoting social inclusion being carried out by staff members.

Research hypothesis

The central hypothesis of the research was that there will be a positive correlation between staff attitudes towards social inclusion, and the implementation of actual activity promoting social inclusion. Staff members with more positive attitudes towards social inclusion were thus expected to carry out more social inclusion tasks. Another central hypothesis was that a difference will be found in staff attitudes towards social inclusion and the extent of the promotion of social inclusion activities regarding persons with dual diagnosis. Attitudes towards social inclusion of persons with intellectual disabilities were expected to be more positive than attitudes towards persons with dual diagnosis, and lower extent of activities promoting social inclusion was expected to be found regarding to persons with dual diagnosis. Other secondary hypotheses of the research dealt with the correlation between demographic and occupational variables, and carrying out activities promoting social inclusion.

Method

The research included a broad based survey among 107 staff members involved in the direct support of persons with intellectual disability and dual diagnosis within community based residential settings. The survey was carried out using self-evaluation questionnaires in two different versions. Convenience samples were taken from main residential settings run by AKIM (National Association for the Habilitation of Children and Adults with Intellectual Disabilities) in the larger cities in Israel. AKIM was chosen for this research as the organization operates according to the guidelines and under the supervision of the department for services for persons with intellectual disabilities of the Ministry of Social Welfare. In addition AKIM is one of the largest providers of community based residential settings, providing facilities for the entire range of residential possibilities which was found. It should be noted that the researcher works within the framework of the residential settings of AKIM in the Tel Aviv-Jaffa area and therefore has direct access to the target research population. Half of the participants in the survey responded to a version of the questionnaire relating to persons with intellectual disabilities and the other half to a second version relating to persons with dual

diagnosis. The two versions were similar except that the term "intellectual disabilities" in the first version was replaced with the term "dual diagnosis" in the second version.

The questionnaire comprised of four parts.

• The first part refers to the demographic and occupational variables of the participants.

• The second part relates to the participants attitudes towards social inclusion of persons with intellectual disabilities and dual diagnosis as measured using an attitude scale presenting four measures relating to the subjects of Empowerment, Exclusion, Sheltering and Similarity.

• The third part examined the priority given to carrying out social inclusion activities.

• The fourth part used open ended questions, allowing participants to relate to various issues connected to social inclusion.

According to an initial evaluation it was found that in all the residential settings, residents with intellectual disabilities lived together with residents with dual diagnosis of intellectual disability and behavioral or psychiatric problems, therefore the assumption was that all staff members were acquainted with both populations.

Results

The central hypothesis of the research which claimed that there would be more positive attitudes and more activity promoting social inclusion for persons with intellectual disabilities as compared to persons with dual diagnosis was not confirmed. No significant difference was found between the two groups.

Measurement revealed positive attitudes regarding social inclusion among staff on the scales of Empowerment, Exclusion, and Similarity. Less positive attitudes were found on the Sheltering scale meaning that staff members tend to adopt the attitude that persons with intellectual disabilities require a high level of protection against the dangers inherent in living in the community. As opposed to the research hypothesis, no correlation was found between positive attitudes and activities promoting social inclusion carried out by staff, and in fact only on the Similarity scale was there a negative correlation with activities promoting social inclusion being carried out.

Two central types of activity promoting social inclusion were identified. The first group of activities focused on the residents and related to staff members providing relatively simple support in the social inclusion activity which the resident had to carry out directly. The second group of activities focused on the staff, and

was characterized by a more complicated activity requiring more initiative and involvement by the staff member in order to promote the social inclusion of the residents. Social inclusion activity by the staff was average to high, with a clear inclination to carry out less of the complicated staff oriented activity. In addition, the research results show that the size of the residential settings, knowledge about principles of social inclusion and the Similarity scale, predict a 20% variance in resident focused activity. Variables of age and subjective knowledge of social inclusion were found to predict a 36% variance in implementing staff focused activities.

Discussion

The research findings indicate that in order to improve the chances of social inclusion for people with intellectual disabilities living in community based settings through support staff, it is necessary to act on a number of levels. Firstly, a clear and standard definition regarding the principles of social inclusion and the manner of implementing these by all of the various participants is required. Secondly, there is a need to promote short and focused training programs for direct support staff, focusing on the principles of social inclusion and the manner of its implementation, as well as identifying the needs of persons with dual diagnosis and developing customized programs for them in community settings. These training programs need to deal with the inbuilt conflict surrounding community based settings between the values of self-determination of the residents and the need to guarantee their safety and security. Moreover, training programs need to be instituted in large residential settings where the extent of social inclusion is relatively low. In addition there is a need to promote policy and practices which support smaller and more individualized community residential settings. Expression of positive attitudes regarding social inclusion on the part of the staff should be encouraged and there is a need for more intensive involvement on the part of the supervisors and administrators of the settings in facilitating the process of social inclusion. Furthermore, there is a need to develop additional research around the issue of social inclusion of persons with dual diagnosis.

Implicit and Explicit memory among individuals with Williams syndrome, individuals with Down syndrome and individuals with Fragile X compared to typically developed children

MeitalYihye, Bar-Ilan University, 2012

Supervised by: Pro. Hefziba Lifshitz, Pro. Eli Vakil

(No 559)

The main purpose of the present study was to examine the declarative and procedural memory functions of students with intellectual disabilities (ID) of differing etiologies, and compare them to participants with typical intellectual development (TD) of the same cognitive level. The participants included individuals with Fragile X Syndrome (FXS; N = 15), Williams Syndrome (WS; N = 15), Down Syndrome (N = 20), and TD (DS; N = 20). The ID levels ranged from mild (IQ = 55-70) to moderate (IQ = 40-54).

Raven's Colored Progressive Matrices (1956) were used to test the cognitive levels of the participants, and match the participants with ID to those with TD.

For the research, four tools were used; two to test declarative memory: the **Rey Auditory Verbal Learning Test** (Rey, 1964) Hebrew version (Vakil, 1991) for measuring learning and retention of verbal declarative memory, and **Rey Complex Figure Test** (Rey, 1941) for measuring learning and retention of figurative declarative memory. Two additional, cognitive and conceptual tests were administered to examine procedural memory. For cognitive tasks, we used the **Tower of Hanoi Test** (TOH; Cohen &Corkin, 1981), which tests learning, immediate recall, delayed recall, rule following, planning moves, and retaining procedural, spatial and figurative information was used. For conceptual tasks, we used the **Serial Reaction Time Test** (Vakil, Kahan, Huberman, &Osimani, 2000), which tests the learning of a spatial, serial continuum of stimuli.

This study is unique in several ways: a) It tests two types of long-term memory in individuals with Fragile X Syndrome. As explained in the theoretical background, most research on memory in this etiology has focused on short-term memory.

The tests of declarative and procedural memory of participants with FXS was compared to the same measures of participants with DS, WS and TD. This type of study has the potential to shed light on the nature of the disability in individuals with FXS; b) there have been studies of long-term memory in individuals with FXS, DS and WS, however our study is holistic because it tests both the verbal and visual components of declarative memory, and the cognitive and perceptual components

of procedural memory. This makes it possible to obtain information about the characteristics that distinguish both types of memory in individuals with each of these syndromes. The results of the study, for each type of memory, are described below.

Declarative Memory

Part 1: Test of declarative memory in individuals with FXS, DS, WS and TD

The purpose of Part 1 was to test the declarative memory ability of individuals with WS, DS, FXS, and TD. Our **hypothesis** was that the verbal, declarative memory ability of individuals with TD would be the highest of the four research groups, for both the immediate recall stage, and the learning and retention stage. Furthermore, the verbal, declarative memory ability of individuals with WS would be higher than that of those with DS, and the declarative memory ability of individuals with FXS, would be the lowest of the four research groups.

The results show that the participants with TD remembered significantly more words than participants in all three ID groups, in all measures tested: initial recall, memory and recognition test, retroactiveinterference, and proactive inference. The research hypotheses were partially confirmed: the participants with WS remembered significantly more words than participants with FXS and DS, but no differences were found between participants with DS and those with FXS. Participants with FXS had the lowest scores on all measures but they, too, displayed some learning.

The learning pattern of participants with TD and those with WS were found to be similar. We did not find a difference in the amount the two groups improved between the first attempt and the fifth. However, there is a difference in the initial learning ability of the two groups. The learning pattern of participants with DS differed from that of participants with FXS, although there was no difference in the degree of their improvement between the first attempt and the fifth. Furthermore, all groups received higher scores on the recognition test than on the recall test.

In conclusion, it can be said that the difference between the participants with the three ID etiologies and those with TD is primarily in the acquisition or initial learning stage. A similar learning profile was found for participants with DS and participants with FXS.

Visual channel: Rey Complex Figure Test (Rey, 1941)

Unlike the verbal test, the hypothesis was that on the visual test, the copying and memory ability of participants with DS would be higher than that of participants with WS.

The research hypotheses regarding this channel were confirmed, except for one. The study found that: a) The participants with TD carried out the copying and recall tasks significantly better than those in the other three research groups; b) On recall tasks, no differences were found in the amount forgotten by the individuals with WS, DS and FXS groups. The differences in the scores for copying and recall were actually highest for the participants with TD, because the scores of all participants with ID (all three etiologies) were so low that they could not go any lower ("floor effect"); c) Unlike the research hypothesis, no significant differences were found between participants with DS and WS, but the ability of participants with DS was better than that of participants with FXS.

From these results, it emerges that individuals with FXS have a lower level of declarative memory ability than individuals with other ID etiologies.

Procedural Memory

Part 2: Test of procedural memory in individuals with FXS, DS, WS and TD

A. Cognitive tasks: Tower Of HanoiTest (Cohen &Corkin, 1981)

The purpose of Part 2, was to test the procedural recall ability of individuals with DS, individuals with WS, and individuals with FXS, as compared to individuals with TD.

We conjectured that the procedural learning ability of participants with TD would be higher than that of the participants in the other three research groups, and that the procedural recall ability of individuals with FXS, at both the base line stage and the learning stage, would be lower than the procedural memory ability of individuals with WS and individuals with DS.

Number of moves.It was foundthat the participants with TD and DS needed significantly more moves than participants with FXS. However, the hypothesis regarding individuals with DS was not confirmed: unlike the results of other studies, participants with DS did **not** use a lower number of moves than participants with WS. The performance of both groups was lower than that of the group with TD. This result can be explained by the differences between the ToH task and the procedural memory tasks used in other studies.

Differences between sessions. The findings show that participants needed fewer moves in the second and third sessions than in the first session, but no there was no difference between second and third session. There was learning only after the first session.

Amount of time. It was found that the group of participants with TD needed a significantly shorter period of time to complete the TOH task than the other three

research groups. The hypothesis regarding the length of time individuals with DS would need was partially confirmed: participants with WS needed longer to complete the TOH than participants with DS, but the trend was not significant. In addition, there were no difference in the time needed by participants with WS and participants with FXS. However, participants with DS needed a significantly shorter period of time to complete the TOH task than participants with FXS.

B. Perceptual task: Test Serial Reaction Time (SRT; Vakil, Kahan, Huberman, &Osimani, 2000)

The results show that participants with TD completed the SRT tasks in the shortest amount of time while those with FXS took the longest time for the tasks. The research hypothesis that foresaw better performance by participants with DS than participants with WS was also refuted: the length of time used by participants with WS was no different than the time used by the three other research groups. Moreover, learning improved in all groups. Between the sixth and seventh attempts, duration increased only among participants with TD, meaning that there was procedural learning only in this group, while there was no procedural learning in the other groups.

In conclusion, the results of the Rey AVLT (Rey 1964) test of declarative memory we conducted show a decline in the scores of all research groups between the immediate learning stage and the free recall stage administered 30 minutes later. However, procedural memory was retained by all research groups, even a week later. These findings confirm the assertion, found in the literature, that the procedural memory of individuals with ID is more durable than their declarative memory ability. This also supports the claims of Reber et al. (1991) that the procedural learning of participants with TD is not dependent on their IQ, unlike declarative learning which is definitely dependent on the IQ of the participants.

Quality of Life of Aging People with Down Syndrome in the Arab Society in Israel

Hejazi Ashraf, Haifa University, 2012
Supervised by: Prof. Arie Rimmerman
(No 585)

The purpose of this study was to test the quality of life of people with Down syndrome in the Arab society in Israel. We studied people with Down syndrome through the two models: the medical model and the International Classification of Function (ICF) model. The variables of the medical model are health status, level of mental disability and daily functioning, compared to participation in society and daily functioning in the ICF model. We expected that in a society with a strong motif of shame regarding people with intellectual disabilities their quality of life will be lower, as well as their other health conditions. The findings of this research shed light on these in the Arab society.

The following hypotheses have been tested: individuals having higher level of cognitive function experience better quality of life; individuals having higher daily functioning experience better quality of life; individuals with a higher level of participation in society experience higher level of quality of life; and finally, individuals living in the community experience a higher quality of life.

The study population included 68 adults with Down syndrome employed in ten sheltered employment centers in Northern Israel. Fifty-one of them were included in the study 33 men and 18 women. All respondents had been diagnosed by the Diagnostic Committee of the Israeli Service for People with Intellectual Disabilities. They were divided according to chronological age into four groups: 21-30 years, 31-40 years, 41-50 years and ages 51-60+ years.

The findings suggest that cognitive functioning and daily functioning are significantly related to overall quality of life, while no significant correlation was found between the variables of participation in leisure activity and type of housing, on the one hand, and overall quality of life on the other.

Close observation shows that it is precisely the apparent lack of correlation between the participation variable and quality of life that reinforces the ICF model. The main finding is that while medical and functional variables relate symmetrically to quality of life, participation indices are heavily context-dependent. The weight attached to the functioning index in the quality of life model is particularly relevant to a traditional society where persons with highly visible disability tend to be

excluded.
In more complex analysis, the study shows that functioning and medical problems have a dramatic impact on the quality of life of people with Down syndrome in Arab society. Importantly, participation in social activities is not directly connected to quality of life of people with Down syndrome, but is highly dependent on functioning.
In the regression model we found that the variable contributing most to predicting the quality of life of people with Down syndrome in this study were medical problems.

A novel and important finding in this study, associated with the ICF model of disability, is the critical effect of gender. While the interaction between participation and functioning was very strongly predicted to the quality of life of women with Down syndrome, it did not predict men’s quality of life. We assume that this finding reflects the social barriers faced by Arab women, regardless of the syndrome and disability. While the medical model is not suitable for dealing with such issues, the ICF model can predict better the quality of life of this population as it takes such social barriers into account .

Encouraging social interactions among regular and special education pupils as an outcome of joined elective lessons in an experimental program "From distance to common space"

Maya Kuba, Haifa University, 2012
Supervised by : Prof. Shunit Reiter
(No 590)

Social ability is defined through the ability of a certain person to engage in effective communicative and social interactions with peers (Levinger, 2007 - in Hebrew). Social ability enables one to integrate successfully in society. The present research examined those social skills as they appeared in an innovative integration model established in two schools in Haifa: one a special education school and the other a regular one. The integration refers to a separation between the pupils during different learning frames according to their unique abilities and needs, alongside a joint learning period when possible (Reiter, Laser &Evyashar, 2007 - in Hebrew).
In the suggested model, pupils from the 3rd grade to the 6th from the regular education school, alongside with pupils from the 4th grade to the 8th from the special education school, met once a week for a couple of hours in order to have a joint learning experience, as an integral part of their fixed schedule at school. The two schools quickly became a joint learning space and through their physical proximity, the pupils and staff created heterogenic groups which studied together.
In the present research, classes were observed and these observations were used to analyze communicative and social interactions quantitatively after dividing them to positive and negative interactions (for instance: verbal interaction, non-verbal interaction, questioning, complimenting, ordering, staring, sole playing, special proximity to a special needs child).
In this research, the communicative and social interactions between the counterparts were tested according to several pre set criteria, in the first and last lesson during a four month program. We also tested the attitudes of the regular schools' pupils towards their counterparts from the special education schools - before and after the program.

The Correlation between Competition and Organizational Politics to the adoption of New Public Management Values in Organizations Delivering Residency Services for People with Mental Retardation, Mental Illness and Elderly

Amir Azulay, Haifa University, 2012

Supervised by: Prof. Amnon Boehm

(No 592)

In recent years privatization of social welfare services and delivering them by private and voluntary organizations has been a common academic and public discourse. Those privatization processes brought entry of new terms, such as market orientation and competition, which was the business organizations' solely heritage. Today, social welfare organizations and services need, in order to survive in a competitive environment, to adopt new public management values. The NPM (new public management) approach represent a new era in the public service field, which aims for improvement of social services' performance.

The current research examined two factors: competition (external to organization) and organizational politics (internal to organization), which are likely to promote or restrain adoption of NPM by managers and workers in community houses delivering services for people with mental retardation, mental illness and elderly persons.

This research examined three NPM components: innovation, achievement and transparency.

In addition, the research hypothesize that there is a positive correlation between competition and adoption of the different aspects of new public management values (NPM) and a negative correlation between organizational politics and the adoption of new public management.

The research's sample included 156 managers and workers, employed in 80 organizations delivering services to people with mental retardation, mental illness and elderly. The questionnaires delivered to the participants and were collected personally. The collection of data was undertaken by a closed structured questionnaire contained: participants' recourse, personal details questionnaire, and factors questionnaire. The factors questionnaire comprised of four parts: first part, NPM (innovation, achievement, transparency) organizational level questionnaire. Second part, NPM (innovation, achievement, transparency) employee level questionnaire. Third part, competition questionnaire that was based on Boehm's

work (Boehm, 1996) in human services' field, and on a questionnaire developed in the industry field (Pecotich& Hattie & Low, 1999) and was based on Porter's five forces driving competition theory: threat of new entrants, rivalry among existing competitors, threat of substitute products/services, bargaining power of suppliers and bargaining power of customers (Porter, 1980). Fourth part of the full questionnaire was organizational politics (Vigoda-Gadot&Kapun, 2005). The data was analyzed in several dimensions. First we made reliability tests, followed by descriptive statistics, Pearson correlations, one sample t-tests, analysis of variances, and regression.

Research results mostly show positive correlation between competition components and adoption of several NPM characters. Some competition components appeared to be partially contributing to the prediction of NPM on organizational and employee levels. In contrast to the first hypothesis, threat of new entrants was found to have a negative effect on adoption of NPM. In addition, the research findings mostly indicate a negative effect of organizational politics in adoption of NPM. Beyond the research's hypothesizes employee income level was found to predict adoption of NPM. In relation to organizational factors, nonprofit organizations appeared to adopt NPM, more than private organization, and managers adopt NPM more than other employees.

The current research raised few directions of additional research. First, examination of the suggested research model in different social welfare organizations. Second, examination of general social welfare services which are not population specified services. Third, since this research used a new competition examination tool, we suggest examining the application and validity of this tool in other researches. In addition, the research questionnaire refers to subjective views and understanding of organization's employees, we suggest examination of suppliers and customers views, in order to achieve a higher level of objectivity. Another direction of examination is comparative analysis of different nationality sectors. In Israel there are different nationality sectors, which have different cultural norms. This research did not equally sampled those sectors and it we suggest to examine each sector individually. Final direction investigation is examination of other components of new public management values. The NPM approach represents a wider approach contains several other components, such as marketing orientation, accountability, resources exploitation and performance. Taking into consideration these components is essential when competition examination is on the agenda.

Gratitude, Well Being and Personal Growth Among Ultraorthodox and Secular Mothers with\without a Child with an Intellectual Disability

Shirly Zimmerman, Bar-Ilan University, 2011
Supervised by:Dr Findler Liora

(No 568)

Parenting a child is a big challenge, one that entails many difficulties, which might be enhanced if the child is diagnosed with an intellectual disability. Many parents confronted with this reality may find themselves facing a wide range of emotions and social difficulties. Coping is a joint task for both parents, but in most families it is the mother that undertakes the caring for the child, which may in turn lead to greater stress for the mothers and a dramatic decline of her well-being. Faced with this stress some mothers find this burden overwhelming while others handle the challenges and difficulties with success and even grow from it.

In recent years research literature increasingly examines resources that can contribute to the emotional wellbeing and personal growth when faced with a crisis in general and raising a child with an intellectual disability in particular. Since well-being and personal growth varies from one person to the other, from culture to culture and from one family to the other, and can possibly be linked to a wide range of resources: cultural, familial and personality, this research focuses, for the first time, on the personal resource,(attachment) the cultural resource (belonging to the ultra-orthodox society) and the familial resource (grandparents perceived social support) as well as the importance of gratitude towards this support to the well-being and personal growth of mothers of children with/without intellectual disability in the ultra-orthodox society as opposed to the secular society. Research aim was to examine the difference and similarity in gratitude, personal growth and well-being and the contributing recourses among mothers with/without intellectual disability in the ultra-orthodox society as opposed to the secular society.

187 mothers participated in this research, 98 (52.4%) mothers of children with an intellectual disability and 89 (47.6%) mothers of children with no illness or disability. 91 (48.7%) of them were ultra-orthodox and 96 (51.3%) secular.

The mothers answered a packet of questionnaires as follows: Post traumatic growth questionnaire (Tedeschi& Calhoun, 1996), Grandparents functional support assessment (Dunst, Trivett& Deal, 1988), Mothers social network size (Kazak & Wilcox, 1984 Self report measurement of adult attachment (Clark & Shaver, 1998),

Gratitude questionnaire (McCullough, Emmons & Tsang, 2002) Well being (Bech, 1998) and personal data.

Our findings show that ultra-orthodox mothers reported lower levels of avoidance and anxiety attachment and that their well-being, personal growth and gratitude were higher. Furthermore, findings show that ultra-orthodox mothers have a larger social network but the support they get from grandparents is similar to the support the secular mothers get. Research findings also show that grandparent's social support was lower among mothers of children with intellectual disabilities and their well-being was lower as well. On the other hand, no differences were found in neither social network size, gratitude towards grandparents, nor in personal growth between mothers of children with an intellectual disability and mothers of children in the control group.

In addition, mother's parents' support was higher than the father's parent's support, and accordingly the mothers' gratitude towards her own parents support was higher than the gratitude they felt towards their husbands' parents. Based on the type of support, research shows that grandparents' emotional support was higher than their instrumental support.

In relating to the type of support the research shows that the grandparents' emotional support was higher than the instrumental support.

The current study also examined the association between all the research variables and found that mothers characterized with lower levels of avoidance reported a higher level of personal growth and well-being as well as stronger feelings of gratitude towards parents. In addition, mothers with lower anxiety levels reported greater personal growth and higher gratitude levels both to parents and to in-laws. As far as the relationship between anxiety and well-being findings show differences between mothers of children with intellectual disabilities and mothers in the control group, namely, among mothers of children with an intellectual disability a higher negative association existed: the higher the anxious attachment lower was their well-being.

This research also shows that grandparents support is significant and related to their wellbeing but not to their personal growth. In addition there is an association between grandparents' support and gratitude towards them. Furthermore, the research indicated that gratitude is not only related to grandparents' support but also related, among ultra-orthodox mothers, to the mother's well-being and personal growth.

Regression analysis regarding gratitude indicated that the gratitude towards the

mother's parents was different from the gratitude towards the father's parents and that the variables that contributed to gratitude towards the mother's parents were not necessarily the ones that contributed to gratitude towards the father's parents. The most significant factor of gratitude towards the parents in general was the grandparents support and in cases that the father's parents were more supportive was less gratitude towards the mother's parents and the mother felt she has to rely on the father's parents. Furthermore there is no indication that gratitude is associated to the child's development but rather to mother's attachment orientation and to her cultural affiliation which contributed to gratitude only towards mothers' parents and not fathers parents.

As for wellbeing and personal growth, the findings indicated that belonging to the ultra-orthodox society was a major factor related both to growth and well-being. On the other hand, the presence of a child with an intellectual disability in the family was related to lower well-being of the mothers but had no contribution to their personal growth. Attachment and social network size contributed to well-being and growth but grandparents support did not. Examining the interaction indicated no difference in regards to well-being and growth among mothers of children in the control group between ultra-orthodox and secular mothers while on the other hand among mothers of children with intellectual disabilities well-being and growth were higher among ultra-orthodox mothers than those of secular ones.

Summary of research findings show that there are differences between mothers affiliated to different groups. This indicates that there is a great distinction between ultra-orthodox mothers and secular ones both in regards to inner and external resources and it is possible that this difference is related to their ability to feel well-being and growth. On the other hand, the fact that in comparison between mothers of intellectually disabled children and normally developed children differences were found only in regards to grandparents support and well-being shows that mothers of intellectually disabled children are not fundamentally different from mothers of normally developed children and in spite of the damage to their well-being and despite of the fact that grandparents find it difficult to provide support according to their perception, these mothers are still able to grow from this crisis.

Understanding the differences and similarities will help social workers develop professional interventions aimed to assist different mothers successfully cope with the difficulties they face, while taking into consideration the different characteristics of group affiliation.

Furthermore, the current research helps understand resources that contribute to

the mothers' well-being and personal growth and assist professionals working with these mothers to strengthen these resources. In light of the fact that the research shows that mothers of children with intellectual disabilities report a lower level of grandparents support, professionals should provide greater support to these mothers and help them find alternative sources that can provide the much needed instrumental support. Furthermore, understanding the significance of grandparents support may enhance professional awareness to act more vehemently to raise grandparents' awareness in regard to the importance of providing support and to develop designated services for grandparents of children with intellectual disabilities. In order to strengthen this group and allow them to partake more actively in their family life. In addition, it is important to raise mother's awareness that gratitude towards grandparents may encourage them to continue their support and that gratitude can improve existing family relations.

Perceptions of Staff Members on the Use of Speech Generating Devices by Young Adults with Developmental Disabilities

RotemNitzanWolkowicz, Haifa University, 2011
Supervised by: Dr. Dalia Sachs and Dr. Tal Lebel
(No 573)

Children and young adults with developmental disabilities often experience significant difficulties in communication in addition to the many challenges they face in other areas of function. One of the intervention approaches that enables children and young adults to cope with complex communication needs, is Augmentative and Alternative Communication (AAC), that provides them with the ability to communicate with people in their environment through the help of systems that are individually tailed to any person.

The complex process of assimilating the use of AAC aids in general and Speech Generating Devices (SGD) in particular, is accompanied by difficulties that are liable to cause them to be relinquished.Successful assimilation depends, among other things, on a multi-disciplinary team that is trained to make the maximum and most efficient use of SGDs in everyday life.Moreover, the perceptions and attitudes of the team members with respect to Assistive Technology are no less important, as well as how to implement its use daily through AAC.

Studies that examined the roles and attitudes of staff members, dealt with assistive technology or AAC aides in general, but not to the staff members' perceptions regarding computers as a novel means of communication and to the process of assimilating their use.In addition, previous studies did not include the various professions that are involved in the process.Therefore, the aim of the current study is to examine the perceptions of a multi-disciplinary staff regarding the use of SGDs among young adults with developmental disabilities, while focusing on the significance of these perceptions during the assimilation and implementation processes.

Research Questions: 1)How do professional staff members perceive the benefits and limitation in the use of Speech Generating Devices among young adults with developmental disabilities? 2) How do staff members perceive the role of the computer as a mean of communication among these young adults?3) How do staff members perceive their experience of their interaction with young adults with developmental disabilities who communicate through the use of Speech Generating

Devices? 4)How do staff members perceive the process of the assimilation of the use of Speech Generating Devices among these young adults? 5) How, in the opinion of the staff members, does the use of SGD influence its users and their environment?

Method:A naturalistic qualitative method, based on the phenomenological approach was selected for the administration of the current study.

Participants: Eight staff members who work at Beit Noam - a day center for young adults with developmental disabilities, aged 21 years and over, were selected for the study.Two occupational therapists, 2 speech language pathologists, 2 classroom coordinators, the computer coordinator and the professional manager of the facility participated in the study.Participants for the study were selection through purposeful sampling.

Data Collection:1)In-depth interviews - data collection was carried out using semi-structured, in-depth interviews that were recorded and transcribed;2) Participant observations - four observations were conducted of groups that included the study participants and young adults that utilize SGDs.The observations of the groups were videotaped.

Research procedure:After receiving the approval of the Beit Noam administration to conduct the study, 8 staff members were selected to participate and gave their consent to do so after having received an explanation of the study goal and the method to be used.Each participant took part in two observations, after which an interview was conducted with each of them.

Data analysis:After the completion of data collection process, a systematic analysis of the content of the interviews and observations was conducted, and the information received was encoded in a cyclic integrative process.

Trustworthiness:In the current study, credibility was achieved by: 1) Triangulation - between the information derived from the interviews and the observations;
2) Confirmability - the research moderators monitored and checked the data collection process, the encoding and analyses of the data that was collected from the interviews and observations.

Findings:Three central themes emerged from the data analysis:1) The relationship between SGDs and the communication process itself; 2) the difficulties and opportunities that are associated with the use of SGDs; 3) consideration of assimilation as a significant and professional process that is characterized by requirements on the part of all the parties involved - the staff members, the students and the families.

Discussion: The perceptions of staff members with respect to Speech Generating Devices can be found on a continuum that ranges between resistance, misgivings and difficulties, to a fondness of the field and attempts to overcome the difficulties, in order to transform the devices into a significant means of communication.In addition, they believe in the unique contribution of these devices as a means of communication.The members of the staff emphasize that SGDs are solely a means, whereas the main goal is the communication itself.The concern of damaging the communication may be a limiting factor in broadening the scope of computer use. The current study emphasizes the centrality of the process of the assimilation of the use of computers as aids suitable for communication.An in-depth consideration of all the necessary aspects leads to a very slow and prolonged process of acceptance and implementation, which involves staff members of various disciplines, but nonetheless it is an important and professional process.

The contribution of continuing Academic Education for future orientation, self-efficacy and optimism among people with cognitive disabilities:

The case of KfarTikva - assisted living accommodations for adults with special needs

Noa Tevet Tubul, Haifa University, 2011

Supervised by: Prof. Shunit Reiter

(No 584)

This study deals with the Continuing Academic Education of people with cognitive disabilities (mild to moderate levels of intellectual disabilities) living in KfarTikva. KfarTikva is a unique village community for people with special needs, they live there, work there and some take part and learn in continuing education programs held in the village.

Continuing education include unique education programs, that are built and custom designed especially for this population with the aim of integrating the adults in the community and of providing them with the possibility of growth, development and acquisition of education and knowledge.

The current study chose to focus on one of the existing programs of study in KfarTikva as there has been a continuing education program for the past 16 years in the village, but despite the numerous years no actual studies were carried out that examined the contribution of the program, its influence and effect on the learners. Additionally the village also includes a large number of subjects, which can be classified into two groups that correspond to the current study's variables (all the subjects have similar characteristics other than their participation in the program of study). Nevertheless it is noteworthy to note that the focus on groups being investigated that comes from one place is of course an existing limitation of this study.

This study is based on the Humanistic approach and concept that sanctifies the individual's quality of life regardless of their limitations. The purpose of this study is to examine whether there is a link between the participation of people with cognitive disabilities in continuing education program and their future orientation (in areas: education and career), feelings of their self-efficacy and optimism. Another goal is to learn more about the thoughts of people with cognitive disabilities, about their future and to understand the potential contribution of

continuing education for this population.
The study reviews the approach to work disabilities over the years: from normalization to the "humanistic" approach, the resulting legalistic and constitutional changes thus derived and the actual resulting situation today. Additionally the rationale and modalities of the Continuing Education programs are reviewed.
For this current study three variables were selected following literature review we assumed that they will be associated with participation in Continuing Education: Future orientation in the fields of education and employment, self-efficacyand optimism. The present study examined the following three variables mentioned above so as to check whether in the case of KfarTikva there is also a connection between them and their participation in the acquirement of knowledge.
The study compared two groups of subjects with cognitive disabilities living in KfarTikva(N=70). One group of participants (N=35) who are not involved in any learn framework of continuing education and a second group of participants (N=35) who are enrolled in KfarTikva's education program.
The subjects were classified according to their disability level: All subjects have a mild to moderate levels of intellectual disabilities.
The research questionnaires were adapted for this population and were pilot tested and evaluated. As part of the examination adjustments were made, such as changing the wording and style of the questionnaires (while retaining the essence of the items) and the adjustment and fitting of their contents to the surveyed population.

The research hypotheses are:

1. People with cognitive disabilities who live in KfarTikva and are integrated in continuing education program will have a more "active" future orientation and give more importance to their future "life track" than their friends in the village who are not integrated in Continuing Education.
2. The feelings of self-efficacy (effectiveness) of those studying in the Continuing Education program of KfarTikva will be higher than that of their colleagues in the village who do not.
3. Those being investigated with cognitive disabilities that are enrolled in Continuing Education program of KfarTikva will express more optimism about their future than their colleagues in the village who do not.
4. A positive correlation will be found between the perception of the future and feelings of self-efficacy and optimism: generally their "pattern of

action" will be more prominent in the individual's future orientation. He will also have a relatively high sense of optimism and self-efficacy.

The results indicate that there is almost no difference between the two study groups except in the area which separates them, the area of studying and the resulting acquirement of knowledge. That is to say that it was not found that those in the learners group have a higher self-efficacy or a higher sense of optimism about the future. Hence, the first hypothesis was partly confirmed, especially in regards to the future orientation of the subjects regarding their field of studies. No differences were found regarding the future orientation in the areas of work.

As mentioned, no differences were found between the groups regarding their level of self-efficacy (effectiveness) or optimism and hence the second and third hypotheses were not confirmed.

The fourth hypothesis was partly confirmed: positive relationships were found between future orientation (to some parameters) and the sense of self-efficacy and optimism.

According to research findings it appears that there are not many differences between the learners and the non-learners in KfarTikva. It is apparent that everyone in the village has a relatively high level of self-efficacy and optimism. This raises questions about the effectiveness of the education program and on the ways and means that can and need to be taken to make the program more meaningful and more empowering for the learners.

At the end of the study additional research directions based on the findings of this study were offered and they can be added to it. We attach great importance for further investigation and study of the topic of Continuing Academic Education of people with cognitive disabilities - this topic is present in the learning process and research in the field can only enrich the people involved in the area and can help make the program more meaningful for those studying them.

MenSelf – esteem and job satisfaction among women and with intellectual disability who work in sheltered workshops

DiklaToyerman, Ben Gurion University of the Negev, 2011
Supervised by: Dr. Dorit Segal-Engelchin and Dr. Orly Sarid

(No 588)

Former research reviewing gender differences in self-esteem and work satisfaction have found substantial differences between women and men in those measures. The findings have contributed to the enhancement of awareness to the existence of differences between men and women, and thus to the improvement of different services given to them. In response to a shortage of research examining gender differences in self-esteem and work satisfaction among people with intellectual disabilities, this research project aims to increase the awareness of services providers to the importance of gender differences and to contribute to the improvement of the vocational services in sheltered workshops, in particular, and of vocational services in general. The current project examines the differences in self-esteem and job and pay satisfaction between women and men with intellectual disability integrated in five sheltered workshops of Elwyn Israel.

Three hypotheses were posed by this investigation:

1. Men's self esteem would be higher than women's self esteem.
2. Job satisfaction will be higher among women in comparison to men.
3. Gender, age, level of intellectual disability, religiosity and self-esteem will predict job satisfaction.

The research hypotheses were tested using the Tennessee Self-Concept Scale (Fitts, 1965), Job Satisfaction Questionnaire (Schalock& Keith, 1993), four items created by the researcher in order to identify occupational characteristics of research participants, and a demographic questionnaire that examined the following variables: sex, age, level of intellectual disability, familial status, ethnic origin, religiosity, and place of residence.

Participants were 96 adults with mild to moderate intellectual disability (50 men and 46 women) aged 23 to 64 years who have worked in one of Elwyn Israel's five sheltered workshops for at least two years. The duration of participants' employment in the sheltered workshops varied between 2 to 34 years, with an average of 10 years, with men employed significantly longer than women. A majority (85%) of research participants of either gender, reported that they like working in the sheltered workshop and that the job they are doing is interesting.

Approximately 42 percent of the men and 63 percent of the women reported that they would like to work in supported employment, a statistically significant difference.

Both men and women reported high levels of self-esteem. A significant positive correlation was observed between the desire to work in the sheltered workshop and self-esteem, meaning that the more the participants like working in the sheltered workshop the higher their self-esteem. On the other hand, the higher their desire to work in supported employment, the lower their self-esteem. In addition, the investigation found that older participants have higher self-esteem and lower job satisfaction than their younger counterparts, regardless of gender.

The research findings, in support of hypothesis one, indicate that men employed in the sheltered workshop program have higher self-esteem than the women so employed. The second hypothesis, that job satisfaction is higher among women in than in men was not supported. The third hypothesis, that gender, age, level of intellectual disability, religiosity and self-esteem predict job satisfaction was partially supported. The findings showed that age and level of intellectual disability predict job satisfaction. The younger the participant and the milder his or her intellectual disability, the higher his or her job and pay satisfaction. Gender, religiosity and self- esteem had no effect on job and pay satisfaction.

The fact that self-esteem and job satisfaction where found to be relatively high among participants, suggests that the sheltered workshop may be an satisfactory employment option for people with mild and moderate intellectual disabilities, despite advocates of the eradication of the sheltered workshops in Israel and abroad. Additional research is required in order to improve the services sheltered workshops provide.

For example, notwithstanding the fact that self-esteem and job satisfaction among participants were relatively high, it is important to examine the reasons why men's self-esteem and job satisfaction were higher than those of women. It may be that the services provided by sheltered workshops better suit men than women in regard to job types, staff attitude, and pay. This investigation suggests the need to examine the gender attitudes of sheltered workshop staff and the effect they have on workers.

Based on these research findings, it is recommended to increase the sheltered workshops staff's awareness of stereotypical gender biases that may lead to unintentional discrimination between men and women. This awareness might lead to the inclusion of women in jobs that have been generally considered more

appropriate for men, and in this way broaden the range of women's occupational experiences. It is further recommended to develop and implement gender education programs for workers in the sheltered workshops. An empowerment group for female workers to encourage them to understand their employment needs and how to express them is also recommended.

Being that the sheltered workshop is an important social framework for developmentally disabled workers, creating a community empowerment intervention within it to help workers develop self-advocacy skills and start a dialogue about job conditions is a promising proposal. This investigation indicates that job satisfaction decrease with age. Therefore, it is recommended to acknowledge the implications of aging on employment in sheltered workshops and make changes accordingly.

Career Education and Vocational Transition Program: Preparation for a Working Life for Students with Intellectual Disabilities

YonatIvzori, Haifa University, 2010

"DOCTOR OF PHILOSOPHY"

Supervised by :DrDalyaZacksh and Prof ShunitRiter

(No 562)

Background

The transition process from school to living in the community is one of the most significant, complex and multifaceted processes in the life of a person. During such a process every person needs support and the difference between them is manifested by the level of intensity of support needed and in its components (Gillan& Coughlan, 2010; Hughes, 2001). The student with an intellectual disability needs a more significant and inclusive support at the time of their transition from school to the community, this due to their adaptive behavior difficulties in many of life's facets and for society's lack of accessibility and incompatibility to meet their needs. From reports of students, parents and professionals it is clear that the student with intellectual disabilities needs assistance in the process of transition to their own housing and for living in the community. They also need to be assisted in the process of adjusting to life in an open and heterogeneous society that is unlike the social environment they were familiar with in the special education school. Additionally they need guidance, mediation, learning, support and assistance in the process of integrating into the working force (Benz, Yovanoff, &Doren, 1997; Clark, 2004; Cooney, 2002; Johnson, Sword, &Habhegger, 2005).

Integration into the world of work is seen as one of the major indexes of the rehabilitation success principle (Luria &Duvdevani, 2009). Students and parents reported on their desire to become integrated in the work force and policy makers also strive to integrate and include this vulnerable population within the work place (Laron Committee, 2005). It seems that the effort to integrate this special-needs population at work is part of society's and the parent's inheritance and of the students heritage. Also the Special Education Division of the Ministry of Education gave their opinion on this subject: in the last decade transition plans have been developed based on the perceptions of quality of life such as the programs "Towards adolescence to the age of 16 - 21, Disability from a humanistic perspective: Towards a better quality of life (Reiter, 2008; Reiter, Shlomi&Tzeder, 1999; 2001; 2003) and the Transitions Program (Tal and others, 2006).

This issue requires the current study. In the framework of the study a theoretical model was constructed to prepare for work and a detailed intervention study program was written to facilitate preparation for a working life. The theoretical model and the application programs are based on theories adopted from the educational humanistic domain and on constructivist teachings (Reiter, 2004); on occupational sciences and on the theories that dealt with the relationship between human beings, occupation and environment. At the center of the model stands the human occupational model (Kielhofner, 2002, 2004). The concepts that underlie the applied model and the transition program argues that participation in work will be promoted by developing and creating a combination of performance capacity, by developing and expanding ones knowledge about the world of work and employability and by building the occupational identity of the working person - factors built through the connections with the environment.

The transition program has three components. The first component is obtaining work experience in the open market, self-initiatives in schools and getting consistent feedback. Feedback is given according to the 'internalization cycle' model (Reiter, 2004; 2008; Shavit, 2007) that represents a five-step process - displaying the issue relevant to the work topic, developing knowledge and concepts,suggestions for solving problems on the above subjects,repeated experiences, reflection and feedback on recurring experiences. The second component of the program is the development of the knowledge related to the working world and familiarizing oneself with the eight theoretical employability concepts. They are: attendance at work; safety at work; work environment; worker's rights; teamwork; receiving and accepting authority; salary and initiative. The third component is the one that leads the gainfully employed person to develop a working professional occupation and an occupational identity through the use of self advocacy and self guidance tools.

The purpose of the study

To review the transition program's contribution in improving the participants' readiness to work at its conclusion and to establishing and confirm evidence regarding the effectiveness of the program when compared to other programs acceptable today in special education.

Research variables and assumptions

The program was evaluated through the measurement of four variables: knowledge

about the world of work, understanding of concepts related to employability, identity development and performance capacities. Two underlying hypothesis of the research were examined in a quantitative way. The first hypothesis was that there will be significant differences between the study's four indices as examined in the participants of the current program between the beginning and end Vocational transition program. The second hypothesis was that at the end of the process of the program, there will find significant differences between the indices obtained from the study group when compared with those obtained from the control group. In addition to these two hypotheses, qualitative questions were asked about the programs contribution to the participants.

Research method

The review of the program was carried out in a quantitative method way combined with a qualitative component. The quantitative assessment was carried out according to evidence-based practice and model approach to evaluate the training programs (Kirkpatrick, 1975, 1994), while the qualitative component included interviews with focus groups taken from within the program participants. 'Evidence-based practice' is a common approach that is used by the health professions to assess intervention. Kirkpatrick's model is the most commonly used one in the testing of training programs. This model examines training programs at four levels: the level of response - by measuring satisfaction; the level of learning - by measuring the results at the training's end; the level of behavior - as a level of measures of application of what is being studied in everyday life; the level of results - comparing the results secured to those obtained through other programs and the results received early on in the program.

The study population: The sample included 77 students with intellectual disabilities. The transition program was applied to 48 of the students (the study group), while 29 students received traditional programs usually applied in special education (the control group). Students learned in six of the special education schools in the Northern District of Israel which are specifically designed for students with intellectual disabilities, ranging from slight to moderate, multi-problematicintellectual disabilities. These particular six schools were selected since their principals agreed to participate in the study. The program was given to students in four of the schools, while in the other two additional schools the students were included in the control group. In one of the schools one of the classes studied according to the program being researched, while another class

was included in the control group. Students, studying in these classrooms that were communicational impairments or with severe intellectual disability were not included in the study's population.

Assessment tools: The study's hypotheses were tested by using seven assessment tools:

1. Image Assessment - occupational interests' images assessment test, Part A - Knowledge (Reiter, 1997).
2. Concepts Questionnaire - The questionnaire was developed for this study. It examines the understanding of the eight concepts of employability.
3. The Occupational Self Assessment- OSA, Part 1, (Baron et al, 2002.
4. The Abbreviated Short Form health survey - SF12 (Ware &Sherbourne, 1992).
5. Daily Living Activities questionnaire - ADL (Sachs, Yaakobi&Zussman, 1995).
6. Employee card - this assessment tool was specifically built for the research. It is designed to measure performance capacity and progress.
7. Feedback questionnaire to examine the students and mentors degree of satisfaction obtained from their participation in the program. The questionnaire was constructed for this study.

Research procedure: The procedure included a preliminary study to test the reliability and validity of the two assessment tools developed for the study. In the research itself two measurements took place, one at the beginning of the program and at the other at the end of it. The measurements were made within eight months of each other, over a total of 11 calendar months. Questionnaire checking the participants self satisfaction were given to the study group and to their mentors. Also during the program the instructors in the work place of the study group filled four times the "employee card" questionnaire for each of the students participating in the study. In addition, three interviews were conducted with two focus groups - two interviews during the course of the program and one interview at the end of the program.

Data Analysis: The quantitative findings collected were processed at the beginning of the transitional program following a t-test of independent samples (Independent samples t-test) and by frequency analysis. Data processing at the end of the transitional program was done with a variety of measurements repeated over time - Repeated Measures ANOVA. Thequalitative findings were analyzed according

to the principles of qualitative research (Corring, 2001;Kacen&Krumer-Nevo, 2010 ;Shkedi, 2003).

Results

The analysis of the results at the beginning of the program indicated that no significant demographic variables differences existed in the between the study and the control groups, in as far as the background variables and research indexes were concerned. Therefore, the group's membership justifies the comparisons made between the groups. The students in both groups took their physical and psychological health as being good and reported that they found independence in their basic daily activities, but that they need assistance in instrumental activities such as shopping, home maintenance and in the use of community public resources.   Analysis of findings obtained at the beginning and at the end the program reinforced, strengthens and established the study's two hypotheses. It was found that the research group where the transition program was introduced had significantly improved its knowledge about the working world, improved its level of understanding of concepts related to employability, has established more of an employee self-identity and significantly improved its work related performance capacity. We also found that the research indices of the study group's achievements were significantly higher than those achieved by the control group. The qualitative findings indicated by interviews also showed their development and grasping of the work ethic concept, identity development and consolidation of a working person approach as part of the school preparation for life for the student. On top of that, the students and the mentors were highly satisfied with their participation in the program and the level of their satisfaction was not related with the study indices progress of program participants. Preliminary findings revealed that two of the assessment tools developed for this study had good Test-Retest reliability; the validity of the concept questionnaire was thus confirmed and its structure was established.

Discussion and Conclusions

The findings indicated that through an appropriate program, knowledge and abstract concepts from the area of employability and the working world such as initiative, work concepts teamwork, salary, employee rights, working environment can become accessible for students with intellectual disabilities. The findings reinforced the theoretical and applicational models that support the integration

work will be done by using a combination between development of performance capacities, knowledge and habits between the foundation and consolidation of values, awareness of desires (wants) and receiving of feedback from the surrounding environment. The findings of the study supported the call for the integration of constructive learning way in special education. Such learning is aimed at the student's world and it encourages group dialogue and ways of personal expression.

This research is important from several respects. From **theoretical perspective** the study presents a model based on the interrelations between work personality variables such as self identity as a working person, work related competencies and skills and environmental variables. The environment is seen in this model as enabling and allowing growth, providing opportunities, giving and providing feedback. A person has tendencies, preferences, desires, skills and abilities. Intellectual disabilities exist, but it is does not have to constitute a barrier to personal occupational development but can be the driving factor in the building of appropriate programs and in ways of teaching that stimulate action and self-expression.

The concepts and perceptions of the theoretical model rely on the theories of the quality of life and on the rehabilitation approaches that are consistent and compatible with current models of the World Health Organization. They connect to the educational and clinical

field that is emerging and developing in Israel in special education and occupational therapy.

The **practical aspect** of the study focuses on building of an intervention program having a structured design protocol and schedule. The program displays a number of innovations and advantages: it fits into the general trends of occupational rehabilitation trends which call for inclusion of "soft" skills for employability and qualifications for work; the program encourages changes in the populations with intellectual disabilities on issues such as improving ones knowledge about the world of work and development of occupational identity components; programs that improves a variety of performance capacities, capabilities that require adaptation and integration in open frameworks. Alongside the innovations the program also incorporates special education teaching methods programs existing in special education such as the program 'towards adolescence to the age of 16 - 21; Disability from a humanistic perspective: Towards a better quality of life" thus establishes the accessibility to multi-professional teams - including educators and

occupational therapists.
The contribution of the **methodological aspect** to this study is by its use of accepted evaluation methods used today in health professions and social sciences, in the world and in Israel: based on the evidence-based practices as well as on Kirkpatrick's model that is employed in the evaluation of training programs. These approaches are not yet used in the assessment of special education programs in Israel, but other countries calls and request for their use in special education is increasing (Cook et al, 2008, 2009). Another additional methodology contribution of this research is the development of two assessment tools used to evaluate the understanding of concepts in the field of employability and in the assessment of performance capabilities. In addition, qualitative methodology was used to strengthen the quantitative findings and to understand in depth the contribution of the plan's components to their participants.
The current study was limited in its scope in several respects: The sample size and its randomness, the population dispersal in Israel and the time periods given to the measure of the contribution to its participants. It is suggested that the program effectiveness be tested - that it be used in investigation of populations with other disabilities, in other additional areas in Israel, as well as in non-Jewish sectors - and that the impact of the study's program and its effect be followed up for longer periods. It is proposed to continue to test reliability and the validity of the assessment tools developed in this study.

Enhancing Self-determination in Students with Intellectual Disabilities by Means of Group Interaction

Pnina shavit, Haifa University, 2007
"Doctor of Philosophy"
Supervised By: Professor Shunit Reiter
(No 544)

The present research aimed at examining the effect of studying within communities according to the a new model of instruction `cycle of internalized learning`on self-determination and quality of life of students with intellectual disabilities. Furthermore, the research purported to find out whether the increase in self-determination is what leads to improving the quality of life. An additional objective was to identify those particular features of the method which are influenced this success.

The humanistic education, whose aim is to foster the authentic personality (through the sense of self-fulfillment) of the student, constituted the conceptual framework of the research. The humanistic education is interested in developing and reinforcing one's trust in one's ability to fulfill oneself and express one's uniqueness out of self-awareness and faithfulness to what one identifies as one's "inner I." This is done through fostering autonomy to empower an individual to act uncontingently and not to be influenced by others regarding his/her choices and decisions in life, but rather to be able to evaluate the reality of his/her life by independent judgments and evaluations. "Autonomy" is a concept that is closely linked to the individual's quality of life and refers to the maximal control over his/her life, his/her ability to chose among various alternatives, his/her individual judgement of life experiences, and setting personal goals according to a clear coherent system.

The theoretical literature dealing with the issue of quality of life among persons with cognitive disabilities sees the humanistic perception as social, which constitutes a framework for the common goals uniting society, education system, and individual. This perception constitutes both the end and the means for developing and evaluating the services provided to the disabled. Quality of life affects the individual's will for obtaining life conditions suitable for his/her style and based on eight foci of his/her life: emotional well-being, interpersonal relationships, material well-being, personal growth, physical well-being, self-determination, social integration and rights (Schalock, 1996). These dimensions should be evaluated through considering both objective and subjective variables of one's life. Hence

self-determination is a component of, and even, as emphasized by some, an indispensable condition for the quality of life. Necessary characteristics of the self-determined behavior depict an individual who acts autonomously, balances his/her behavior, addresses and responds to his/her environment out of the sense of power. The self-determined individual acts for and out of self-fulfillment.

At present, the majority of school graduates with cognitive disabilities have little idea as to what they like, what they want, and what they know / are able to do. They still re-experience their disabilities while making decisions about their lives, and the opportunities to express their preferences are scarce. As a result, they lack initiative and self-determination and are not autonomous. One possible explanation for this situation lies in the learning environment which limits learning opportunities and does not leave room for experiences aimed at fostering self-determination and the sense of quality of life. The assumption, which constitutes a basic assumption of this research, states that, should the learning environment effectively support self-determination, the students will effectively use the processes enabling them to take more control over and responsibility for their life. Developing the capacity of self-determination is made possible through providing opportunities of choice and making decisions about one's life. Furthermore, this capacity is an indispensable condition for enhancing the quality of life.

To identify the most suitable learning environment for fostering self-determination and the sense of quality of life, the comparison was made between two teaching methods: traditional-frontal and that of communities studying according to the "Cycle of Internalized Learning" Model (Reiter, 1997). In frontal teaching, the teacher is the main source of knowledge, his/her function being to convey it to the students. This kind of teaching is described in Ausubel's teaching model (1968), known as "enlightened teaching", and based on the concepts of the information processing theory.

On the other hand, the "Cycle of Internalized Learning" Model is grounded in the humanistic philosophy and the constructivist and socio-cultural learning theory and applicable for people with developmental disabilities. The model presents stages and the process of change undergone by the student during his/her interactions among peer groups. The basic assumption is that each and every human being possesses cognitive capacities and is mostly rational, that is, capable of achieving the understanding of his/her environment and reaching self-insights. As such, he/she is granted with the self-controlling capacity, as well as with the capacity of controlling his/her own behavior, set goals for him/herself, plan their

accomplishment, and act towards their achievement.

To address the research goals, two methods of investigation were combined: quantitative and qualitative. 74 teenage and adult students with cognitive disabilities, special education graduates constituted the research population. The participants were divided into the experimental group and the control group, checked with quantitative tools in the beginning of the intervention and in its end. Five months after the program had ended; the level of self-determination was checked by the means of the self-determination questionnaire. Among quantitative tools two questionnaires, self-determination questionnaire and quality of life questionnaire, were filled in by the participant student, whereas the questionnaire of the student's well-being was filled in by the teacher in the beginning of the intervention program and in its end.

To explore the classroom interactions as well as the way whereby the program is processed in each of the teaching methods, the qualitative research was designed. The procedure included video-documented lessons dealing with the life-preparing programs in one experimental classroom and in one control classroom, as well as their word-to-word transcript. Afterwards, the characteristic features and phenomena of each participating classroom were identified.

The main findings of the quantitative research indicate strong influence of the intervention program upon all the dimensions of self-determination - autonomy, self-balance and empowering - and all the dimensions of quality of life: satisfaction, productive capability and social belonging. In all the dimensions checked, the improvement of the experimental group was significantly greater than that of the control group. An additional purpose of the research consisted of observing how the intervention program aimed at fostering self-determination can also result in improving the quality of life. Indeed, the improvement in the quality of life components was examined by the research. The research has also highlighted that it was the change in the self-determination that was responsible for most differences explained by the quality of life components.

The findings demonstrate that in the issue of the teachers' attitude, too, the achievements among the students studying in accordance with the "Cycle of Internalized Learning" Model were significantly higher than those studying by the frontal traditional teaching method.

The extent of the personal variables' effect (such as gender and age) upon developing self-determination was also examined. Among the variables checked, the significant effect pertained to the gender factor - the improvement observed

among girls was greater than the improvement observed among boys. In the last stage, the remainder of the research findings was analyzed. The findings indicate that the differences between the groups were more significant during the second assessment, which constitutes the "post" stage, i.e. in the long-term, the effect of the program is on increase.

The qualitative findings also point to the differences between the classroom studying within the community that has adopted the model of internalized learning and the classroom studying by the traditional teaching model. These differences are summarized below according to the following main subjects:

The first, the choice of teaching materials: in the experimental class, the teacher would address events from the students' life whereas the teacher from the control class would choose materials whose source is unrelated to the students' life.

The teachers' questions: the questions used during the lesson were characterized by two aspects: the level of question and its type. In both classes, the teachers asked questions on a variety of thinking levels, yet, the teacher in the experimental classroom would ask multiple questions on high thinking levels - analysis, synthesis or evaluation and judgement, such as "open" and "focused" questions. On the other hand, in the control class most questions asked by the teacher belonged to the "closed" questions of a "spill" type (Wood, 1998). The questions of the teacher had a notable effect upon the level of the students' active participation, as well as upon the teacher-students interaction. In the experimental class, the students displayed active participation, while the teacher created opportunities for interactions among the students, which enabled the expressions of the student's empowering - a part of self-determination. The style of participation and the described interaction were not observed in the control group.

The differences between two groups in the style of the program processing were also found. These differences affected the expressions of self-determination and quality of life. The learning contents in the experimental class addressed social dilemmas emerging at the time of discussion. The teacher faced the students with intellectual and social challenges concerning moral and ethical themes, and the contents were elaborated on both operative and normative levels to learn skills and norms that would not only enable adjusting behavior, but also foster the moral-ethical aspect. On the other hand, during the traditional frontal lessons, the teacher invested a lot of time and much effort into elaborating contents into teaching social norms and skills for adjusting behavior, yet, unlike in the experimental class, the moral / value level, which motivates the autonomous functioning of the human

being, was absent.
The research is of significant practical contribution to understand the suitable method of teaching to foster self-determination and the sense of quality of life among students with cognitive disabilities. On a practical level, the research also enhances understanding that fostering self-determination and the sense of quality of life will develop mostly as a result of providing a selection of appropriate learning opportunities, of discussing the ways of action to solve social dilemmas and issues in the student's life, of repeated experiences of daily life situations, which can be extrapolated to the components of the quality of life and self-determination.
The application through teaching according to the "Cycle of Internalized Learning Model" and its underlying philosophical, psychological, and therapeutic worldviews enables fostering self-determination and the sense of quality of life among students with cognitive disabilities, regardless of the subject to be learned in the life-preparing field. The research has proven that the application of the assumptions underlying the teaching model according to the internalized learning model affects the fostering of these components.
The research has also led to the understanding of the emotional capabilities of students with cognitive disabilities to cope with complex social dilemmas and learn from them. From here it follows that facing cognitively disabled (mentally retarded) students, studying in heterogeneous, intellectually and emotionally varied, groups with intellectual challenges creates learning opportunities for understanding complex social situations and self-insights, as well as insights about others, who would never expect such a performance, if they based their judgement on one's IQ score solely.